

!!!

Механізми підтримки науковців у групах ризику: історичний розвиток, дані опитувань та політичні уроки на основі досвіду війни в Україні

Біла книга

липень 2026

Проект «Наука в небезпеці»

scienceatrisk.org

ALFRED P. SLOAN
FOUNDATION

Проект здійснено за підтримки Alfred P. Sloan Foundation

Автори:

Ілона Свеженцева <https://orcid.org/0000-0002-2746-9541>

Ігор Лиман <https://orcid.org/0000-0002-9349-8500>

ЗМІСТ

4	Анотація
6	Вступ
8	Розділ 1. Еволюція механізмів підтримки науковців під загрозою: від початку XX століття до сьогодення
8	1.1. Початок XX століття: витоки системної підтримки
11	1.2. Кінець XX століття — сьогодення: інтегровані системи та стратегії підтримки
17	1.3. Інструменти підтримки дослідників на українських землях у XX — на початку XXI століття
20	Розділ 2. Сучасні інструменти підтримки науковців під загрозою: типологія та механізми
20	2.1. Концептуальні основи «академічного гуманітаризму» та досвід України як системний стрес-тест
21	2.2. Типологія сучасних інструментів підтримки науковців під загрозою
23	2.3. Повномасштабна війна в Україні як стрес-тест для глобальної системи підтримки
25	Розділ 3. Оцінка ефективності інструментів підтримки науковців під загрозою
25	3.1. Методологія та критерії оцінювання
28	3.2. Ефективність програм екстреного переміщення (релокації)
29	3.3. Ефективність дистанційних та гібридних моделей
30	3.4. Порівняльний аналіз: Україна та інші глобальні кризи
32	3.5. Структурні прогалини та системні обмеження
36	3.6. Обмеження дослідження
37	Розділ 4. Стратегічні рекомендації
37	4.1. Наскрізний підхід: доказова база, координація та доцільність рішень
38	4.2. Рекомендації для міжнародних організацій
38	4.3. Рекомендації для національних урядів
39	4.4. Рекомендації для університетів та науково-дослідних установ
39	4.5. Рекомендації для донорів та фондів

41	ВИСНОВКИ
43	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
47	Частина: Методологія збору та обробки даних
47	1. Дизайн опитування
47	2. Кількісна обробка даних
48	3. Алгоритм автоматизованого аналізу текстів (NLP)
49	4. Обмеження NLP-аналізу
50	Частина 1. Профіль респондентів
52	Частина 2. Поточний інституційний статус (афіліація) та місце перебування
54	Частина 3. Переривання кар'єрного шляху з лютого 2022 року
55	Частина 4. Поточні та повоєнні потреби
56	Частина 5. Ефективність інструментів підтримки
58	Частина 6. Охоплення програмами підтримки та структурні прогалини
59	Частина 7. Комп'ютерний аналіз відповідей на відкриті запитання
60	7.1. Пріоритети відновлення інфраструктури (Q7)
61	7.2. Концептуалізація ефективності підтримки (Q9)
63	7.3. Бар'єри в доступі до програм (Q12)
65	7.4. Ефективні стратегії солідарності (Q13)
66	7.5. Рекомендації для уряду України (Q14)
67	7.6. Рекомендації для донорів та міжнародних організацій (Q15)
69	7.7. Інші коментарі щодо впливу війни на науку (Q25)
71	7.8. Комплексний тематичний аналіз відповідей
73	Підсумкове резюме
74	Розділ 1. Вплив війни на академічну діяльність
75	Розділ 2. Досвід участі в програмах підтримки дослідників
76	Розділ 3. Соціодемографічна інформація
78	Заклучна частина

Анотація

Системи академічної підтримки науковців з груп ризику ніколи раніше не зазнавали випробувань такого масштабу, швидкості чи географічної концентрації, які спричинило повномасштабне вторгнення Росії в Україну після лютого 2022 року. Розуміння того, чи спрацювали ці системи — і для кого саме — є що практично нагальним, що й аналітично важливим завданням для проєктування ефективніших інституційних моделей перед тим, як виникне наступна криза. У цій білій книзі досліджуємо, як механізми підтримки науковців з груп ризику розвивалися протягом тривалого часу та наскільки ефективно ці методи функціонують на практиці. Особливу увагу приділено українським науковцям в умовах тиску з-за кордону та всередині країни під час повномасштабної російсько-української війни (2022–2026 роки). Цей звіт був підготовлений на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну — найбільшого за часів після Холодної війни вимушеного переселення національної наукової спільноти в Європі через кризу. Він покликаний заповнити брак науково обґрунтованих оцінок щодо того, чи здатні чинні структури підтримки ефективно працювати у великих масштабах. Звіт поєднує в собі історичний та політичний аналіз із первинними даними опитування, проведеного серед 291 дослідника у 2026 році, містить кількісні оцінки та якісний аналіз реального життєвого досвіду.

У межах звіту «науковці з груп ризику» — академічні працівники, чия можливість проводити дослідження перервана через конфлікти, політичну нестабільність або системні загрози. Протягом останнього століття підтримка цієї групи поступово трансформувалася з поодиноких екстрених захо-

дів у більш структуровані транснаціональні системи. Сьогодні вони включають програми екстреного переміщення, програми стажувань, схеми фінансової допомоги, гібридні та дистанційні моделі, а також низку правових та адміністративних інструментів. Разом ці механізми утворюють доволі складну глобальну екосистему, проте їхня ефективність не є однорідною. Залежно від критеріїв оцінювання — чи то безпека, безперервність досліджень, кар'єрне зростання, рівний доступ, сімейні обставини чи довгострокова стійкість системи — ті самі інструменти можуть давати кардинально різні результати.

Результати опитування українських науковців вказують на чітку закономірність: міжнародні інструменти підтримки сприймаються як суттєво ефективніші за національні програми в усіх категоріях. Найвищі оцінки отримують дослідницькі гранти, доступ до інфраструктури та програми очних (виїзних) стажувань, тоді як правозахисні та юридичні механізми стабільно оцінюються найнижче. Водночас результати підсвічують серйозні структурні обмеження. Програми екстреного переміщення є високоефективними для гарантування негайної безпеки та короткострокового продовження роботи, але зазвичай вони обмежені в часі. Через це дослідники змушені постійно змінювати серію тимчасових позицій без чіткої перспективи стабільної інтеграції в академічне середовище, що зі свого боку фрагментує траєкторію досліджень і знижує можливість довгострокового планування. Усе більшого значення набувають дистанційні та гібридні моделі, зокрема для науковців, які залишаються в Україні або підтримують зв'язки з українськими інституціями під час роботи

за кордоном. Такі підходи допомагають зберегти безперервність досліджень та інституційні зв'язки, проте їхня ефективність досі обмежена нерівномірністю інфраструктури, дисциплінарними специфіками та слабшою інтеграцією в міжнародні наукові мережі порівняно з очними програмами.

Окрім дизайну самих програм, опитування вказує на кілька наскрізних структурних викликів. Фінансова стабільність виявляється ключовою умовою, яка визначає сприйняття ефективності будь-яких інструментів. Водночас обмежена поінформованість про наявні програми суттєво звужує доступ до них: це свідчить про те, що інформаційний вакуум є таким же критичним, як і дефіцит фінансування. Також чітко простежується розрив між дослідниками, які виїхали за кордон, і тими, хто залишився в Україні, — кожна група стикається з відмінними, але однаково стійкими бар'єрами, які нинішні інструменти не здатні повністю нівелювати. Зрештою, сімейні обов'язки та турбота про близьких (особливо серед науковців із дітьми) значно обмежують можливості участі у програмах міжнародної мобільності, проте цей фактор досі майже не враховується при розробці програм.

Загалом зібрані дані свідчать: хоча сучасні системи підтримки є високоефективними в моменти гострої кризи, вони менш успішні, коли йдеться про забезпечення довгострокової академічної сталості. Кейс України підсвічує, що сильні сторони, що структурні межі глобальної системи підтримки науковців з груп ризику, особливо коли мова про масштабування, координацію та збереження безперервності кар'єри після завершен-

ня екстреної фази. Результати вказують на єдиний наскрізний діагноз: **наявна система підтримки спроєктована для екстреного порятунку, а не для кар'єрної сталості**. Розв'язання цієї проблеми потребує не тільки нового фінансування, а й переосмислення власне інструментів — із довшими часовими горизонтами, координованою інформаційною інфраструктурою та врахуванням спільної мобільності науковців та їхніх родин із самого початку.

Коли респондентів просили визначити, що саме означає для них «ефективна підтримка», вони описували не поодинокі заходи, а системні умови: *«Ефективність — це не одноразова виплата, а створення умов для довгострокової професійної стабільності: фінансова передбачуваність, безпека, доступ до ресурсів і можливість планувати дослідження щонайменше на один-два роки вперед»* (з відповідей респондентів, Q9).

Це розуміння ефективності як тривалого стану, а не як тимчасового екстреного заходу, проходить наскрізною лінією крізь усі дані опитування та визначає логіку аналізу в цьому документі.

Автори висловлюють вдячність практикам і науковцям, які поділилися своїми інсайтами під час роботи над цією білою книгою. Зокрема, ми щиро вдячні Carolina Varela за її супровід та координацію; рецензентам Peter McGrath, Gustav Kessel та Johannes M. Waldmueller за їхні змістовні відгуки, а також Єлизаветі Щепетильниковій за експертні інсайти щодо історії американських програм підтримки науковців з груп ризику.

Вступ

Академічна свобода та умови, необхідні для наукової праці, стають найбільш загроженими в умовах збройних конфліктів, політичних репресій та системних криз. Коли дослідники змушені залишати свої домівки, коли їх змушують мовчати або ізолюють від лабораторій, даних та колег, наслідки виходять далеко за межі зруйнованих індивідуальних кар'єр. Вони завдають удару по національних системах знань, підривають основи для прийняття рішень на базі доказових даних та розривають зв'язки між поколіннями у наукових спільнотах — на відновлення яких можуть знадобитися десятиліття. Тому розуміння того, як міжнародна спільнота реагує на ці загрози і наскільки ефективно вона це робить — це не просто теоретичне питання. Це питання практичне й невідкладне.

Ця біла книга досліджує зазначену проблему через два взаємопов'язані аспекти. Перший є історичним: книга простежує, як механізми підтримки науковців з груп ризику еволюціонували протягом останнього століття — від фрагментарних екстрених заходів на базі благодійних ініціатив у 1930-х роках до більш структурованих транснаціональних систем сьогодення. Другий аспект є емпіричним: книга спирається на первинні соціологічні дані опитування 291 україн-

ського дослідника, зібрані у січні–березні 2026 року. Вибір на користь фокусування саме на українському кейсі є усвідомленим: повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року не супроводжувалося точковими, індивідуальними переслідуваннями окремих осіб, під які історично розроблялася більшість програм допомоги науковцям (scholars-at-risk). Натомість воно спричинило масштабне системне руйнування, яке одночасно зачепило всю національну наукову спільноту. Це перетворило Україну на жорсткий стрес-тест для глобальної системи підтримки у таких масштабах і з такою швидкістю, до яких вона просто не була інституційно готова.

У цьому документі аналізуємо, які інструменти підтримки українські науковці сприймали як найефективніші, хто мав до них доступ, що завадило їх отриманню і як ці тенденції корелюють з міжнародними та національними програмами, а також із досвідом подолання попередніх криз. На основі аналізу виокремлено п'ять ключових висновків:

1. Міжнародні інструменти демонструють суттєво вищу ефективність, ніж національні аналоги за всіма 12 категоріями програм. При цьому жодна із систем стабільно не перетинає значущий поріг

ефективності: жоден український національний інструмент не досяг навіть нейтральної середини п'ятибальної шкали.

2. **Інформаційний вакуум, а не невідповідність критеріям**, є головним бар'єром для доступу до допомоги. Найбільша група респондентів, які не користувалися програмами (49 із 165 осіб), зазначили, що просто не знали про існування таких можливостей.
3. **В архітектуру наявних інструментів закладено структурну асиметрію**: національні програми ігнорують дослідників, які перебувають за кордоном, тоді як міжнародні програми висувають вимоги щодо мобільності, які часто є нездійсненими для вчених, що залишаються всередині країни.
4. **Науковці визначають ефективність підтримки не як разове втручання, а як системну умову** — фінансову передбачуваність, що дає змогу забезпечити безперервність досліджень і стабільність кар'єри. 30 відсотків змістовних рекомен-

дацій для донорів містять прямі заклики впроваджувати багаторічні інструменти замість короткострокових екстрених грантів.

5. **Гендерні обмеження та сімейні обставини стають структурним бар'єром** для участі у програмах, проте сучасні методології оцінювання системно ігнорують цей фактор.

Структурно документ складається з чотирьох розділів: історична еволюція механізмів підтримки (Розділ 1), типологія сучасних інструментів та кейс України як системний стрес-тест (Розділ 2), оцінка ефективності за шістьма аналітичними вимірами (Розділ 3) та стратегічні рекомендації (Розділ 4). Основний текст супроводжується трьома аналітичними додатками: повним кількісним та комп'ютерним аналізом даних опитування (Додаток 1), оригінальним бланком анкети (Додаток 2) та систематичним оглядом літератури відповідно до методології PRISMA (Додаток 3).

Розділ 1. Еволюція механізмів підтримки науковців з груп ризику: від початку XX століття до сьогодення

Протягом XX та XXI століть науковці по всьому світу неодноразово стикалися з обмеженнями своєї діяльності через політичні репресії, збройні конфлікти та масові порушення прав людини (Scholars at Risk, 2021). У кризові періоди переслідування, вимушене переміщення та втрата доступу до лабораторій, даних і фінансування не були поодинокими випадками. Це були системні виклики, які призвели до тривалих негативних наслідків для національних наукових систем та суспільств загалом.

У цьому контексті термін «науковці з груп ризику» (scholars at risk) охоплює дослідників, викладачів та інших творців знань, чия можливість безпечно жити й працювати опиняється під ударом. Подібні ризики можуть бути безпосередньо пов'язані з їхньою дослідницькою діяльністю, викладанням або публічною позицією — особливо коли їхня праця ставить під сумнів рішення політичної влади, панівні ідеології чи соціальні норми. Проте часто ці ризики зумовлені й ширшими обставинами, як-от збройними конфліктами, політичною нестабільністю або системними репресіями. У багатьох ви-

падках дослідники зазнають комбінованого тиску: стеження, цензури, втрати інституційної афіліації, обмеження доступу до фінансування та інфраструктури, а в найкритичніших ситуаціях — переслідувань, затримань чи вимушеного переміщення. Таким чином, перебування «у групах ризику» означає не якийсь один, чітко визначений стан, а радше широкий спектр вразливостей, які загрожують щоденній особистій безпеці вченого, що безперервно його науковій праці.

Саме ці обставини заклали основу для виникнення різноманітних механізмів підтримки дослідників у групах ризику. Такі інструменти варіювалися від поодиноких екстрених заходів допомоги та короткострокових програм стажувань до більш структурованих програм, які розробляли університети, уряди чи міжнародні організації (New School Archives, 2018). Еволюція цих механізмів безпосередньо вплинула на сучасні підходи та стратегії захисту науковців під загрозою. Розуміння ефективності наявних інструментів критично важливе для формування політики, здатної реагувати на виклики, з якими стикаються сучасні вчені.

1.1. Початок ХХ століття: витоки системних механізмів підтримки

Перші системні міжнародні механізми підтримки науковців у групах ризику виникли як пряма реакція на конкретну політичну подію — ухвалення в Німеччині 7 квітня 1933 року «Закону про відновлення професійної державної служби». Цей закон вимагав обов'язкового звільнення з німецьких університетів єврейських академічних працівників, а також осіб, визнаних політично ненадійними. Наслідки цих заходів виходили далеко за фактори втрати наукових чи викладацьких посад і часто становили пряму загрозу для життя вчених. Це законодавство не з'явилося на порожньому місці. Перша світова війна встигла суттєво підірвати фінансування науки та інституційні мережі у Центральній та Східній Європі, послабивши університетську автономію, яка раніше забезпечувала вченим певний захист від державного втручання (Ash & Söllner, 1996). Політичне насильство нацистського режиму в поєднанні з успадкованою крихкістю центральноєвропейських академічних інституцій зробило тисячі науковців вразливими до раптових звільнень, переслідувань та вимушеного переміщення. Як наслідок, почалася масштабна хвиля вимушеної академічної міграції, де основними напрямками руху стали спочатку Туреччина, а згодом — Велика Британія та Сполучені Штати.

Відповідь Центральної Європи: переміщені науковці організовують власний порятунок

Найперша організована відповідь на нацистські дискримінаційні закони надійшла не від державних інституцій чи благодійних фондів, а від самих переміщених науковців. Філіп Шварц, патологоанатом угорського походження, який очолював катедру у Франкфуртському університеті, втік із Німеччини після квітневих звільнень 1933 року і вже в травні того ж року заснував у Цюриху «Над-

звичайну асоціацію німецьких вчених за кордоном» (*Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland*) (Widmann, 1973). Організація функціонувала як мережа з працевлаштування: вона виявляла переміщених німецькомовних інтелектуалів і підшукувала для них вакансії в університетах, які були готові прийняти.

Її найважливішим партнером на початковому етапі стали не європейські чи північноамериканські установи, а уряд Туреччини. У межах модернізаційної програми Ататюрка країна активно реформувала свою університетську систему і потребувала європейської експертизи для укомплектування штату реорганізованих факультетів (Neumark, 1980). Сам Шварц обійняв посаду в Стамбульському університеті, де пропрацював до 1953 року, а за ним у турецькі інституції на медичні, юридичні, економічні та природничі факультети перейшли десятки німецьких академіків (Widmann, 1973).

Цей епізод зафіксував два принципи, які повторюються у кожному наступному поколінні механізмів підтримки:

- По-перше, переміщені науковці можуть ставати активними суб'єктами власного захисту, а не просто пасивними отримувачами гостинності приймаючої країни.
- По-друге, географія академічного притулку визначається політичними інтересами держав, які приймають, не менше, ніж гуманітарними зобов'язаннями університетів.

Крім того, *Notgemeinschaft* є безпосереднім історичним попередником Ініціативи імені Філіпа Шварца, запущеної у 2015 року Фондом Олександра фон Гумбольдта і названої на честь її засновника. Цей інституційний зв'язок між емігрантським рухом 1930-х років і сучасною німецькою системою під-

тримки у профільній літературі згадується вкрай рідко.

Велика Британія: Академічна допоміжна рада

Паралельна ініціатива сформувалася в Лондоні того ж місяця — у травні 1933 року. Вона уособлювала британську гілку транснаціональної європейської відповіді на нацистську кризу. Академічна допоміжна рада (*Academic Assistance Council*), яку згодом перейменували на Раду для науковців у групах ризику (*Council for At-Risk Academics* — CARA), була заснована в Лондоні в травні 1933 року. Її першим президентом став лорд Резерфорд, а центральною організаційною фігурою — Вільям Беверидж (CARA, n.d.). CARA допомагала переміщеним вченим знаходити академічні посади, стипендії та можливості для професійної інтеграції у британських університетах (CARA, n.d.). Ця підтримка була життєво важливою не лише для порятунку індивідуальних кар'єр, а й для збереження міжнародних дослідницьких мереж у періоди жорстких політичних репресій.

Водночас програма мала очевидні обмеження. Допомога спрямовувалася переважно на старших, уже відомих науковців, тоді як дослідники на початку кар'єри та особи без сталих професійних зв'язків стикалися із серйозними перешкодами (Ash & Söllner, 1996). Більшість форматів підтримки мала тимчасовий характер, і переміщеним вченим рідко пропонували реальні шляхи довгострокової інтеграції в британську академічну систему. Як покаже наступний підрозділ, це обмеження було притаманне й американським ініціативам, що розвивалися паралельно.

Сполучені Штати: екстрена відповідь коштом благодійного фінансування

У Сполучених Штатах головним координаційним органом став Екстрений комітет допомоги переміщеним іноземним науковцям (*Emergency Committee in Aid of Displaced Foreign Scholars*), створений у 1933 році

під керівництвом Стівена Даггана з Інституту міжнародної освіти (IIE). Комітет діяв до 1945 року (Duggan & Drury, 1948) і організовував тимчасові академічні посади та стажування у співпраці з приблизно 145 академічними та культурними установами. Хоча по допомогу звернулися близько 6000 вчених, пряму підтримку зрештою отримали лише 335 осіб. Ці цифри ілюструють і колосальний попит на допомогу, і обмежені ресурси самого Комітету. Фінансування надходило від 18 приватних та благодійних фондів, що підкреслює тогочасну неучасть державних інституцій у підтримці науковців під загрозою.

Ще однією ініціативою, яка суттєво розширила можливості для переміщених дослідників, став Університет у вигнанні (*University in Exile*), заснований у 1933 році при Новій школі соціальних досліджень (*The New School for Social Research*). Програма діяла протягом 1930-х та 1940-х років, особливо під час посилення академічних переслідувань з боку нацистського режиму (1933–1945), і дала змогу понад 180 переміщеним вченим продовжити свою наукову роботу в США. За підтримки Фонду Рокфеллера та Екстреного комітету ця ініціатива привела до створення Факультету політичних і соціальних наук у Новій школі, який на багато років став важливим центром науки у вигнанні (“University in Exile,” 2018).

Паралельно з цим Програма національних дослідницьких співробітників Гарвардського університету (*National Research Associates*), що діяла переважно з середини 1930-х до початку 1940-х років (1935–1943), надавала вченим доступ до бібліотек, лабораторій та інтелектуальних спільнот навіть за відсутності формального зарахування до штату (Emergency Committee in Aid of Displaced Foreign Scholars, 1933–1945). Це дозволило деяким дослідникам продовжувати роботу навіть тоді, коли академічна діяльність не була основним джерелом доходу (Institute of International Education, 2014).

Американські ініціативи забезпечили вагомий негайний захист і дозволили обмеженій кількості науковців продовжити роботу. Проте вони мали таке ж структурне обмеження, як британська та центральноєвропейська моделі — відсутність чітких шляхів довгострокового розвитку академічної кар'єри для тих, хто не міг безпечно повернутися додому (Ash & Söllner, 1996). Постійні академічні посади з часом змогли отримати лише окремі дослідники — як правило, ті, хто мав солідний міжнародний авторитет, високий рівень володіння мовою та чий науковий профіль збігався з дослідницькими пріоритетами США. У всіх трьох національних контекстах найбільш конкурентні та ресурсомісткі можливості диспропорційно діставалися старшим науковцям із визнаним міжнародним ім'ям. Це радше посилювало нерівність усередині й без того вразливої групи вчених, аніж розв'язувало проблему системно.

Азія, Африка та Близький Схід: відсутність формальних механізмів

На відміну від Європи та Північної Америки, відсутність формальних механізмів підтримки науковців в Азії, Африці та на Близькому Сході на початку XX століття не була просто відставанням у розвитку інституцій. Вона відображала структурно відмінну політичну економію виробництва знань. За умов колоніальних та напівколоніальних адміністрацій університети в Африці, Азії та на Близькому Сході існували насамперед для виконання адміністративних та ідеологічних функцій, визначених у столицях метрополій, а не для підтримки незалежного наукового пошуку (Said, 1978; Cooper, 2002).

В Африці пізні етапи колоніальної експансії та наслідки таких конфліктів, як Друга англо-бурська війна, призвели до перебудови інституційного життя в умовах дедалі більшої централізації колоніального правління. В Азії антиколоніальні повстання та ширші імперські трансформації, включно із занепадом династії Цин та Синьхайською рево-

люцією, зруйнували тогочасні освітні системи та інтелектуальні мережі (Spence, 1990). На Близькому Сході Перша світова війна та розпад Османської імперії призвели до кардинальних геополітичних змін, зокрема Арабського повстання та запровадження мандатної системи, що суттєво вплинуло на управління університетами та науковими установами (Fromkin, 1989).

Як наслідок, передумови для розгортання програм захисту науковців під загрозою —

інституційно автономні університети, організації громадянського суспільства, — здатні до адвокації, але держави з ресурсами для академічної гостинності були структурно відсутні у більшості цих регіонів. Такий дефіцит і досі створює дисбаланс у сфері глобального захисту академічних працівників, що детально задокументовано у підрозділі 1.2.

Так, 1930-ті роки породили три паралельні й переважно незалежні архітектури підтримки:

1. Центральноєвропейську емігрантську мережу, що діяла через Туреччину та Швейцарію.
2. Британську раду на базі університетів.
3. Американську систему з благодійним фінансуванням.

Кожна з них була ефективною для надання негайного захисту вузькій і самовідібраній групі вчених і кожна була обмежена тими ж фундаментальними недоліками: тимчасовістю позицій, нерівним доступом та відсутністю перспектив довгострокової стабільності. Подолання цих обмежень стало головним викликом для більш інституціоналізованих систем підтримки, які почали формуватися у другій половині XX століття. Системні міжнародні програми в інших регіонах з'явилися лише наприкінці століття, що зайвий раз підкреслило тривалу прогалину в захисті тамтешніх науковців та нерівномірний глобальний розвиток мереж академічної допомоги.

1.2. Кінець XX століття — сьогодення: інтегровані системи та стратегії підтримки

Друга половина XX століття принесла низку політичних криз: військові диктатури в Латинській Америці та Південно-Східній Азії, радянські репресії у Східній Європі, деколонізаційні конфлікти по всій Африці та на Близькому Сході. Разом вони продемонстрували повну неспроможність поодиноких благодійних заходів зразка 1930-х років. Масштаб і географічне поширення цих криз змусили університети, уряди та міжнародні організації рухатися до більш структурованих та координованих систем підтримки науковців у групах ризику (Scholars at Risk, 2020).

1.2.1. Сполучені Штати: від фрагментарних стипендій до мережевих систем

У Сполучених Штатах у період з 1950-х по 1970-і роки програми почали поступово з'являтися як реакція на політичні кризи у кількох регіонах: спочатку через переслідування інтелектуалів прорадянськими режимами у Східній Європі, а з початком 1970-х — через хвилю військових диктатур у Латинській Америці (зокрема в Аргентині, Чилі та Бразилії), які змусили виїхати велику кількість академічних працівників лівого спрямування. Ці перші кроки втілювалися без централізованої координації та спиралися переважно на індивідуальні рішення окремих університетів прийняти переміщеного вченого, а не на системні механізми розподілу. Проте зі зростанням масштабів переміщення ці заходи поступово трансформувалися у сталі схеми стипендій та гостьових посад.

Ця тривала еволюція зрештою привела до створення Мережі «Науковці у групах ризику» (*Scholars at Risk Network* — SAR), заснованої у 1999 році в Чиказькому університеті Робертом Квінном та його колегами. Згодом вона перетворилася на найбільше міжнародне об'єднання університетів, відданих справі захисту вчених. До середини 2020-х

років мережа охоплювала понад 500 інституцій-членів у більш ніж 40 країнах світу (Scholars at Risk, 2024).

Фонд порятунку науковців IIE (*IIE Scholar Rescue Fund*), заснований у 2002 році Інститутом міжнародної освіти у партнерстві з такими університетами, як Гарвард і Корнелл, додатково розширив американську систему підтримки. Фонд створив цільовий стипендіальний механізм спеціально для вчених, які зазнають переслідувань, забезпечуючи як фінансову допомогу, так і інституційне розміщення (Institute of International Education, n.d.). Ці ініціативи зазвичай поєднували короткострокові стипендії з менторством, доступом до ресурсів та можливостями відновлення зв'язків із міжнародними науковими мережами. До початку 2020-х років Фонд IIE підтримував понад 800 стипендіатів із більш ніж 60 країн усіх регіонів. При цьому частка науковців із Близького Сходу та Африки стабільно зростала зі загостренням криз у цих зонах (Institute of International Education, n.d.). Так, американська інфраструктура захисту пройшла шлях від поодинокі університетської гостинності у 1950–1960-х роках до розгалуженої мережевої системи, що тримається на двох стовпах — SAR та *IIE Scholar Rescue Fund*. Проте вона й надалі зберегла благодійну модель фінансування та логіку короткострокових стипендій, закладену Екстреним комітетом ще у 1930-х років.

1.2.2. Західна Європа: національні програми та транснаціональна координація

У Західній Європі розвиток систем підтримки науковців під загрозою йшов особливим шляхом. Він спирався на інституційну наступність організацій, створених ще в 1930-х роках, а починаючи з 2010-х — підсилювався новими програмами з державного фінансування та інструментами координації на рівні ЄС.

Рада для науковців під загрозою (CARA) у Великій Британії — пряма спадкоємиця Академічної допоміжної ради 1933 року — забезпечувала програми стажувань та розміщення вчених під час усіх наступних криз. Вона приймала угорських вчених після 1956 року, чехословацьких — після 1968 року, чилійських та аргентинських — після перевороту 1970-х, а з 1980-х років — дослідників з Ірану, Іраку та Афганістану. Організація послідовно розширювала географію своєї діяльності, залишаючи мережу британських університетів головним інституційним майданчиком (CARA, n.d.).

Німецька Ініціатива імені Філіпа Шварца, запущена у 2015 році Фондом Олександра фон Гумбольдта, є найбільш очевидним інституційним містком між емігрантським рухом початку XX століття та сучасним німецьким академічним гуманітаризмом. Програма надає дворічні стипендії у німецьких дослідницьких установах із проходженням структурованої процедури оцінювання ризиків (Alexander von Humboldt Foundation, 2015).

Французька програма PAUSE, створена у 2017 році під керівництвом *Campus France*, аналогічно інституціоналізувала прийом науковців у групах ризику у французьких університетах. Першим серйозним поштовхом для неї стала сирійська криза, а згодом українська криза спричинила масштабне розширення обсягів прийому (Campus France, n.d.; Yagar, 2025).

На транснаціональному європейському краю реакція на українську кризу з 2022 року прискорила створення цільових інструментів загальноєвропейського масштабу. Найбільш помітною стала програма **MSCA4Ukraine** в межах грантової системи *Marie Skłodowska-Curie Actions*, яка фінансувала стажування українських дослідників у європейських інституціях, а також ініціатива **InspireEurope**, спрямована на координацію національних програм між державами-членами (MSCA4Ukraine, 2023).

Разом CARA, Ініціатива імені Філіпа Шварца, PAUSE та інструменти на рівні ЄС утворюють те, що Ярар (Yagar, 2023) назвав режимом «академічного гуманітаризму» — історично сформовану й дедалі більш професіоналізовану систему, яка пройшла шлях від індивідуальних спроб порятунку до інституціоналізованого відбору, верифікації ризиків та процедур розміщення. Попри це, доступ до допомоги та довгострокові кар'єрні результати досі розподілені нерівномірно залежно від наукових дисциплін та етапів кар'єри вчених.

1.2.3. Східна Європа: від обмежених можливостей до регіону екстреного прийому.

Країни Східної Європи протягом більшої частини XX століття відігравали вкрай обмежену роль у міжнародній архітектурі підтримки. Вони функціонували переважно як зони ризику — генеруючи потоки переміщених науковців через тиск режимів радянського блоку — аніж як сторони, що приймають. Спроможність університетів Польщі, Чехословаччини, Угорщини та Румунії підтримувати іноземних колег була жорстко обмежена державним контролем за кадровими призначеннями та дефіцитом ресурсів, який зберігався ще довго після падіння комуністичних режимів.

Ситуація кардинально змінилася після лютого 2022 року, коли Польща стала головним європейським притулком для переміщених українських дослідників. Польські університети прийняли на себе основний потік із тих приблизно **18.5% українських науковців**, які залишили країну станом на осінь 2022 року (de Rassenfosse et al., 2023). Цьому сприяли географічна близькість, мовна доступність та блискавична мобілізація польських академічних мереж — як формальних, так і неформальних — для створення робочих місць та умов проживання (Jaroszewicz et al., 2025; Kiselyova & Ivashchenko, 2024). Ця трансформація Східної Європи з регіону, що генерує ризики, на регіон, який приймає науковців, стала одним із найважливіших структурних зсувів у глобальній архітектурі підтримки за весь період після закінчення

Холодної війни — зсувом, якого наявні класифікації та типології механізмів підтримки просто не передбачали.

1.2.4. Туреччина та Близький Схід: кризові контексти та реакції інституцій

Туреччина відіграє подвійну роль на сучасному ландшафті підтримки. З 1990-х років турецькі університети брали участь у прийомі переміщених колег, зокрема з Ірану, а пізніше — з Сирії після початку громадянської війни у 2011 році. Спроба державного перевороту в липні 2016 року та наступні надзвичайні накази уряду різко розвернули цю динаміку: понад 6000 академічних працівників були звільнені з турецьких університетів на підставі надзвичайних повноважень влади. Це породило нову хвилю переміщення інтелектуалів, які потребували зовнішньої допомоги від тих самих мереж — зокрема SAR та CARA — які раніше покладалися на Туреччину як на стабільну країну, що приймає (Scholars at Risk Network, 2019; Yazar, 2023). Програми їхнього розміщення зазвичай охоплювали тимчасові позиції, доступ до дослідницької інфраструктури та фінансову допомогу для покриття витрат на життя. Хоча це дозволило багатьом вченим продовжити роботу, можливості довгострокової академічної інтеграції залишалися обмеженими.

Громадянська війна в Сирії, що почалася у 2011 році, стала тією кризою, яка безпосередньо прискорила професіоналізацію європейської академічно-гуманітарної інфраструктури за десятиліття до подій в Україні. Масовий виїзд сирійських академіків стимулював запуск програми PAUSE у Франції у 2017 році та суттєво розширив обсяги прийому в межах CARA та Ініціативи імені Філіпа Шварца. Це перетворило вказані організації з відносно невеликих ініціатив на потужні системи з формалізованими протоколами оцінювання ризиків та процедурами розміщення (Yazar, 2023, 2025). Через систему конкурсного відбору та розподілу у французьких університетах PAUSE дозволила переміщеним сирійським та ліванським вченим продовжити наукову ро-

боту. Проте обсяги прийому залишалися скромними порівняно з реальними масштабами переміщення — обмеження, яке з усією гостротою оголила українська криза, коли попит на програми підтримки стрімко зріс у 2022 році.

1.2.5 Субсахарська Африка: стійкі прогалини та локальні ініціативи

Як було зазначено у підрозділі 1.1, відсутність механізмів підтримки науковців у Субсахарській Африці на початку ХХ століття відображала структурні обмеження колоніального управління наукою, а не просто затримку в розвитку. Ці структурні чинники продовжували формувати ландшафт і в постколоніальний період: університети в Нігерії, Кенії та Ефіопії зазнавали серйозних потрясінь через військові перевороти, тиск програм структурної перебудови на бюджети вищої освіти та хронічне недофінансування. Попри це, вони отримували мінімальну увагу з боку міжнародної системи підтримки, яка була сфокусована переважно на європейських та близькосхідних кризах (UNESCO, 2021).

Сучасна допомога в регіоні складається переважно з малих грантів, можливостей для дистанційної співпраці та програм розбудови потенціалу — таких, як ініціативи під керівництвом *J-PAL Africa* та Консорціуму для розширеного навчання дослідників в Африці (CARTA, 2008). Проте ці проєкти не розроблялися спеціально для науковців з груп ризику і тримаються радше на індивідуальних міжінституційних партнерствах, аніж на координованих мережах розподілу позицій. Певним винятком із цієї загальної тенденції до фрагментарності є Південно-Африканська Республіка. З початку 2010-х років такі заклади, як Кейптаунський університет та Університет Вітватерсранда, розробили короткострокові стипендіальні схеми. Вони перетворилися на регіональний хаб для науковців, переміщених через конфлікти та політичну нестабільність у сусідніх країнах — зокрема в Зімбабве, ДР Конго та Бурунді. Ці програми пропонують тимчасовий доступ

до академічного середовища та дослідницької інфраструктури разом із обмеженою фінансовою підтримкою, що є особливо актуальним для молодих вчених та дослідників у групах ризику з цього регіону (Scholars at Risk Network, 2020). Проте навіть південноафриканські програми є скромними за масштабами та тривалістю. Відсутність координованого регіонального механізму для Субсахарської Африки — співмірного із SAR у Північній Америці чи PAUSE в Європі — залишається однією з найвідчутніших географічних прогалин у глобальній системі захисту науковців.

1.2.6 Південна та Південно-Східна Азія: дистанційні моделі та неформальні мережі

У Південній та Південно-Східній Азії, включаючи Індію, Пакистан та М'янму, основною моделлю підтримки став не переїзд, а дистанційний формат роботи. Мережа *Scholars at Risk* зосередила зусилля на допомозі вченим, які стикаються з постійними політичними чи інституційними обмеженнями, але не можуть або не бажають залишати свої країни. Для них пропонуються програми дистанційного менторства, короткострокові дослідницькі гранти та доступ до міжнародних конференцій (Scholars at Risk Network, 2020).

Показовим кейсом є М'янма, де військовий переворот 2021 року паралізував роботу університетів. Це змусило міжнародних партнерів оперативно розгортати інструменти для підтримання цифрового зв'язку та дистанційного залучення постраждалих вчених до досліджень, хоча формати їхнього фізичного працевлаштування в іноземних закладах залишалися вкрай обмеженими (Scholars at Risk, 2024).

Ці кейси з Південної та Південно-Східної Азії є аналітично важливими, оскільки вони доводять: ефективна підтримка науковців під загрозою не обов'язково вимагає фізичного переміщення в іншу країну. Саме цей урок став центральним під час розроблення гібридних інструментів підтримки для України після 2022 року.

1.2.7 Цифрові та дистанційні ініціативи: наскрізний напрям розвитку

Пандемія COVID-19 суттєво прискорила розвиток можливостей дистанційної роботи для багатьох дисциплін. Спираючись на цей пандемічний досвід, заходи реагування на події в Афганістані у 2021 році та повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році значною мірою базувалися на впровадженні дистанційної підтримки науковців у групах ризику. Разом цей досвід утвердив дистанційну та гібридну підтримку як визнаний інструментарій — тепер це не екстрена імпровізація, а спроектований компонент системи підтримки, що має значення для того, як можуть вирішуватися майбутні кризові ситуації в регіонах із нижчим потенціалом для релокації.

Програми дистанційного менторства, віртуальний доступ до лабораторій та участь у цифрових конференціях стали стандартними компонентами сучасних пакетів підтримки, що дозволяє науковцям у зонах конфліктів зберігати результативність досліджень і міжнародну видимість без потреби у фізичному переміщенні (Yarar, 2025; Scholars at Risk Network, 2020).

Окрім уможливлення дистанційної співпраці, з'являється також увага до питання «гуманітарного зв'язку» (humanitarian connectivity), під яким розуміють потребу в забезпеченні надійного інтернет-доступу та цифрової інфраструктури в зонах криз і конфліктів, що є необхідним для підтримання наукової залученості та доступу до дослідницьких ресурсів (Gallo, 2025). Віртуальні дослідницькі мережі, зокрема, дозволяють ученим з Африки, Азії та Близького Сходу підтримувати регулярну комунікацію, обмінюватися методологічними підходами та координувати спільні транскордонні проекти. Завдяки цьому вони допомагають зберігати професійні стандарти, забезпечують постійну видимість у міжнародних академічних колах та сприяють формуванню нових типів наукових спільнот, які згодом можуть полегшити реінтеграцію в інституційне се-

редовище або перерости у довгострокову співпрацю (Gallo, 2025).

У сукупності ці процеси демонструють чіткий перехід від поодиноких, часто реактивних форм допомоги до більш структурованих і координованих систем підтримки науковців у групах ризику. Поряд із фінансовою допомогою, ці програми дедалі частіше охоплюють менторство, професійний розвиток та інтеграцію в академічні спільноти. Водночас багато стипендіальних програм залишаються короткостроковими, зазвичай тривалістю один або два роки, і не завжди пропонують чіткі шляхи довгострокового працевлаштування. Як наслідок, деякі вчені переходять з однієї тимчасової позиції на іншу, намагаючись будувати академічну кар'єру в умовах постійної невизначеності. Це може ускладнювати відновлення стабільних траєкторій і подекуди призводить до відчуття певної периферійності всередині інституцій, що приймають, де можливості для довгострокової кар'єрної інтеграції все ще є обмеженими (Scholars at Risk Network, 2020; Institute of International Education, n.d.).

Загалом розвиток механізмів підтримки науковців у групах ризику демонструє поступовий, але чіткий перехід від маломасштабних, поодиноких і переважно благодійних заходів початку XX століття до більш структурованих, багаторівневих та міжнародно координованих систем сьогодення. Фундаментальні ініціативи 1930-х років — у Центральній Європі, Великій Британії та Сполучених Штатах — заклали базові моделі екстреного переміщення та тимчасового академічного розміщення, які залишаються впізнаваними в сучасних програмах, проте вони були обмеженими за охопленням і системно надавали перевагу старшим науковцям із міжнародними зв'язками на противагу тим, хто мав більшу вразливість і менше ресурсів.

Починаючи з кінця XX століття, системи підтримки стали більш формалізованими та інституційно взаємопов'язаними завдяки зростанню міжнародних мереж, державних

схем фінансування та структурованих стипендіальних програм. Ці зрушення розширили географічне охоплення підтримки та підвищили її здатність до масштабування, хоча й вкрай нерівномірно: інституції Західної Європи та Північної Америки залишалися основними напрямками для переміщених вчених, Східна Європа постала як великий регіон прийому лише після 2022 року, а Субсахарська Африка та Південна Азія продовжували функціонувати з мінімальною координованою інфраструктурою підтримки. Цифрові та дистанційні механізми допомогли зберегти безперервність досліджень без фізичного переміщення, але, як задокументовано в Розділі 3, вони не розв'язали фундаментальних викликів щодо кар'єрної сталості, рівності доступу чи інтеграції родин — викликів, які український кейс підсвітив чіткіше, ніж будь-яка попередня криза в історії існування цієї моделі підтримки.

Наскрізним обмеженням, яке стабільно виявляють регіональні дані, є ігнорування інтеграції родин при розробці програм. Підтримка у більшості національних та міжнародних схем фокусується на індивідуальному дослідникові, тоді як забезпечення умов для родини — спільна мобільність для подружжя, доступ до шкіл для дітей, підтримка соціальної інтеграції — залежить від візових режимів та спроможності інституції, що приймає, а не закладається формально в структуру програм (UNESCO, 2023; Scholars at Risk Network, 2020). Як документують Розділ 3.5 та дані опитування в Частині 7, цей недогляд має відчутні наслідки для залученості до програм, особливо серед дослідників, які зобов'язані доглядати близьких.

Підрозділ 1.3 переходить до специфічної траєкторії підтримки дослідників на українських теренах — історії, яка розвивалася паралельно, але значною мірою поза межами міжнародних мереж підтримки, описаних у цьому розділі, і яка є необхідним підґрунтям для розуміння того, як українські дослідники взаємодіють із глобальною системою з 2022 року.

1.3. Інструменти підтримки дослідників на українських землях у ХХ — на початку ХХІ століття

Той факт, що українські землі у ХХ столітті входили до складу різних держав, зумовив різноманітність підходів до підтримки українських вчених. Це визначалося і законодавством, і відповідними традиціями цих держав: Російської імперії, Австро-Угорської імперії, Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини та Румунії. Водночас форми підтримки, якими мали можливість користуватися науковці з українських земель у цих державах, не підпадали під категорію підтримки науковців у групах ризику. Натомість мова йшла переважно про різні форми підтримки або всіх науковців, або про цільову підтримку вчених, які опинилися у скрутному становищі (насамперед через хворобу чи інші життєві обставини). Наприклад, на українських землях Російської імперії була поширена практика виплати одноразових грошових виплат не лише за вислугу років (переважно до певного ювілею викладацької чи дослідницької діяльності), а і як підтримка в разі хвороби. Також практикувалася допомога у формі надання житла (оплата оренди житла).

У ХХ столітті найбільш системна підтримка дослідників у групах ризику на українських теренах була пов'язана з діяльністю Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ). Відповідні інституції в Радянській Україні та Росії були створені майже одночасно: для матеріальної підтримки наукових фахівців Постановою Ради Народних Комісарів РСФРР від 10 листопада 1921 року в Москві було засновано Центральну комісію з поліпшення побуту вчених, і в тому ж листопаді 1921 року аналогічний орган було створено в Українській СРР — Всеукраїнський комітет сприяння вченим. Фактично створення цих інституцій у Радянській Росії та Україні стало наступним кроком після

запровадження заходів матеріальної підтримки щодо забезпечення житлом найвидатніших учених. Ці заходи передбачав декрет Ради Народних Комісарів РСФРР «Про поліпшення становища вчених», ухвалений у грудні 1919 року, та декретом Ради Народних Комісарів УСРР «Про поліпшення стану вчених спеціалістів і заслужених діячів літератури і мистецтва», ухваленим у серпні 1920 року за прикладом цього документа (Sokyrskaya & Yakovenko, 2025).

Поява документів була зумовлена тим, що після кількох років потрясінь Першої світової війни боротьба за владу на руїнах Російської імперії та національно-визвольні змагання в Україні поставили вчених на межу виживання. Масове безробіття, гіперінфляція, дефіцит і реквізиції майна, ліквідація радянською владою на світанку її існування системи соціальних гарантій і пенсій залишили вчених без коштів та умов для більш-менш гідного існування (Kolyastruk, 2015; Sokyrskaya & Yakovenko, 2025). В умовах, коли активні опоненти нової влади були змушені емігрувати, радянський уряд прагнув заручитися підтримкою бодай частини наукової інтелігенції, тому впроваджений комплекс заходів мав на меті завоювати лояльність найбільш важливих для нього людей. Іншим фактором мотивації для запровадження підтримки вчених був погляд на «Захід», де через емігрантську інтелігенцію активно поширювалася інформація про злиденне становище радянських учених. Це сприймалося як виклик авторитету радянської влади (Kolyastruk, 2015).

Ключовим завданням ВУКСВ була підтримка мінімального рівня життя вчених в умовах гострого дефіциту матеріальних ресурсів, загостреного голодом 1921–1923 років (Brega,

2003). Про специфіку діяльності та форми допомоги вченим можна до певної міри судити з організаційної структури Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Його структурними підрозділами були: управління справами, експертна кваліфікаційна комісія, комісії з питань курортно-санаторного лікування й організації відпочинку, пенсійного забезпечення та соціальної допомоги, тарифно-економічна, житлово-комунальна, заохочення та преміювання, зв'язків з відділеннями й уповноваженими на місцях, зв'язків із закордонними науковими закладами і товариствами (Sokyrskaya & Yakovenko, 2025).

Ключовими видами допомоги, що надавалися вченим через ВУКСВ, були:

- **Продовольче забезпечення (пайки)**, розмір якого залежав від приналежності вченого до однієї з 3 категорій. До першої категорії належали академіки, до другої — професори та доктори наук, до третьої — інші науковці. Пайки видавалися вченим та членам їхніх родин.
- **Академічні пенсії**; виплати сім'ям померлих учених (персональних пенсіонерів).
- **Сприяння поліпшенню житлових умов**. ВУКСВ займався пошуком і виділенням житла для вчених через місцеві органи влади; наданням гуртожитків або тимчасового житла; клопотанням перед державними установами про ремонт та облаштування житла для вчених.
- **Видання наукових праць за рахунок держави**, звільнення від повинностей, податків тощо деяких визначних учених.
- **Забезпечення дровами, гасом, одягом та взуттям**.
- **Організація медичної допомоги та санаторно-курортного лікування**.
- **Іноземна допомога** у вигляді продуктів харчування, грошей, медикаментів, вживаного одягу, наукової літератури та лабораторного обладнання.

Щодо останньої позиції, у першій половині 1920-х років за посередництва ВУКСВ таку підтримку надавав Комітет допомоги голодуючим у радянській Україні (Вінніпег,

Канада) через Празьке закордонне бюро допомоги голодуючим. Допомогали Український вільний університет та українське студентство Чехословаччини, які створили Комітет допомоги культурним силам України. Міжнародна організація «Європейська допомога студентам» (ЄСД) та її дочірня структура «Американська секція ЄСД» розгорнули мережу їдалень для професорів і студентів у головних університетських містах — Києві, Катеринославі (Дніпрі), Харкові та Одесі (Sokyrskaya & Yakovenko, 2025; Lugovsky, 2021; Vodotyka, 2006; Didenko, 2021; Kolyastruk, 2018; Trygub, 2025).

Джерелами, з яких ВУКСВ отримував ресурси для підтримки вчених, були кошти, що виділяла держава, різні позики та пожертви від установ чи приватних осіб (Sheiko, 2020).

Важливо зазначити, що вся система надання підтримки мала низку недоліків. Не всі дослідники, які мали на це право, отримували підтримку, так залишалися без допомоги навіть деякі визначні вчені. Причинами такого невиконання задекларованих намірів були брак коштів і ресурсів, бюрократизм та вороже ставлення низки представників місцевої влади до наукової інтелігенції як до «буржуазної». Радянська влада відмовлялася пропускати безмитну гуманітарну допомогу та наукову літературу з-за кордону (Vodotyka, 2006).

У 1937 році Рада Народних Комісарів СРСР ліквідувала Комісію сприяння вченим (на яку у 1931 році було реорганізовано ВУКСВ), аргументуючи це тим, що вже «створили вченим усі необхідні умови для їх наукової роботи», а завдання Комісії виконано, тож потреба в продовженні її діяльності зникла (Lugovsky, 2021).

Після припинення діяльності Комісії сприяння вченим, напевно, головним системним випадком допомоги радянським українським науковцям у групах ризику можна вважати бронювання частини цих учених від мобілізації та організацію їхньої ева-

куації разом із навчальними та науково-дослідними інституціями у 1941 році, після початку радянсько-німецької війни (Zabolotna, 2022). І під час Другої світової війни, і протягом деякого часу після її закінчення допомога надавалася у формі карток на хліб та інші продукти харчування, пайків та талонів на промислові товари.

За цим та кількома іншими винятками (зокрема, заходами з підтримки вчених, які ліквідували наслідки Чорнобильської катастрофи у 1986 році), з моменту закриття Комісії сприяння вченим і до розпаду Радянського Союзу жодних спеціальних заходів для підтримки радянських українських науковців у групах ризику не запроваджувалося. Звісно, сама категорія — науковці у групах ризику — у радянських документах не фіксувалася. Водночас діяли механізми забезпечення вчених житлом (зокрема окремими, так званими службовими, квартирами й місцями в гуртожитку) (Lysenko, 2019). Протягом десятиліть функцію одноразової фінансової підтримки тих учених, які опинилися в скрутному становищі (хвороба, смерть близьких тощо), виконували профспілкові організації установ, у яких ці вчені працювали.

Загалом в Україні протягом перших десятиліть після відновлення незалежності України у 1991 році підходи до підтримки вчених епохи «пізнього соціалізму» значною мірою збереглися (звісно, з коригуванням на зміни в загальному стані економіки та появу приватних ЗВО та інших установ, де форми підтримки штатних науковців значно залежали від власників цих установ та внутрішньої корпоративної культури). Проголошення незалежності України супроводжувалося її інтеграцією у світове співтовариство, що розширило доступ до міжнародної підтрим-

ки, включно з грантами для вчених. Але цю міжнародну підтримку переважно не можна класифікувати як «підтримку науковців у групах ризику».

Певною мірою таким винятком можна вважати Науково-технологічний центр в Україні (НТЦУ) — міжурядову організацію, створену у 1993 році, діяльність якої присвячена нерозповсюдженню ядерної, біологічної та хімічної зброї та пов'язаних із нею технологій. НТЦУ допомагав ученим, залученим до досліджень, розроблення та виробництва ядерних, біологічних та хімічних засобів на пострадянському просторі, перейти від військової до цивільної, ринково орієнтованої кар'єри у сферах їхньої експертизи (STCU, 2024).

Ситуація з державною підтримкою науковців у групах ризику дещо змінилася лише після 2014 року, з початком російсько-української війни, коли було запроваджено деякі дуже обмежені заходи з підтримки переміщених ЗВО та їхніх працівників. До початку російського повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року підтримка була зосереджена на внутрішньо переміщених особах, які до 2014 року працювали на території Криму та частин Донецької й Луганської областей, що опинилися поза контролем української влади.

Ця історична траєкторія — від матеріальної допомоги радянських часів до майже повної відсутності цільових механізмів захисту науковців у групах ризику перед 2014 роком — є необхідним тлом для розуміння того, чому українські дослідники після лютого 2022 року виявилися диспропорційно залежними від міжнародних, а не від національних інструментів підтримки. Цю тенденцію з надзвичайною чіткістю підтверджують дані опитування, представлені в Розділі 3.

Розділ 2. Сучасні інструменти підтримки дослідників у групах ризику: типологія та механізми

2.1. Концептуальні основи «академічного гуманітаризму» та досвід України як системний стрес-тест

Історична траєкторія, простежена в Розділі 1 — від фрагментарного, мотивованого благодійністю порятунку в 1930-х роках до сьогоднішніх інституціоналізованих, транснаціональних режимів підтримки, — забезпечує необхідне тло для оцінювання того, як спрацювали сучасні інструменти, зіткнувшись із повномасштабною війною в Україні. Найбільш цілісною концептуальною рамкою для такого оцінювання є аналіз «академічного гуманітаризму» Ярара. Він описує європейську інфраструктуру підтримки науковців у групах ризику як історично сформований і дедалі більше професіоналізований режим на перетині гуманітарної допомоги, управління міграцією та наукової політики (Yarar, 2023, 2025). У цьому базовому аналізі такі організації, як Cara, Ініціатива імені Філіпа Шварца, PAUSE та SAR Europe, не просто пропонують поодинокі заходи з порятунку; натомість вони інституціоналізують відбір, розміщення та підтримку через організаційні стратегії, які стали більш гібридними, транснаціональними та формалізованими після попередніх криз, таких як війна в Сирії (Yarar, 2023, 2025). Ця література є критично важливою, оскільки вона описує структуру, яка існувала до подій в Україні, і крізь призму якої можна інтерпретувати відповідь на запити українських учених.

На цьому тлі досвід України дійсно можна розглядати як системний стрес-тест, оскільки він зіштовхнув зазначену інфраструктуру з типом ризику, який відрізнявся від випадків індивідуального переслідування, для реагування на які історично створювалася більшість систем допомоги науковцям у групах ризику. Замість відносно невеликої кількості поодиноких випадків вимушеної еміграції, війна спричинила масштабну, зумовлену географічним фактором небезпеку, що зачепила всю велику наукову спільноту одночасно, а також породила потребу підтримувати тих, хто виїхав, і тих, хто залишився в країні (de Rassenfosse et al., 2023; Ganguli & Waldinger, 2023). Концепт «Науковці без кордонів» тут є особливо важливим, оскільки він дає змогу прямо узагальнювати досвід України для ширших контекстів конфліктів та катастроф, показуючи, що війна в Україні оголила сильні та слабкі сторони наявних систем підтримки та змусила чіткіше класифікувати типи інструментів і принципи їхнього проектування (Wolfsberger et al., 2022). У цьому сенсі Україна стала не просто черговим кейсом отримання допомоги; вона стала подією, яка випробувала здатність системи підтримки до масштабування, її швидкість та адаптивність.

Інтерпретація подій як стрес-тесту стає ще більш обґрунтованою, коли розглядаємо концептуальні та емпіричні лінії аналізу у взаємозв'язку. Якщо академічний гуманітаризм встиг професіоналізуватися до 2022 року, то війна в Україні виявила межі цієї професіоналізації в умовах масового попиту, тимчасового захисту, серійної прекарізації та потреби балансувати між порятунком окремих осіб і збереженням наукової системи загалом (Yarar, 2023, 2025; de Rassenfosse et al., 2023). Література також вказує на нормативну напруженість усередині цього режиму: чи саме криза викликає швидку мобілізацію ресурсів, чи повинна підтримка надавати перевагу релокації перед забезпеченням

безперервності роботи всередині країни, і як приймаючі інституції можуть уникнути перетворення екстреної допомоги на короткострокове «безпечне паркування», відірване від довгострокових дослідницьких кар'єр (Rose et al., 2026; Jaroszewicz et al., 2025). На основі наявної літератури найбільш обґрунтованим є висновок про те, що Україна виявила і незамінність наявних академічно-гуманітарних інструментів, і їхні структурні сліпі зони, особливо щодо тривалості програм, координації та взаємозв'язку між захистом окремих учених і підтриманням життєздатності наукових систем, з яких вони походять (Wolfsberger et al., 2022; Yarar, 2023; Ganguli & Waldinger, 2023).

2.2. Типологія сучасних інструментів підтримки науковців у групах ризику

Типологію сучасних інструментів підтримки науковців у групах ризику можна структурувати навколо п'яти сімейств інструментів:

1. Програми екстреного переміщення (релокації).
2. Дистанційні та гібридні програми стажувань (fellowships).
3. Фінансова допомога без переміщення.
4. Інституційні механізми та механізми на базі консорціумів.
5. Правові, візові та адміністративні інструменти підтримки.

У межах цього масиву чіткою типологічною основою є дослідження «Науковці без кордонів: уроки з України», яке безпосередньо класифікує механізми підтримки вчених

у контекстах конфліктів та катастроф, а також розглядає Україну як центральний приклад для засвоєння загальних уроків щодо проектування таких програм (Wolfsberger et al., 2022). Доповнюючи це, аналітична стаття Маріля та співавторів (Maryl et al., 2022) щодо українських науковців у групах ризику окреслює потреби через призму конкретних траєкторій підтримки, а не загальної солідарності, тоді як опитування сторін, що приймають, проведене Роуз та співавторами (Rose et al., 2026), показує, що відповідь на українську кризу можна проаналізувати через фактичні форми допомоги, які інституції розгортали на практиці (Maryl et al., 2022; Rose et al., 2026). Ця типологія деталізована в Таблиці 1 для аналітичної ясності.

Таблиця 1. Типологія сучасних інструментів підтримки науковців під загрозою

Категорія інструментів	Визначення	Типові механізми
Програми екстреного переміщення	Тимчасова безпечна мобільність для переміщених науковців	Гостьові посади, програми стажувань (fellowships), розміщення в інституціях, що приймають
Дистанційні та гібридні програми стажувань	Підтримка безперервної роботи за кордоном або всередині країни	Дистанційна афіліація, подвійне працевлаштування (сумісництво), гібридне розміщення
Фінансова допомога без переміщення	Грошова підтримка, що не вимагає мобільності	Екстрені гранти, стипендії, допомога на придбання обладнання або покриття витрат на життя
Інституційні механізми та механізми на базі консорціумів	Структуровані багатосторонні системи підтримки	Мережа SAR, програма PAUSE, Ініціатива імені Філіпа Шварца, рада CARA, університетські мережі
Правові, візові та адміністративні інструменти підтримки	Забезпечення інфраструктури для мобільності та працевлаштування	Візи, дозволи на роботу, визнання статусу, бюрократичний супровід

Джерело: Складено автором на основі стратегічних документів та описів програм організацій *Scholars at Risk*, *PAUSE Program*, *Philipp Schwartz Initiative* та *Council for At-Risk Academics* (Wolfsberger et al., 2022).

Перші дві категорії найкраще розглядати як інструменти забезпечення безперервності наукової роботи в умовах переміщення або небезпеки. Програми екстреного переміщення зазвичай передбачають тимчасове розміщення у зарубіжному університеті чи науково-дослідному інституті на гостьових посадах через програми стажувань (fellowships) або інші строкові контракти; ці заходи є центральними як у літературі, присвяченій безпосередньо Україні, так і в ширших дослідженнях щодо науковців під загрозою (Rose et al., 2026; Wolfsberger et al., 2022; Yasar, 2023, 2025).

Натомість дистанційні та гібридні програми стажувань розроблені для дослідників, які залишаються всередині країни, переїжджають лише тимчасово або зберігають подвійну афіліацію як у рідній інституції, так і в установі, що їх приймає. Хоча ця категорія є менш формалізованою у масиві джерел,

ніж релокація, вона чітко впливає з праць, які показують, що багато переміщених українських учених продовжували працювати дистанційно на українські інституції, паралельно шукаючи можливості за кордоном. Це робить гібридну підтримку необхідним, а не другорядним інструментом (Jaroszewicz et al., 2025; Ganguli & Waldinger, 2023).

Решта три категорії спрямовані на подолання того факту, що ризик не зводиться суто до фізичного переміщення. Фінансова допомога без переміщення охоплює екстрені гранти, стипендії, компенсацію втраченого обладнання та підтримку витрат на життя, що може забезпечити безперервність досліджень для вчених, які залишаються у зонах конфлікту або є лише частково мобільними; ця категорія чітко простежується у типологічній літературі, навіть якщо вона слабше представлена емпірично в дослідженнях, присвячених саме Україні (Wolfsberger et al., 2022).

Інституційні механізми та механізми на базі консорціумів охоплюють цільове фінансування інституцій, що приймають, транснаціональні платформи пошуку партнерів та мережеві схеми, подібні до тих, що аналізуються в європейській літературі з «академічного гуманітаризму», зокрема навколо Cara, Ініціативи імені Філіпа Шварца, PAUSE та SAR Europe (Yarar, 2023, 2025).

Нарешті, правові, візові та адміністративні інструменти підтримки функціонують як допоміжні інструменти, які роблять переміщення або прийом практично можливими — охоплю-

ючи статус проживання, дозволи на роботу, визнання академічного статусу та подолання бюрократичних процедур — хоча у наявному масиві літератури їх розглядають радше як необхідний операційний рівень, аніж як глибоко теоретизовану категорію (Maryl et al., 2022; Yarar, 2023; Kiselyova & Ivashchenko, 2024).

На цьому типологічному тлі повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року спричинило одночасний і масштабний запит на кожну з цих категорій інструментів — запит такого характеру, на який вони просто не були розраховані.

2.3. Повномасштабна війна в Україні як стрес-тест для глобальної системи підтримки

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року ознаменувало початок нової сторінки в історії України загалом, а також в історії української наукової екосистеми та підтримки українських науковців у групах ризику. Війна без перебільшення вплинула на кожного дослідника в Україні, тому всі вони відтоді можуть бути класифіковані як «науковці у групах ризику», хоча специфіка та ступінь цього ризику для різних категорій учені суттєво відрізняються. З іншого боку, ця повномасштабна війна в Європі стала справжнім стрес-тестом для глобальної системи підтримки, зокрема в частині допомоги науковцям у групах ризику.

Серед основних небезпек та ризиків, з якими зіткнулися українські вчені через повномасштабну війну, є:

- фізична загибель та поранення науковців;
- тимчасове припинення досліджень через службу в Збройних Силах України;
- обмеження на виїзд науковців-чоловіків за межі країни;
- неможливість продовжувати досліджен-

ня через вимушену зміну місця проживання (ВПО, виїзд за кордон), що спричиняє неможливість бути присутнім на робочому місці, якщо цього вимагає специфіка роботи;

- дестабілізація системи підготовки та освіти як засобу відтворення людського капіталу в науці;
- значне скорочення можливостей для проведення досліджень і, відповідно, отримання результатів через руйнування та пошкодження дослідницької інфраструктури, втрату даних, відсутність електроенергії та опалення, тривалі повітряні тривоги тощо;
- скорочення фінансування досліджень і розробок (Chala N. et al., 2024);
- викрадення, катування та незаконне ув'язнення на тимчасово окупованих територіях;
- відчуття небезпеки, неможливість повністю зосередитися на дослідженнях, апатія або втрата інтересу як реакція на стрес і травму (Ukrainian scientists and educators in wartime, 2023).

Залежно від місця перебування українських науковців у групах ризику можна класифі-

кувати за такими групами, кожна з яких має свої специфічні ключові ризики:

- за кордоном;
 - під російською окупацією;
 - у тилу або поблизу лінії фронту на підконтрольних територіях;
 - внутрішньо переміщені;
 - у регіонах, віддалених від безпосереднього конфлікту.
-
- Втрати наукової спільноти, спричинені російською агресією, охоплюють:
 - фізичні втрати людей, важкі поранення;

- міграцію вчених, релокацію освітніх та науково-дослідних установ;
- призов (мобілізацію) вчених до Збройних Сил України;
- призупинення дослідницької діяльності або повний вихід із наукової сфери.

Водночас вихід науковців з українських інституцій та продовження їхньої діяльності в закордонних освітніх і дослідницьких установах є радше не втратою вчених як таких, а певною втратою для української науки як системи (Chala N. et al., 2024).

Розділ 3. Оцінка ефективності інструментів підтримки науковців у групах ризику

3.1. Методологія та критерії оцінювання

Оцінювання того, наскільки ефективними є інструменти підтримки науковців під загрозою, вимагає чіткої аналітичної моделі, яка поєднує теоретичні концепції з літератури з емпіричними даними від дослідників, які безпосередньо були в цих умовах. Для проведення систематичного оцінювання ефективності інструментів підтримки науковців у групах ризику ми застосували багатовимірну аналітичну модель, що базується як на академічній літературі, так і на емпіричних даних, зібраних серед українських дослідників під час повномасштабної російсько-української війни (de Rassenfosse et al., 2023; Ganguli & Waldinger, 2023; Maryl et al., 2022). Ця багатовимірна аналітична модель розглядає ефективність як комплексний конструкт, що оцінюється за шістьма ключовими аспектами (Wolfsberger et al., 2022):

- **Мінімізація ризиків та безпека** — чи дозволяє інструмент уберегти дослідників від фізичної небезпеки?
- **Безперервність досліджень** — чи сприяє він подальшій науковій роботі, включно з доступом до даних, лабораторій та професійних мереж?
- **Кар'єрна сталість** — чи забезпечує він траєкторії для отримання стабільних, довгострокових академічних посад?
- **Рівність доступу** — чи є інструменти доступними для різних етапів кар'єри, дисциплін, гендерів та місць перебування вчених?

- **Сімейна та соціальна інтеграція** — чи враховуються тут члени родини на утриманні, житло та соціальна вкоріненість?
- **Вплив на наукову систему країни походження** — чи підтримує він, чи, навпаки, підриває національний науковий потенціал?

Хоча ефективність концептуалізується за шістьма ключовими аспектами, у подальшому аналізі вони не розглядаються як ізольовані категорії. Натомість вони функціонують як цілісна аналітична оптика, завдяки якій різні інструменти підтримки оцінюються порівняльно, причому окремі аспекти виявляються різною мірою залежно від категорії інструменту. Відповідно, аналіз не розгортається послідовно від аспекту до аспекту; натомість він оцінює, як різні механізми підтримки спрацьовують у кількох аспектах одночасно.

Методологічно кожен вимір слугує аналітичною оптикою для систематичного структурування та порівняння різних інструментів підтримки. При цьому структуровані дані опитування використовуємо для виявлення закономірностей між аспектами, а якісні відповіді аналізуємо для фіксації того, як самі дослідники інтерпретують ефективність. Ця модель застосовується для оцінювання основних категорій механізмів підтримки, визначених у Розділі 2, включаючи програми екстреного переміщення, дистанційні

та гібридні програми стажувань, фінансову допомогу без переміщення, інституційні механізми та механізми на базі консорціумів, а також правові та адміністративні інструменти підтримки.

Аналіз безпосередньо ґрунтується на первинних даних опитування, зібраних серед 291 українського дослідника у період із січня по березень 2026 року (Додаток 1, Частина 1). Цей масив даних містить кількісні оцінки інструментів підтримки (Додаток 1, Частина 5) і якісні інсайти щодо того, як самі науковці розуміють та відчують на собі їхню ефективність (Додаток 1, Розділ 7.2). Суб'єктивне сприйняття ефективності — тобто оцінки дослідників щодо того, наскільки добре інструменти задовольняли їхні потреби — відрізняється від об'єктивних результатів, таких як показники публікаційної активності, працевлаштування чи утримання в інституціях. Ці два показники можуть бути розбіжні в обох напрямках: дослідник може високо оцінити інструмент, попри перебування на нестабільному (прекарному) контракті, або низько — через невідповідність очікуванням, які жоден короткостроковий інструмент не здатний задовольнити. За відсутності лонгітюдних даних про працевлаштування, суб'єктивно сприймана ефективність є, утім, найбільш вичерпним доступним свідченням про функціонування інструментів у масштабі всієї системи. Ми розглядаємо її як необхідний, хоча й недостатній індикатор, зазначаючи, що розрив між сприйманою та об'єктивною ефективністю, ймовірно, є найбільшим для програм переміщення, де негайні здобутки у сфері безпеки можуть маскувати середньострокову кар'єрну нестабільність.

Результати свідчать про те, що дослідники концептуалізують ефективність як системну умову, а не як разове втручання; ця закономірність стабільно спостерігається у результатах тематичного моделювання та наскрізного тематичного синтезу відповідей (Додаток 1, Розділи 7.2 та 7.8). Відкриті відповіді підкреслюють фінансову стабільність, безперервність досліджень та доступ

до ресурсів як ключові компоненти значущої підтримки (Додаток 1, Розділ 7.2). Зокрема, аналіз якісних відповідей свідчить, що фінансова прогнозованість і можливість планувати науково-дослідну діяльність у перспективі від одного до двох років є критичними умовами для забезпечення ефективності.

Для науковців під загрозою гарантування безпеки є першочерговою метою більшості програм підтримки, особливо схем екстреного переміщення. Ці ініціативи розроблені для того, аби вивести вчених із середовища прямої загрози. Проте сама собою безпека не гарантує продовження наукової роботи. Це робить її необхідною, але недостатньою умовою ефективності (Yarar & Karakaşoğlu, 2022). Критерій безперервності досліджень стосується здатності вчених підтримувати дослідницьку діяльність в умовах наукової свободи. Емпіричні дослідження показують, що українські дослідники зіткнулися із суттєвими обмеженнями в доступі до цих ресурсів (de Rassenfosse et al., 2023). Кар'єрна сталість відображає ступінь, до якого програми підтримки забезпечують довгостроковий академічний розвиток. Наразі більшість програм надають лише короткострокову допомогу, що призводить до тривалої нестабільності для переміщених учених. Критерій рівності доступу фіксує, наскільки дослідники на різних етапах кар'єри можуть скористатися механізмами підтримки. Дані свідчать, що доступ часто є нерівномірним і залежить від таких факторів, як міжнародна інтеграція, інституційна афіліація, рівень володіння мовою та академічний статус (Yarar, 2024). Сімейна та соціальна інтеграція є критично важливим, хоча часто недостатньо інституціоналізованим виміром ефективності. Нemoжливість перевезти членів родини або вибудувати соціальні зв'язки за межами робочого місця суттєво знижує продуктивність і добробут дослідників. Зрештою вплив на наукову систему країни походження дозволяє оцінити баланс між захистом окремих дослідників та збереженням національного наукового по-

тенціалу (Ganguli & Waldinger, 2023). Загалом ефективність слід розуміти як баланс між короткостроковим захистом, середньостроковою стабільністю кар'єри та довгостроковою сталістю наукових систем.

Емпірична література показує, що ці інструменти функціонували в контексті масштабного, стрімкого руйнування української наукової системи, що одразу створило тиск на механізми розміщення та програми стажувань. Дані свідчать, що до осені 2022 року близько 18.5% українських учених залишили країну, і серед цих емігрантів диспропорційно переважали найбільш науково активні дослідники; водночас багато з тих, хто залишився в Україні, зазнали різкого скорочення часу на дослідження, втратили доступ до критично важливих ресурсів або не мали можливості фізично перебувати у своїх інституціях (de Rassenfosse et al., 2023). Бібліометричні та інституційні дані так само вказують на відчутне падіння обсягів українського наукового продукту, зростання кількості зарубіжних афіліацій серед продуктивних учених та суттєві пошкодження університетської інфраструктури. Це підтверджує, що завданням програм підтримки був не лише індивідуальний захист дослідників, а й збереження функціонального наукового потенціалу в умовах війни (Ganguli & Waldinger, 2023).

У цьому дестабілізованому середовищі програми екстреного переміщення та пов'язані з інституціями прийому програми стажувань виявилися найбільш помітними та масово використовуваними інструментами, але водночас і тими, що найбільше асоціювалися з нестабільністю. Опитування сторін, що приймали переміщених українських учених, є тут особливо важливим, оскільки воно фіксує, як університети та інститути по всьому світу фактично надавали «притулок у науці», що, ймовірно, охоплювало тимчасові академічні призначення, поєднання різних джерел фінансування та інституційні обмеження з боку сторони, яка приймає (Rose et al., 2026). З боку власне вчених, де

Рассенфосс та співавтори повідомляють, що науковці-мігранти часто перебували на прекарних контрактах, і роблять чіткий висновок: збільшення кількості та тривалості стипендій було головною потребою на рівні політики. Це свідчить про те, що багато наявних інструментів забезпечили короткостроковий захист, не гарантувавши середньострокової безперервності кар'єри (de Rassenfosse et al., 2023). Якісні дослідження підсилюють цю картину, показуючи, що українські вчені часто проходили через серію послідовних тимчасових угод і шукали підтримку і через формальні схеми, і через неформальні академічні мережі, особливо в таких країнах, як Польща (Jaroszewicz et al., 2025; Kiselyova & Ivashchenko, 2024).

Емпіричні дані також показують, що український кейс надав дистанційним/гібридним інструментам та інструментам збереження системи надзвичайного значення. Багато переміщених учених обрали подвійну стратегію: вони зберігали активні зв'язки з українськими інституціями, одночасно шукаючи роботу або можливості стажування за кордоном. Це вказує на те, що дистанційні та гібридні програми стажувань були не просто додатковими, а структурно важливими для забезпечення безперервності роботи в умовах війни (Jaroszewicz et al., 2025). Водночас дані про те, що втрати людського капіталу можуть бути більш руйнівними, ніж знищення фізичного капіталу, означають, що інструменти мали робити більше, ніж просто евакуювати окремих осіб; вони повинні були утримувати вчених у науковому процесі й, в ідеалі, залучати їх до майбутньої повоєнної відбудови наукової сфери України (Ganguli & Waldinger, 2023). Що менш детально задокументовано в цьому масиві джерел, то це специфіка функціонування фінансової й адміністративних засобів: вони очевидно є релевантними й, ймовірно, незамінними, але залишаються слабше вимірними порівняно з інструментами переміщення, прийому та стипендіальними програмами (Wolfsberger et al., 2022; Yazar, 2023).

3.2. Ефективність програм екстреного переміщення

Програми екстреного переміщення належать до найбільш помітних і широко впроваджуваних інструментів підтримки під час криз, включаючи війну в Україні (Wolfsberger et al., 2022). У короткостроковій перспективі ці програми довели свою високу ефективність: вони забезпечують негайну фізичну безпеку, доступ до дослідницької інфраструктури та можливості інтеграції в міжнародні наукові мережі, дозволяючи дослідникам продовжувати наукову діяльність попри руйнування їхнього звичного середовища (de Rassenfosse et al., 2023).

Проте українські вчені оцінюють ефективність цих програм лише як помірну, насамперед через занепокоєння щодо їхньої обмеженої сталості. Повторюваною проблемою є коротка тривалість контрактів, що створює постійну нестабільність і невпевненість для науковців (Rose et al., 2026). Багато переміщених дослідників проходять через послідовність тимчасових позицій, часто без чіткої перспективи отримання постійного місця роботи чи стратегічного кар'єрного розвитку. Цей феномен, який іноді називають «серійною тимчасовою мобільністю», відображає складність збереження наукового темпу за відсутності довгострокової інтеграції. Близько 30% респондентів зазначили, що користувалися програмами переміщення, а 48% брали участь у програмах очних стажувань (Частина 5; Рисунок 8) — ці показники охоплення є помітно нижчими за 69% тих, хто отримав доступ до підтримки обладнання або базами даних, а також є низькими відносно поширеності переміщення у вибірці (31% респондентів перебували за кордоном на момент проведення опитування). Таке відносно обмежене охоплення, попри високий рівень переміщення у вибірці (Частина 2; Рисунок 3), вказує на структурні бар'єри в доступі та відповідності критеріям, а також на невідповідність між

дизайном програм і особистими чи професійними обмеженнями дослідників.

Інтеграція в академічні системи країн, що приймають, також залишається серйозним викликом. Дослідники часто мають периферійні ролі в інституціях прийому, бо не мають доступу до постійних посад, внутрішнього фінансування чи менторських мереж, які могли б сприяти довгостроковому розвитку (Yarar & Karakaşoğlu, 2022). На системному рівні програми екстреного переміщення можуть ненавмисно посилювати відтік мізків, хоча в деяких випадках вони можуть стимулювати «циркуляцію мізків», якщо вчені згодом повертаються до своїх країн або вибудовують партнерські зв'язки (Ganguli & Waldinger, 2023). Якісні відповіді українських дослідників додатково підтверджують цю дуальність (Частина 7). Багато хто описує повторювані переходи між короткостроковими позиціями у різних інституціях та країнах, часто без чітких довгострокових перспектив. Ця модель «серійної тимчасової мобільності» пов'язана з труднощами у забезпеченні безперервності досліджень, отриманні публікацій та вибудовуванні стабільних академічних траєкторій.

Розрив між дослідниками, які виїхали, і тими, хто залишився, є однією з найбільш стійких структурних закономірностей у якісних даних. Серед тих, хто не скористався програмами переміщення, найбільшим ідентифікованим бар'єром є невідповідність критеріям, а сам дизайн програм: національні програми систематично не враховують дослідників за кордоном, тоді як міжнародні програми часто вимагають фізичної присутності, якої дослідники в Україні не можуть забезпечити. Один із респондентів прямо описує цей парадокс: *«Оскільки я перебуваю за кордоном, я не маю права подаватися на жодну з національних програм:*

участь дозволена лише тим, хто фізично перебуває в Україні. Чесно кажучи, це досить прикро — підтримка не надається тим, хто найбільше потребує стабільної академічної посади» (з відповідей респондентів, Q12).

Симетрично дослідники, які залишилися в Україні, зазначають, що міжнародно орієнтовані програми відкалібровані під мобільність, яку вони не можуть реалізувати. Ця структурна асиметрія — те, що у комплексному тематичному синтезі в Додатку 1 названо «розривом між тими, хто всередині країни, і тими, хто за кордоном» — є не випадковою особливістю дизайну програм, а вбудованим наслідком самої архітектури

інструментів, яка розглядає вимушене переміщення як стандартну умову ризику (Додаток 1, Розділ 7.8).

Варто також зазначити, що, хоча екстрене переміщення гарантує особисту безпеку, воно не може повністю замінити доступ до специфічних для конкретної дисципліни ресурсів, локальних лабораторних мереж або регіонально релевантних контекстів дослідження. Наприклад, науковці в експериментальних галузях часто стикаються з труднощами при спробі відтворити або продовжити свої дослідження в нових умовах, що обмежує здатність релокації як такої забезпечувати продуктивну наукову роботу.

3.3. Ефективність дистанційних та гібридних моделей

Дистанційні та гібридні моделі підтримки стали як критично важливі доповнення до програм переміщення, особливо в умовах війни в Україні. Ключовою перевагою цих моделей є те, що вони дозволяють дослідникам зберігати зв'язки зі своїми інституціями походження, що не лише рятує їхні власні наукові кар'єри, а й підтримує стійкість національних наукових систем (Ganguli & Waldinger, 2023). У дисциплінах, де дослідження можна проводити дистанційно — таких як комп'ютерне моделювання, аналіз даних або робота з літературними джерелами — ці моделі забезпечили безперервність наукового продукту навіть у розпал конфлікту. Гібридні програми, які поєднують тимчасове переміщення з дистанційним залученням в інституції походження, також сприяли запобіганню відтоку мізків, дозволяючи дослідникам залишатися залученими до місцевих дослідницьких мереж і водночас користуватися перевагами безпеки та ресурсів за кордоном (Wolfsberger et al., 2022).

Проте обмеження залишаються. Опитані українські вчені оцінюють ефективність дис-

танційних стипендій на відносно низькому рівні. Дистанційні та гібридні моделі не можуть повністю замінити доступ до лабораторій, експериментального обладнання чи очного менторства у багатьох наукових дисциплінах (de Rassenfosse et al., 2023). Дослідники також стикаються з професійною ізоляцією, зниженням видимості в міжнародній академічній спільноті та обмеженими можливостями для кар'єрного просування. Крім того, нестабільна інфраструктура, як-от ненадійне інтернет-з'єднання, може посилювати ці виклики, особливо в регіонах, постраждалих від конфлікту.

Дані про охоплення опитуванням (Частина 6; Рисунок 8) показують, що дистанційні стипендії використовували лише 28% респондентів, попри їхню теоретичну релевантність для дослідників усередині країни. Цей розрив між потенційною корисністю та реальним охопленням не пояснюється переважно лише небажанням дослідників чи інфраструктурними обмеженнями. Комп'ютерний аналіз 165 відкритих відповідей на

запитання «чому ви не скористалися програмами підтримки?» (Q12) показує, що найбільший окремих кластер тих, хто не скористався допомогою — 49 респондентів — повідомили, що просто не знали про існування таких програм, а не про те, що вони не відповідали критеріям чи мали особисті обмеження (Додаток 1, Розділ 7.3). Як пояснює один із респондентів: *«Я був недостатньо поінформований про їхнє існування, а тематика доступних грантів не відповідала*

моєму напряму досліджень. Багато програм орієнтовані на виїзд за кордон — а це проблема для тих із нас, хто не може або не бажає їхати» (з відповідей респондентів, Q12).

Це аналітично важливий висновок: він означає, що частина недовикористання дистанційних та гібридних моделей зумовлена не якістю програм чи інфраструктурою, а комунікаційним збоєм — прогалиною, яку цілком можна усунути без залучення нового фінансування.

3.4. Порівняльний аналіз: Україна та інші кризи

Для структурованого порівняння обрано три кейси: Сирія (громадянська війна з 2011 року), Туреччина (масові звільнення академічних працівників після спроби державного перевороту 2016 року) та Афганістан (колапс режиму в серпні 2021 року). Ці випадки обрані не тому, що вони є єдиними релевантними об'єктами для порівняння, а тому, що вони є трьома кризами, найбільш детально задокументованими в літературі з академічного гуманітаризму, на яку спирається ця праця, і тому, що кожна з них створила значний попит на ту саму інституційну архітектуру — *Scholars at Risk*, CARA, PAUSE та *IIE Scholar Rescue Fund*, — яка згодом зреагувала на події в Україні (Yarar, 2023, 2025; Scholars at Risk Network, 2019).

Порівняння структуроване навколо двох вимірів, виведених із літератури:

1. Тип ризику, що зумовлює переміщення — цілеспрямоване політичне переслідування у випадках із Туреччиною та Сирією на противагу масштабному територіальному конфлікту у випадку з Україною (розрізнення, яке є центральним у працях Wolfsberger et al., 2022 та Yarar, 2023).
2. Масштаб і швидкість міжнародної реакції, де наявні дані свідчать, що Україна отримала суттєво швидшу мобілізацію

ресурсів, ніж будь-який попередній кейс (de Rassenfosse et al., 2023).

Україна відрізняється від усіх трьох порівнюваних випадків за обома вимірами, що робить цей аналіз продуктивним, а не просто ілюстративним.

Порівняння України з іншими кризовими контекстами, включаючи Сирію та Афганістан, зокрема в контексті посилення політичних репресій після протестів «Зеленого руху» 2009 року та нещодавніх репресій починаючи з 2022 року, підсвічує важливі подібності і помітні відмінності (Yarar & Karakaşoğlu, 2022; Wolfsberger et al., 2022). Щоб структурувати порівняння, ми оцінюємо ці кейси за трьома аналітичними аспектами, виведеними з літератури:

1. Швидкість і масштаб міжнародної реакції.
2. Доступ до механізмів підтримки.
3. Сталість академічної кар'єри після вимушеного переміщення.

Такий підхід дозволяє провести структуроване якісне порівняння замість суто описового викладу.

В усіх зазначених кейсах програми екстреного переміщення стабільно постають як

домінантна форма підтримки, забезпечуючи негайну безпеку для дослідників, які перебувають під загрозою. Проте, хоча релокація гарантує фізичну безпеку, вона вкрай рідко забезпечує середньо- або довгострокову кар'єрну стабільність. Науковці часто опиняються на тимчасових позиціях, що перериває траєкторію їхнього кар'єрного розвитку та обмежує можливості для розробки стратегічних дослідницьких програм.

В Україні дослідники мали порівняно ширший доступ до міжнародних програм підтримки. Багато українських учених уже були інтегровані у глобальні наукові мережі до початку війни, брали участь у міжнародних конференціях, спільних проєктах та програмах із подвійною афіліацією. Ця попередня інтегрованість дозволила їм оперативно знаходити та використовувати можливості для переміщення, запропоновані університетами Європи та Північної Америки, а також стипендії та короткострокові гранти від міжнародних фондів (de Rassenfosse et al., 2023). Наприклад, українські молоді вчені у галузях фізики та комп'ютерної біології змогли продовжити свої проєкти у партнерських інституціях Німеччини та США з мінімальними перервами завдяки наявній науковій співпраці та усталеним зв'язкам співавторства. Подібні тенденції спостерігалися в ініціативах, координованих такими установами, як Польська академія наук та Національна академія наук США, які допомогли забезпечити умови для розміщення, можливості співпраці та безперервності досліджень для переміщених українських учених (Scholars at Risk Network, 2022).

Іншою чіткою відмінністю є швидкість і масштаб міжнародної реакції. У випадках Сирії чи Афганістану для повної мобілізації програм переміщення часто потрібні були місяці або навіть роки, що залишало багатьох дослідників у нестабільному становищі на тривалий час (Ganguli & Waldinger, 2023). На противагу цьому, війна в Україні спонукала до незвично швидкої мобілізації ресурсів. Протягом кількох тижнів університети, наці-

ональні уряди та міжнародні організації розгорнули координовані зусилля для надання тимчасових посад, житла та дослідницької інфраструктури. Програми на кшталт *Scholar Rescue Fund* та мережа *Scholars at Risk* змогли оперативно розширити прийом українських учених, тоді як національні ініціативи, такі як екстрені стипендії Німецького науково-дослідницького співтовариства (DFG), запропонували негайні позиції для переміщених дослідників.

Ці порівняльні закономірності додатково відображені в даних опитування українських науковців (Частина 6). Попри те, що українські дослідники скористалися перевагами швидкої міжнародної мобілізації, багато з них усе ж повідомили про дезорієнтацію щодо критеріїв відповідності програмам, накладання дедлайнів та фрагментарність каналів інформування. Це свідчить про те, що сама по собі швидкість реагування не гарантує доступності або ефективності за відсутності координованих комунікаційних механізмів.

Незважаючи на ці відмінності, кілька структурних викликів є спільними для всіх кризових контекстів. Короткострокове фінансування, нерівномірний доступ до можливостей та фрагментарна координація між програмами підтримки є повторюваними характеристиками, які фіксуються що в Україні, що і в попередніх кейсах Сирії та Афганістану (de Rassenfosse et al., 2023; Yasar, 2022).

В Україні, хоча міжнародна реакція була помітно швидкою, все одно спостерігалися аналогічні тенденції, включаючи невпевненість через короткострокові контракти та труднощі з навігацією серед кількох програм підтримки, які частково накладалися одна на одну. Залишається відкритим питання, чи є випадок України поодиноким прецедентом, чи він дав трансферабельні (придатні для перенесення) уроки для реагування на майбутні кризи. Зокрема неясно, наскільки міжнародна академічна спільнота розробила достатньо координовані механізми, які могли б бути оперативно розгорнуті під час

майбутніх криз у таких регіонах, як Субсахарська Африка, Південно-Східна Азія чи Близький Схід (Wolfsberger et al., 2023). Ці паралелі свідчать про те, що, хоча масштаб

і швидкість реагування можуть відрізнятися, базові структурні обмеження механізмів підтримки залишаються переважно незмінними в різних контекстах.

3.5. Структурні прогалини та системні обмеження

Наш аналіз показує, що попри критичну важливість сучасних механізмів підтримки, залишаються суттєві структурні прогалини та системні обмеження у тому, як надається допомога науковцям під загрозою. Ці прогалини є не просто адміністративними незручностями; вони мають реальні наслідки для кар'єрних траєкторій, продуктивності досліджень та довгострокової стійкості наукових систем.

1. Невідповідність між короткостроковим фінансуванням та довгостроковими кар'єрними потребами

Повторюваною проблемою більшості програм підтримки є короткостроковий характер фінансування та стипендій. Багато грантів розраховані лише на період від шести до дванадцяти місяців, чого може бути достатньо для забезпечення негайної безпеки чи тимчасового житла, але це рідко дозволяє дослідникам планувати послідовну, сталу академічну кар'єру (de Rassenfosse et al., 2023). Наприклад, українські молоді вчені, які переїхали до університетів Польщі чи Німеччини, часто змушені були щороку повторно подаватися на нові стипендії, що переривало довгострокові дослідницькі проекти та затримувало публікацію результатів. Така нестабільність також породжує психологічне напруження, змушуючи вчених приділяти першочергову увагу виживанню, а не інтелектуальним інноваціям чи менторству студентів, що зрештою знижує сукупний дослідницький ефект цих програм.

Результати опитування (Частина 5; 7.6–7.7) дають сильне емпіричне підтвердження цієї

тенденції. Кризь призму всіх інструментів підтримки дослідники стабільно визначали короткі горизонти фінансування як головне структурне обмеження наявних програм. Відкриті відповіді додатково підкреслювали, що довгострокова передбачуваність фінансування є необхідною умовою для змістовного планування досліджень та стабільності кар'єри. Ця картина підкріплюється найбагатшим масивом якісних свідчень в опитуванні. Запитання Q15 (рекомендації для міжнародних донорів) згенерувало 223 змістовні відповіді з найвищою середньою довжиною відповіді серед усіх відкритих запитань (269 знаків). Це свідчить про те, що дослідники розглядають міжнародних грантодавців як суб'єктів, здатних якісно відреагувати на їхні проблеми (Додаток 1, Розділ 7.6).

Домінантний кластер (n = 68 із 223 відповідей) містить прямі заклики впроваджувати довгострокові інструменти фінансування замість екстрених грантів. Один із типових коментарів звучить так:

«Донори мають зосередитися на довгострокових інструментах підтримки, а не лише на коротких екстрених грантах, щоб забезпечити стабільність дослідницької діяльності; поєднувати фінансову підтримку з професійною інтеграцією — включенням українських учених до консорціумів, спільних проєктів та програм; забезпечити гнучкі умови фінансування — дистанційну роботу, перерозподіл бюджету, продовження проєктів; підтримувати інституції, а не лише окремих осіб, для збереження наукових шкіл та колективів в Україні» (з відповідей респондентів, Q15).

Консистентність цієї вимоги у масиві якісних даних — яка простежується в кожному відкритому запитанні від пріоритетів інфраструктури до рекомендацій уряду України — свідчить про те, що це не позиція меншості, а центральний діагноз самої наукової спільноти.

Окрім цього, дані про охоплення можуть на перший погляд створювати враження, що дослідники тяжіють саме до короткострокових інструментів: дослідницькі гранти та екстрені стипендії демонструють вищі показники охоплення та оцінки ефективності, ніж програми переміщення та інші форми довгострокової допомоги. Проте таке трактування змішує доступність із пріоритетністю (уподобаннями). Програми переміщення мали низьке охоплення (30%), і якісні відповіді вказують на те, що участь у них часто обмежувалася практичними та структурними бар'єрами, зокрема сімейними обов'язками, питанням зайнятості та невпевненістю, пов'язаною з переїздом (Розділ 3.2 та Частина 7.3). Серед користувачів оцінки ефективності програм переміщення залишаються в найкращому випадку помірними (2,60 на міжнародному рівні). Що важливіше, якісні свідчення є однозначними: найбільший окремий кластер у рекомендаціях для донорів прямо вимагає довгострокового фінансування замість екстрених грантів ($n = 68$, Частина 7.6), а ефективність стабільно визначається респондентами через фінансову передбачуваність та планування на горизонті одного-двох років (Частина 7.2). Так, кількісні та якісні дані описують узгоджену картину: дослідники часто спираються на короткострокові інструменти, оскільки вони є найбільш доступними формами допомоги, одночасно висловлюючи чітку пріоритетність довгострокових і більш передбачуваних механізмів фінансування, які забезпечили б більшу ста-

більність для досліджень та кар'єрного планування.

2. Недостатня координація між програмами

Наступним структурним обмеженням є брак координації між ініціативами підтримки, які часто функціонують у фрагментованому інституційному ландшафті. Різні організації, фонди та університети можуть розгортати паралельні програми незалежно один від одного, що призводить до дублювання зусиль в одних контекстах, залишаючи інші регіони чи дисципліни поза увагою (Wolfsberger et al., 2023). У випадку з українськими дослідниками ця фрагментація часто виражалася в невпевненості щодо критеріїв відповідності, дисциплінарного профілю та вимог до етапу кар'єри, що, своєю чергою, затримувало доступ до відповідних позицій та фінансування.

Подібні тенденції були задокументовані у попередніх кризах, включаючи Сирію (Scholars at Risk, n.d.) та Афганістан (University of Pittsburgh, 2021), де процедури подачі заявок, що накладалися одна на одну, та некоординовані механізми відбору знижували ефективність і збільшували адміністративний тиск на заявників. Це доводить, що швидка мобілізація сама по собі не гарантує ефективності системи. Дані опитування (Частина 7.3) підкреслюють, що брак координації тісно пов'язаний з інформаційними провалами. Серед респондентів, які не скористалися програмами підтримки, найбільша група вказала на брак поінформованості, а не на невідповідність критеріям. Це свідчить про те, що інформаційні розриви є такими ж значущими, як і структурні чи фінансові обмеження, у звуженні охоплення програм¹.

¹ Окремий, але пов'язаний із цим збій у доступі стосується заявників, які взаємодіяли з програмами, але отримали відмову. Дані опитування фіксують значну групу дослідників, які подавалися на інструменти підтримки, але їм відмовили — категорія, яка аналітично відділена від тих, хто взагалі не знав про існування програм. На відміну від групи інформаційного провалу, відхилені заявники успішно подолали бар'єр поінформованості; тому їхнє виключення вказує на критерії відповідності (дизайн програми), а не на комунікацію як на дійсно обмежувальний чинник.

Ці розбіжності мають пряме значення для політики: інвестиції в інформування не допоможуть цій групі, натомість реформа критеріїв відповідності — зокрема щодо етапу кар'єри, дисциплінарного профілю та виключень за географічним принципом — може змінити ситуацію.

Якісні свідчення роблять цю картину чіткішою. Аналіз запитання Q12 виявляє п'ять різних типів бар'єрів, і «інформаційні розриви та низька поінформованість» — тобто респонденти, які просто не знали про існування програм — утворюють найбільший окремий кластер ($n = 49$), випереджаючи обмеження мобільності ($n = 31$) та особисті обставини ($n = 28$) як заявлені бар'єри (Додаток 1, Розділ 7.3). Цей висновок має прямі наслідки для політики: оскільки ключовим заявленим бар'єром є поінформованість, а не відповідність критеріям, розширення охоплення програм не потребує нового фінансування — воно вимагає інвестицій в комунікацію та систему інформування й залучення.

3. Правові та адміністративні бар'єри

Юридичні та бюрократичні перешкоди залишаються стійким бар'єром для практичної ефективності інструментів підтримки. Візові обмеження, дозволи на роботу та процедури визнання іноземних кваліфікацій (UNESCO, 2026) суттєво обмежують як переміщення, так і інтеграцію в наукові системи приймаючих країн (Yarar & Karakaşoğlu, 2022). Наприклад, деякі вчені, які отримали позиції в європейських лабораторіях, місяцями не могли легально проводити експерименти через очікування оформлення документів, що гальмувало темп їхніх досліджень. Ці адміністративні перепони також можуть демотивувати інституції прийому залучати нових науковців, особливо коли ресурси для подолання бюрократії обмежені.

4. Ігнорування сімейних та соціальних потреб

Багато програм фокусуються виключно на самому дослідникові без належного врахування питань переїзду чи інтеграції його родини. Можливість переїхати разом із чоловіком/дружиною чи дітьми, знайти школу або вибудувати соціальні зв'язки тісно пов'язана з професійною продуктивністю та утриманням кадрів (Kiselyova & Ivashchenko, 2024). Під час війни в Україні кілька молодих вчених відхилили пропозиції щодо переміщення, оскільки їхні родини не могли переїхати

безпечно або тому, що чоловік/дружина, які їх супроводжували, не могли знайти роботу. Програми, які не враховують сімейну та соціальну інтеграцію, ризикують втратити талановитих учених, які в іншому випадку могли б продовжити робити внесок у наукову роботу в інституціях, що приймають. Якісні відповіді на опитування (Частина 7) показують, що пов'язані з родиною обмеження є важливим фактором, який стримує мобільність для частини дослідників, особливо для тих, хто має обов'язки з догляду за близькими. Ці обмеження охоплюють обов'язки догляду за дітьми, прив'язку до шкіл та обмежені варіанти спільної мобільності, що може стримувати участь у програмах підтримки, заснованих на переїзді.

Серед якісних відповідей гендерні та сімейні обмеження постають як те, що у наскрізному тематичному синтезі названо «недостатньо інституціоналізованим виміром» — вони стабільно присутні у відповідях на кілька запитань, проте відсутні у структурованих (кількісних) пунктах анкети (Додаток 1, Розділ 7.8). Найбільш чітко цю прогалину сформулював один із респондентів у запитанні Q15: *«Жінки-дослідниці, які виїхали з України з неповнолітніми дітьми і несуть повну відповідальність за їхню безпеку, освіту та інтеграцію, майже повністю випадають із поля зору політики підтримки. Прив'язка до шкіл обмежує мобільність і фактично виключає їх із програм, які вимагають фізичного переміщення»* (з відповідей респондентів, Q15).

І це не поодинокі свідчення: схожі спостереження з'являються у запитаннях Q9 (ефективність) та Q25 (вплив війни на науку), де дослідники описують статус тимчасового захисту як бар'єр для відповідності критеріям грантів, а прив'язаність до навчання дітей — як обмеження мобільності, яке наявні дизайни програм не здатні врахувати.

5. Брак системної інтеграції з відновленням національної наукової сфери

Наостанок механізми підтримки окремих науковців часто відірвані від ширших стра-

тегій, спрямованих на підтримання або відбудову національних наукових систем. Хоча програми екстреного переміщення успішно захищають життя та кар'єри у короткостроковій перспективі, вони можуть ненавмисно сприяти «відтоку мізків», якщо вчені не мають можливості підтримувати зв'язки зі своїми інституціями походження або повернутися після завершення кризи (Ganguli & Waldinger, 2023). Попри те що після вторгнення 2022 року було оперативно створено кілька ініціатив, зокрема дистанційні та гібридні програми, щоб дозволити переміщеним дослідникам залишатися професійно активними та пов'язаними з українськими інституціями, ці механізми залишалися фрагментарними.

Проте можна виокремити деякі нові приклади успішної практики — зокрема програми, які поєднують інституційну афіліацію із гнучкою дистанційною участю, структурованим менторством та доступом до дослідницької інфраструктури в установах, що приймають. Як наслідок, відсутність координованої та тривалої інтеграції між індивідуальними інструментами підтримки та політикою відновлення національної наукової сфери обмежила їхній загальний внесок у повоєнну відбудову науки.

Відповіді на опитування (Частина 7.5) додатково засвідчують високий рівень усвідомлення дослідниками цих системних ризиків. Багато хто прямо наголошує на важливості моделей «циркуляції мізків», які дозволяють ученим зберігати інституційні та партнерські зв'язки з Україною під час роботи за кордоном, підкреслюючи потребу в глибшій інтеграції інструментів підтримки індивідуального рівня з довгостроковими стратегіями національного відновлення.

Водночас важливо визнати, що усунення цих прогалин не є простим завданням і пов'язане з реальними обмеженнями. Розширення довгострокової кар'єрної підтримки, наприклад, неминуче порушує питання про те, як розподіляється обмежене фінансуван-

ня, оскільки подовження допомоги для одних дослідників може означати зменшення можливостей для інших. Подібно до цього покращення візових режимів та траєкторій мобільності значною мірою залежить від дипломатичних процесів на державному рівні, на які не можуть впливати організації академічної підтримки. Навіть практичні кроки, такі як оцінювання відповідності критеріям або перевірка кандидатів перед переміщенням, вимагають значного адміністративного потенціалу та спеціалізованої експертизи, які невеликим ініціативам може бути важко підтримувати протягом тривалого часу. У сукупності ці обмеження вказують на те, що зміцнення систем підтримки полягає не лише в ідентифікації того, що варто покращити, а й у пошуку реалістичного балансу між амбіціями та тим, що інституції спроможні забезпечити на практиці.

Підсумовуючи, хоча сучасні інфраструктури підтримки є безцінними для порятунку життів, збереження кар'єр та підтримання певної безперервності наукової праці, вони все ще залишаються незавершеними. Усунення цих прогалин вимагає цілісного підходу: інтеграції довгострокового кар'єрного планування у схеми фінансування, покращення координації між програмами, зменшення непотрібного дублювання, послаблення правових та бюрократичних бар'єрів, де це можливо, врахування сімейних та соціальних потреб, а також кращого узгодження ініціатив підтримки із ширшими зусиллями з відновлення національної та міжнародної наукової сфери. Лише так глобальна академічна спільнота зможе вибудувати сталу стійкість для науковців у групах ризику та допомогти зберегти науковий потенціал у країнах, постраждалих від конфліктів чи політичних репресій.

У сукупності дані за шістьма аспектами — безпека, безперервність досліджень, кар'єрна сталість, рівність доступу, інтеграція родин та системний вплив — виявляють сталу закономірність: наявні інструменти демонструють високу ефективність за пер-

шим аспектом і низьку за рештою п'яти. Екстрений захист є досяжним у масштабах усієї системи; умови для довгострокового

відновлення науки — ні. Рекомендації щодо політики, наведені далі, структуровані навколо цього діагнозу.

3.6. Обмеження дослідження

Ці висновки мають кілька обмежень. Вибір-ка опитування, що охоплює 291 дослідника, хоч і є вагомою, формувалася через інституційні мережі та академічні спільноти. Це, імовірно, створює надмірну вибірку дослідників, які зберегли формальну афіліацію, і недостатньо представляє тих, хто повністю залишив наукову сферу, був мобілізований до Збройних сил або працює на тимчасово окупованих територіях.

Суб'єктивне сприйняття ефективності, яка постає головним критерієм оцінки результатів, відрізняється від об'єктивних показників, таких як кількість публікацій чи довгострокове працевлаштування; ці два параметри можуть бути розбіжні, особливо

у випадку програм переміщення, де негайні здобутки у сфері безпеки можуть маскувати середньострокову кар'єрну нестабільність.

Історичні підрозділи спираються на вторинні джерела для дорадянського та раннього радянського періодів, оскільки первинна документація в українських архівах залишається частково недоступною.

Тож порівняння між різними кейсами (Сирія, Туреччина та Афганістан) структуровані на основі наявної вторинної літератури, а не на первинних даних опитувань, що обмежує їхню аналітичну точність.

Розділ 4. Політико-стратегічні рекомендації

4.1 Наскрізний підхід: доказова база, координація та реалізованість рішень

Дані опитування слугують безпосереднім підґрунтям для цих рекомендацій. Серед 223 відповідей на запитання Q15 (рекомендації для міжнародних донорів та організацій) домінуючою темою стало довгострокове фінансування ($n = 68$, 30% змістовних відповідей) — це найпоширеніша рекомендація в усьому масиві відкритих даних (Додаток 1, Розділ 7.6). Другий за величиною кластер ($n = 43$) містив прямі заклики спрямувати підтримку на дослідників, які залишаються в Україні. Це відображає повсюдно поширене переконання, що міжнародні інструменти диспропорційно дістаються тим, хто виїхав, залишаючи поза увагою більшість, яка залишилася всередині країни. Видимість програм та інфраструктура інформування сформували чіткий четвертий кластер, що узгоджується з висновками щодо запитання Q12, де найбільша частка тих, хто не скористався допомогою ($n = 49$), просто не знали про існування таких програм.

Рекомендації, представлені в цьому розділі, базуються на аналізі відповідей респондентів (Додаток 1) і відображають повторюва-

ні тенденції серед різних груп дослідників. Їх не слід розглядати як уніфікований набір пріоритетів, а радше як спектр потреб, які варіюються залежно від інституційного потенціалу, географічного контексту та етапу переміщення.

Ключовою проблемою, яка впливає з даних, є фрагментація. Хоча вже існує низка ініціатив, вони часто функціонують паралельно, а координуються одна з одною. Це ускладнює для дослідників навігацію серед доступних можливостей і може призводити до дублювання зусиль. Тому покращення координації та обміну інформацією між програмами є необхідною стартовою точкою для будь-якої системної відповіді.

Водночас важливо визнати, що не всі заходи є однаково реалізованими. Деякі з них можна впровадити відносно швидко в межах наявних структур, тоді як інші вимагають довгострокових інституційних або політичних змін. Розрізнення цих рівнів є корисним під час розгляду того, як рекомендації можуть бути втілені на практиці.

4.2 Рекомендації для міжнародних організацій

Міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародна наукова рада (МНР), Всесвітня академія наук (TWAS) та Міжакадемічне партнерство (IAP), посідають центральне місце в глобальній екосистемі підтримки науковців під загрозою. Їхня роль виходить за межі екстреного реагування й охоплює формування стандартів, фасилітацію співпраці та вплив на те, як наукова мобільність регулюється на міжнародному рівні.

Однією з нагальних сфер, де ці організації можуть змінити ситуацію, є координація. Наразі механізми підтримки розподілені між багатьма програмами, включаючи такі ініціативи, як CARA, PAUSE та різноманітні схеми на рівні ЄС. Хоча ці програми є цінними, вони часто діють за різними правилами відповід-

ності, системами подачі заявок та мають різний рівень видимості. Більша узгодженість між ними — зокрема через спільні інформаційні платформи та більш взаємосумісні системи — суттєво покращила б доступність для дослідників.

На ширшому рівні міжнародні організації також здатні формувати те, як відповідальність за переміщених дослідників розуміється в межах глобальної системи науки. Багато з цих організацій уже вибудовують свої місії навколо принципів відкритої науки, рівності та ідеї науки як глобального суспільного блага. З цієї перспективи тривала підтримка науковців у групах ризику є не додатковою діяльністю, а частиною логіки цих зобов'язань. Іншими словами, довгострокова інтеграція стає не лише практичним завданням, а й питанням інституційної послідовності.

4.3. Рекомендації для національних урядів

Національні уряди відіграють вирішальну роль у визначенні того, чи зможуть переміщені дослідники відновити свою кар'єру. Хоча механізми екстреного захисту є важливими, тривала інтеграція дослідників переважно залежить від адміністративних та політичних програм.

Одним із нагальних бар'єрів, ідентифікованих у даних опитування (Частина 7, Розділ 7.5), є бюрократія. Тривалі візові процедури, затримки в наданні дозволів на роботу та неузгодженість у визнанні кваліфікацій суттєво уповільнюють процес повернення до дослідницької діяльності. Спрощення цих процедур мало б прямий і негайний вплив на результати інтеграції.

Крім того, більш гнучкі підходи до фінансування могли б допомогти зберегти без-

перервність наукової кар'єри. Надання дослідникам доступу до національних схем фінансування навіть під час тимчасового перебування за кордоном, або розроблення грантів, які не пов'язані суворо з фізичною присутністю, підтримали б те, що часто описують як «циркуляцію мізків», замість безповоротної втрати талантів.

Ці політичні кроки мають також ширший стратегічний масштаб. Країни, які сприяють інтеграції переміщених учених, не лише розв'язують гуманітарне питання, а й зміцнюють власні наукові системи та підвищують міжнародну видимість своєї науки. У цьому сенсі підтримку науковців під загрозою можна також розглядати як частину ширших стратегій наукової дипломатії та «м'якої сили».

Окрім координації, і саме з огляду на роль цих програм у формуванні глобальних норм та забезпеченні наукової мобільності між різними юрисдикціями, існує також чітка потреба в більш тривалих формах інтеграції. Відповіді на опитування (Частина 7, Розділ 7.2) стабільно підкреслюють, що безперервність є головною проблемою. Короткострокове переміщення

або екстрені стипендії є важливими, але часто їх недостатньо. Більш стабільні формати — такі як довгострокові стипендії, подвійне працевлаштування або структуровані менторські стосунки — дозволили б дослідникам зберігати свої наукові траєкторії протягом тривалого часу, а не перезапускати їх щоразу заново в різних контекстах.

4.4. Рекомендації для університетів та науково-дослідних установ

Університети та науково-дослідні установи часто є першим середовищем, у якому переміщені дослідники намагаються відбудувати своє професійне життя. Тому їхня роль виходить за межі формального працевлаштування й охоплює ширші форми академічної та соціальної інтеграції.

Хоча доступ до лабораторій, фінансування та дослідницької інфраструктури є обов'язковим, не менш важливою є включеність в академічну спільноту. Менторство, участь у діяльності кафедр чи відділів та можливості для співпраці — все це визначає, чи здатні дослідники продовжувати свою роботу у змістовний спосіб. Дані опитування (Частина 7, Розділ 7.4) свідчать, що ці неформальні виміри інтеграції тісно пов'язані

з тим, на скільки ефективними вважають програми підтримки.

Практичні аспекти переїзду також мають значення. Підтримка із житлом, доступ до шкільного навчання для дітей, догляд за дітьми та допомога з адміністративними процедурами можуть суттєво зменшити неакадемічний тиск на дослідників і дозволити їм зосередитися на своїй роботі.

У ширшому контексті університети можуть також відігравати роль у підтриманні наступності між інституціями прийому та установами країни походження. Спільні проекти, угоди про спільне керівництво та тривала наукова співпраця допомагають гарантувати, що академічні мережі не будуть повністю зруйновані через переміщення.

4.5. Рекомендації для донорів та фондів

Донорські організації та благодійні фонди часто забезпечують ту гнучкість, якої важко досягти в межах урядових систем. Їхня роль є особливо важливою для подолання розривів між екстреною підтримкою та довгостроковою академічною реінтеграцією. У багатьох випадках вони також відіграють

вирішальну роль у забезпеченні діяльності міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародна наукова рада (МНР), Всесвітня академія наук (TWAS) та Міжакадемічне партнерство (IAP), без яких масштабну координацію та тривалі про-

грами для науковців у групах ризику було б важко реалізувати на практиці.

Ключовою потребою, ідентифікованою в опитуванні, є впровадження більш гнучких і довгострокових механізмів фінансування. Короткострокові гранти можуть бути ефективними на початковому етапі переміщення, але вони рідко забезпечують стабільність, необхідну для тривалої дослідницької діяльності. Багаторічні схеми фінансування та гі-

бридні моделі підтримки краще відповідали б реаліям перерваних наукових кар'єр. Рівність доступу є ще одним важливим чинником. Доступ до можливостей розподілений серед переміщених дослідників нерівномірно. Молоді вчені, жінки та особи без розгалужених міжнародних мереж часто стикаються з додатковими бар'єрами. Цільові механізми фінансування можуть допомогти усунути ці нерівності та гарантувати, що системи підтримки будуть більш інклюзивними.

Висновки

У цій праці проаналізовано, які інструменти підтримки українські дослідники сприймали як найефективніші в умовах повномасштабної війни, хто мав до них доступ, що завадило їх отриманню і як виявлені тенденції корелюють із досвідом подолання попередніх криз, а також у вимірі порівняння міжнародних програм із національними. Спираючись на дані соціологічного дослідження 2026 року, що поєднувало кількісні та якісні методи (в опитуванні взяв участь 291 український дослідник), а також на систематичний огляд історичної та політико-стратегічної літератури, ми дійшли п'яти основних висновків:

- 1. Міжнародні інструменти демонструють суттєво вищу ефективність, ніж їхні українські національні аналоги** за кожною категорією програм, проте жодна із систем стабільно не перетинає поріг значущої ефективності. Середні оцінки ефективності міжнародних інструментів варіюються від 1,63 (правозахисні програми) до 3,78 (доступ до обладнання та баз даних) за 5-бальною шкалою; національні аналоги варіюються від 1,32 до 2,85, тобто без винятку падають нижче позначки 3,0 — нейтральної середини шкали — в усіх категоріях. Розрив є найбільшим для дослідницьких грантів (+2,04), програм очних стажувань (+1,87) та екстрених стипендій (+1,69). Це свідчить про те, що саме обсяг ресурсів, а не лише дизайн інструментів, є основним рушієм різниці в ефективності між міжнародними та національними програмами. Цей розрив зумовлений передусім ресурсним потенціалом, а не дизайном інструментів — розрізнення, яке має значення, оскільки дизайн інструментів є більш доступним важелем для змін на рівні політики.
- 2. Інформаційні провали мають такі ж вагомі наслідки, як і дефіцит фінансування.** Серед 165 респондентів, які не скористалися жодною програмою під-

тримки, найбільша ідентифікована група ($n = 49$) повідомила, що просто не знала про існування таких програм, а не про те, що вони не відповідали критеріям чи мали особисті обмеження. Окрему групу становили ті, хто подавав заявки, але отримав відмову — ця категорія присутня у межах кількох інструментів і аналітично відрізняється від тих, хто не користувався програмами взагалі, що вказує на критерії відповідності як на окремий рівень бар'єрів. Висновок про інформаційні провали має прямі наслідки для політики: розширення охоплення програм серед цієї групи вимагає інвестицій у комунікацію та інфраструктуру інформування й залучення, а не нових бюджетних асигнувань.

- 3. В архітектуру наявних інструментів вбудовано структурну асиметрію між дослідниками, які перебувають усередині країни та за кордоном,** що сприймається обома групами як специфічна несправедливість. Національні програми систематично не враховують дослідників, які наразі перебувають за кордоном; міжнародні програми зазвичай відкалібровані під фізичну мобільність, яку дослідники всередині країни не можуть гарантувати. Обидві групи повідомляють про розчарування системами підтримки, спроектованими під ситуацію іншої групи — недогляд у проектуванні, який жодна з наявних типологій інструментів повністю не враховує.
- 4. Науковці визначають ефективність підтримки як системну умову, а не як разове втручання.** Комп'ютерний аналіз тексту 1154 відкритих відповідей на сім запитань стабільно виводить однакову ієрархію: фінансова передбачуваність уможливорює безперервність досліджень, яка, у свою чергу, забезпечує стабільність кар'єри. Респонденти визначили довго-

строкове фінансування як найважливіше покращення у своїх рекомендаціях для українських політиків і для міжнародних донорів: 68 із 223 відповідей із рекомендаціями для донорів (30%) містили прямі заклики впроваджувати багаторічні інструменти замість короткострокових екстрених грантів.

5. Гендерні обмеження та сімейні обставини функціонують як структурний бар'єр для участі у програмах, проте залишаються переважно неврахованими у дизайні інструментів. Дослідники з неповнолітніми дітьми — диспропорційно жінки — стикаються з комплексними бар'єрами: прив'язаність до навчання дітей обмежує мобільність, догляд за дитиною для одиноких батьків обмежує робочі години, а статус тимчасового захисту створює прогалини у відповідності критеріям грантів, які наявна архітектура програм не здатна нівелювати. Ці проблеми виникають безпосередньо за ініціативою самих респондентів у відповідях на п'ять із семи відкритих запитань, що свідчить про те, що кількісні

методології оцінювання системно недооцінюють вимір рівності доступу в оцінці ефективності програм².

Разом ці висновки вказують на чіткий інституційний діагноз: глобальна система підтримки науковців під загрозою демонструє високу ефективність за першим аспектом — негайна безпека — і системно недопрацьовує за рештою п'яти: безперервність досліджень, кар'єрна сталість, рівність доступу, інтеграція родин та системний вплив на національний науковий потенціал. Кейс України унаочнив ці обмеження у незвично великих масштабах і з високою швидкістю, проте жодне з них не є унікальним для українського контексту — обидва чинники були присутні, хоч і в менш гострій формі, в Сирії, Туреччині та Афганістані.

Так, головний урок для реагування на майбутні кризи є інституційним, а не фінансовим: система потребує довших часових горизонтів, координованих комунікацій та забезпечення умов для спільної мобільності родин, які мають бути закладені в дизайн програм як обов'язкові вимоги, а не як додаткові опції.

² Повний аналіз обмежень дослідження наведено у Розділі 3.6 «Обмеження дослідження»

Список використаної літератури:

1. **Science and Technology Center in Ukraine (STCU).** URL: <https://www.stcu.int/>
2. **Alexander von Humboldt Foundation.** (2015). *Evaluation of the Humboldt network / Jahresbericht 2015*. Bonn, Germany. URL: <https://www.humboldt-foundation.de/entdecken/zahlen-und-statistiken/evaluation/evaluation-des-humboldt-netzwerks-2015>
3. **Aref, S., Zagheni, E., & West, J.** (2019). The demography of the peripatetic researcher: Evidence on highly mobile scholars from the Web of Science. *arXiv*. URL: <https://arxiv.org/abs/1907.13414>
4. **Ash, M. G., & Söllner, A. (Eds.).** (1996). *Forced migration and scientific change: Émigré German-speaking scientists and scholars after 1933*. Cambridge University Press.
5. **Брега Г. С.** Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСВ) [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Вид-во “Наукова думка”, 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vseukrainskyj_komitets (дата звернення: 05.02.2026).
6. **British Academy.** (n.d.). *British Academy Scholarship Online*. Oxford University Press. URL: <https://academic.oup.com/british-academy-scholarship-online/book/28517>
7. **Buisse, E.** (2024). Protecting at-risk scholars: Academic humanitarianism in Europe. *Globalisation, Societies and Education*. DOI: <https://doi.org/10.1080/13642987.2023.227110>
8. **Campus France.** (n.d.). PAUSE program: Urgent aid for scientists in exile. URL: <https://www.campusfrance.org/en/pause-program-urgent-aid-scientists-exile>
9. **CARTA Consortium for Advanced Research Training in Africa** (2008). Consortium for Advanced Research Training in Africa (CARTA). URL: <https://cartafrica.org/about-us/>
10. **Чала Н., Галаган Л., Константинова В., Луценко А.** Збереження наукового потенціалу під час воєн та надзвичайних ситуацій. Біла книга. 2024. С. 16, 21. URL: <https://scienceatrisk.org/storage/lp/117/576ea4d1b83b394425759adde0cf9df35ddffa97.pdf>
11. **Cornell University.** (n.d.). Supporting scholars under threat. URL: <https://global.cornell.edu/initiatives/supporting-scholars-under-threat>
12. **Council for At-Risk Academics.** (n.d.). History of CARA. URL: <https://www.cara1933.org/history.html>
13. **DAISI Regional Scholars Program** (n.d.). African Tech Innovation & Advancement Initiative (ATAI). URL: <https://www.atai-research.org/our-approach/daisi-regional-scholars-program/>
14. **De Rassenfosse, G., et al.** (2023). The effects of war on Ukrainian research. *Humanities and Social Sciences Communications*.
15. **Діденко К. В.** Створення та діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ) в Українській СРР (1921–1938 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2021. 328 с.
16. **Duggan, S., & Drury, B.** (1948). *The rescue of science and learning: The story of the Emergency Committee in aid of displaced foreign Scholars*. New York, NY: Macmillan.

- 17. Frederick Cooper.** *Africa Since 1940: The Past of the Present*. Cambridge University Press, 2019 (2nd ed.).
- 18. Fromkin, D.** (1989). *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York: Henry Holt.
- 19. Gallo, C., Dieppois, B., Quilcaille, Y., et al.** (2025). Future impacts of climate change on global fire weather: Insight from weighted CMIP6 multimodel ensembles. *Journal of Climate*, 38(22), 6445–6462. DOI: <https://doi.org/10.1175/JCLI-D-24-0540.1>
- 20. Ganguli, I., & Waldinger, F.** (2023). War and science in Ukraine. *Entrepreneurship and Innovation Policy and the Economy*.
- 21. Harvard University.** (n.d.). Scholars at Risk initiative. URL: <https://harvardscholarsatrisk.harvard.edu/>
- 22. Institute of International Education (IIE).** (2014). *Rescuing scholars: Historical perspectives, contemporary challenges*. Institute of International Education. (Примітка: Дублікат джерела №23 вилучено).
- 23. Institute of International Education.** (n.d.). Scholar Rescue Fund. URL: <https://www.iie.org/programs/scholar-rescue-fund/>
- 24. Internet Archive.** (n.d.). Forced migrations. URL: <https://archive.org/details/forcedmigrations0000unse>
- 25. J-PAL Africa Scholars Program** (n.d.). Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab (J-PAL Africa). URL: <https://www.povertyactionlab.org/j-pal-africa-scholars-program>
- 26. Jaroszewicz, M., et al.** (2025). Migration trajectories of Ukrainian scholars abroad: Forced academic mobility. *Population*.
- 27. Kara, O., & Ivanenko, D.** (2023). Family and social integration challenges for displaced scholars. *Social Studies of Science*.
- 28. Kiselyova, Y., & Ivashchenko, V.** (2024). “To live your life not in vain”: Ukrainian academics’ experience of forced migration in Poland. *Historia i Świat*.
- 29. Коляструк О.** Більшовицьке «пайкове дресирування» як метод підкорення інтелігенції в перші роки радянської влади // *Україна Модерна: Міжнародний інтелектуальний часопис*. 2015. URL: <https://uamoderna.com/md/kolyastruk-soviet-intelligentsia>
- 30. Коляструк О. А.** Компетенції та функції Всеукраїнського комітету сприяння вченим при РНК УСРР у 1920-ті роки // *Нові сторінки історії Донбасу*. 2018. Кн. 27. С. 83–94.
- 31. Луговський О. Г.** З історії забезпечення українських вчених зарубіжною науковою літературою у 30-х роках XX століття // *Наука та наукознавство*. 2021. № 3 (113). С. 131–138. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/sofs/article/view/8765/7963>
- 32. Лисенко Г. І.** Особливості професійно-педагогічної підготовки викладачів технічних університетів Української РСР у 1940-х–60-х рр. // *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2019. № 1 (28). С. 40. URL: https://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/155353/155294
- 33. Maryl, M., et al.** (2022). Addressing the needs of Ukrainian scholars at risk. *Nature Human Behaviour*.
- 34. MSCA4Ukraine.** (2023). Marie Skłodowska-Curie Actions for Ukrainian researchers. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-provides-support-124-researchers-ukraine-who-fled-war-2023-02-23_lv

- 35. Nazarovets, S.** (2024). The publication activity and migration trends of Ukrainian scientists in social sciences and humanities during the Russo-Ukrainian war. *arXiv*. URL: <https://arxiv.org/abs/2412.11719>
- 36. Neumark, F.** (1980). *Zuflucht am Bosphorus: Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933–1953*. Josef Knecht.
- 37. New York Public Library.** (n.d.). Manuscripts and Archives Division: Collection 922. URL: <https://archives.nypl.org/mss/922>
- 38. Rose, M. E., et al.** (2026). Shelter in scholarship: Evidence from a global survey of hosts for displaced Ukrainian scientists. *Research Policy*.
- 39. Said, E. W.** (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- 40. Scholars at Risk Network.** (2024). Annual report and program overview. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/annual-report-2024/>
- 41. Scholars at Risk Network.** (n.d.-a). A future for Syria's scholars. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/> (дата звернення: 26 квітня 2026 року)
- 42. Scholars at Risk Network.** (n.d.-b). Network project meeting: Refugee scholars / scholars at risk. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/event/network-project-meeting-refugee-scholars-scholars-risk/>
- 43. Schröder.** (n.d.-a). *No ivory tower*. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/noivorytowermcca00schr>
- 44. Schröder.** (n.d.-b). *The rescue and achievement of refugee scholars*.
- 45. Шейко В. М.** Роль Всеукраїнського комітету сприяння вченим у збереженні наукової інтелігенції в першій половині 20-х років XX століття // *Культура України*. 2020. Вип. 69. С. 87–88. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.069.07>
- 46. Сокирська В., Яковенко К.** Українська наукова інтелігенція в контексті реалізації соціальної політики радянської влади в 1920-х рр. // *Емінак: Науковий щоквартальник*. 2025. № 2(50). С. 257. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).798](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).798)
- 47. Spence, J. D.** (1990). *The search for modern China*. W. W. Norton & Company.
- 48. Science and Technology Center in Ukraine (STCU),** 2024.
- 49. The New School Archives and Special Collections.** (n.d.). Archives and Special Collections. The New School. URL: <https://archives.newschool.edu/>
- 50. The New School.** (n.d.). University in exile. Histories. URL: <https://histories.newschool.edu/histories/university-exile>
- 51. Trygub O.** Relief Provided by International Organizations to Academic Community of Soviet Ukraine during the Famine of 1921-23. *Roczniki Humanistyczne*. 2025. Vol. 2 (73). P. 107–121. URL: <https://doi.org/10.18290/rh25732.6>
- 52. Ukrainian scientists and educators in wartime** // *American Scientist*. 2023. February 17. URL: <https://www.americanscientist.org/article/ukrainian-scientists-and-educators-in-wartime>
- 53. UNESCO.** (2026). What you need to know on the Global Convention on Higher Education. URL: <https://www.unesco.org/>
- 54. University of Pittsburgh.** (2021, December 2). This Pitt effort is relocating Afghan scholars

to the U.S. *PittWire*. URL: <https://www.pitt.edu/news>

- 55. Водотика С. Г.** Історична наука в Українській СРР 1920-х рр.: соціополітичні, організаційні та концептуальні засади функціонування. Херсон: ХСУІ ХНУВС, 2006. С. 102–106. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/ukr0002573.pdf
- 56. Widmann, H.** (1973). *Exil und Bildungshilfe: Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933: Mit einer Bio-Bibliographie der emigrierten Hochschullehrer im Anhang*. Herbert Lang; Peter Lang.
- 57. Wolfsberger, W. W., et al.** (2022). Scientists without borders: Lessons from Ukraine. *GigaScience*.
- 58. Yarar, B.** (2023). At-risk scholars in Europe: “Academic humanitarianism” in the name of science “here” as opposed to the risk “there.” *The International Journal of Human Rights*.
- 59. Yarar, B.** (2024). Legal and institutional barriers to supporting at-risk researchers. *Global Higher Education Review*. URL: <https://doi.org/10.1080/13642987.2023.2227110>
- 60. Yarar, B.** (2025). Exiled scholars and new organizational strategies in academic humanitarianism in Europe in the aftermath of the Syrian war. *Global Networks*.
- 61. Заболотна Т.** Радянська система вищої освіти в роки Другої світової війни: евакуація, реевакуація, відбудова // *Сторінки воєнної історії України*. 2022. Вип. 25. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Sviur_2022_25_8

ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА NLP-АНАЛІЗУ (SURVEY DATA ANALYSIS & NLP REPORT)

Українські науковці у групах ризику: кількісний аналіз опитування та комп’ютерний аналіз тексту відповідей на відкриті запитання

У цьому звіті представлено повний кількісний та текстовий аналіз соціологічних даних, зібраних серед 291 українського дослідника у 2026 році. Він поєднує в собі аналіз структурованих запитань (Частини 1–6) із комп’ютерним аналізом текстів на основі методів обробки природної мови (NLP) для семи відкритих запитань анкети (Частина 7). Текстовий аналіз охоплює вилучення ключових слів за методом TF-IDF, тематичне моделювання за методом Латентного розміщення Діріхле (LDA) та кластерний аналіз методом К-середніх (K-Means) — усі процедури виконано в автономному (offline) режимі за допомогою бібліотеки *scikit-learn*. Цитати з відкритих відповідей перекладено з української мови.

- **Період проведення опитування:** січень–березень 2026 року.
- **Респонденти:** $n = 291$ український науковець.
- **Проаналізовано відкритих відповідей:** $n = 1154$ змістовні відповіді на 7 запитань.
- **Методи NLP:** TF-IDF, тематичне моделювання LDA, кластеризація K-Means, вилучення стоп-слів.
- **Ілюстративний матеріал:** 13 візуалізацій даних у 7 аналітичних частинах.

Частина: Методологія збору та обробки даних

1. Дизайн опитування

Опитування проводилося в цифровому форматі через платформу *Google Forms*. Анкета розповсюджувалася серед українських дослідників через інституційні мережі, академічні спільноти та шляхом цільового інформування науковців, афілійованих з українськими університетами та науково-дослідними інститутами. Структурно опитувальник складався з п'яти тематичних модулів:

- Поточний інституційний статус (афіліація) та кар'єрний статус.
- Доступ до інфраструктури та руйнування (збої в роботі).

- Поточні та повоєнні потреби.
- Ефективність міжнародних інструментів підтримки.
- Ефективність українських національних інструментів підтримки.

Сім відкритих запитань були спрямовані на фіксацію якісних перспектив щодо пріоритетів відновлення інфраструктури, ефективності підтримки, бар'єрів у доступі до програм, стратегій солідарності та рекомендацій щодо політики.

2. Кількісне опрацювання даних

Очищення та перекодування даних

Первинні дані були вивантажені у форматі XLSX та оброблені за допомогою мови програмування *Python* (бібліотеки *pandas*, *openpyxl*). Масив даних, що налічував 48 стовпців, був вручну зіставлений із запитаннями анкети.

Для обробки запитань із можливістю вибору кількох варіантів відповідей (Q4, Q8, Q24), де дані зберігалися у вигляді рядків із розділенням комами, було застосовано метод пошуку підрядків (*substring-matching*). Це зумовлено тим, що самі формулювання категорій відповідей містили коми; відповідно, кожна категорія ідентифікувалася

за допомогою унікальної українськомовної фрази-маркера (*anchor phrase*).

Рейтингові оцінки за шкалою Лікерта (Q10, Q11) у первинному масиві мали змішаний формат: цілі числа, повні текстові рядки або маркер «Не користувався (-лася)». Вони були зведені до числових значень, при цьому відповідь «Не користувався (-лася)» розглядалася як пропущені дані (такі кейси включалися з розрахунку середніх значень ефективності, а не кодувалися як нуль).

При розрахунку середніх значень як пропущені розглядалися три типи відповідей: по-

рожні клітинки ($n = 2$ на стовець), відповіді «Не користувався (-лася)» та відповіді «Мою заявку було відхилено». Остання категорія (яка фіксувалася у кількості до 10 відповідей на один інструмент) є аналітично відмінною від групи тих, хто не користувався програмами взагалі, і представлена окремо в показниках охоплення.

Описова статистика

Для кожного запитання було розраховано показники частоти та відсотковий розподіл.

Для пунктів із можливістю вибору кількох варіантів відсотки відображають кількість виборів (тому сума відсотків перевищує 100%). Для пунктів шкали Лікерта середні значення розраховувалися виключно для групи користувачів інструментів. Основним елементом порівняльного аналізу є зіставлення ефективності міжнародних та українських національних інструментів (Q10 проти Q11) із розрахунком показника розриву (міжнародний показник мінус національний) для кожного інструменту.

3. Алгоритм автоматизованого аналізу текстів (NLP)

Попередня обробка текстів

Для аналізу було вилучено масиви відповідей за всіма сімома стовпцями відкритих запитань. Малоінформативні відповіді були видалені за допомогою двоетапного фільтра:

1. Поріг довжини тексту (видалялися відповіді коротші за 20 знаків).
2. Зіставлення за шаблоном із заздалегідь укладеним списком малоінформативних вступних фраз українською мовою (наприклад, «важко сказати», «не знаю», «немає рекомендацій», «дякую»).

Після фільтрації для аналізу залишилося 1154 змістовні відповіді за сімома запитаннями (діапазон: від 78 до 251 відповіді на одне запитання).

Кожен текст було зведено до нижнього регістру, а всі некириличні символи видалено за допомогою регулярного виразу $([^a-яїєґ\s])$. До текстів було застосовано спеціально розроблений список стоп-слів української мови, що налічував понад 120 службових частин мови, зокрема прийменники, сполучники, займенники, допоміжні дієслова та поширені дискурсивні маркери.

Виокремлення ключових слів за методом TF-IDF

Показники TF-IDF (Term Frequency–Inverse Document Frequency) розраховувалися окремо для кожного запитання за допомогою модуля `TfidfVectorizer` з бібліотеки *scikit-learn*. Аналіз проводився на рівні уніграм та біграм (`ngram_range = (1, 2)`) за умов мінімальної документної частоти появи терміна (minimum document frequency) = 2 та максимальної документної частоти (maximum document frequency) = 90%. Ця процедура дозволяє виміряти значущість терміна в межах корпусу конкретного запитання: вага загальних слів, що з'являються в усіх відповідях, знижується, а вага слів, специфічних для цього запитання, підвищується. Для звіту було відібрано по 18 топових термінів для кожного запитання, які було перекладено з української мови.

Тематичне моделювання методом LDA

Метод Латентного розміщення Діріхле (LDA) було застосовано до кожного запитання за допомогою модуля `LatentDirichletAllocation` з бібліотеки *scikit-learn* із використанням пакетного навчання (batch learning) та 40

ітерацій. Кількість тем була задана так: 5 тем для запитань із > 100 очищеними відповідями, 4 теми — для запитань із 50–100 відповідями і 3 теми — для запитань із < 50 відповідями.

Якість (когерентність) виділених тем оцінювалася якісно шляхом аналізу ключових термінів та найбільш репрезентативних цитат. Кожній відповіді було присвоєно домінуючу тему на основі найвищого показника апостеріорної ймовірності належності до теми (posterior topic probability). Репрезентативні цитати для кожної теми відбиралися як текстові відповіді з найвищим показником косинусної близькості (cosine similarity) до центроїда теми в просторі «документ-тема».

Усі цитати перекладено українською мовою для включення до цього звіту.

Кластерний аналіз методом К-середніх (K-Means)

Кластеризація методом К-середніх (кількість кластерів $k = 2-4$, залежно від обсягу відповідей) застосовувалася до нормалізованих за методом TF-IDF векторів документів для виявлення структурних угруповань у межах відповідей на кожне запитання. Кластери характеризувалися за топовими термінами їхніх центроїдів. Цей аналіз доповнює метод LDA, забезпечуючи підхід із жорстким закріпленням документів за групами. Результати кластеризації використані для комплексного тематичного синтезу, представленого в Частині 7.

4. Обмеження NLP-аналізу

- **Специфіка української мови:** Усі стандартні інструменти NLP розроблені переважно для англійської мови. Через брак готових моделей для української мови попередня обробка спирається на ручні списки стоп-слів та токенизацію за символьними шаблонами. Морфологічно складні форми українських слів (наприклад, відмінкові флексії) не лематизувалися, тому семантично пов'язані форми (наприклад, «фінансовий» як прикметник у різних відмінках) розпізнаються як окремі токени.
- **Брак лематизації:** Бібліотека *scikit-learn* не містить вбудованих лематизаторів для української мови. Це обмежує можливості об'єднання термінів і може дещо роздувати обсяг словника, хоча зіставлення за n -грамми частково компенсує цей недолік.
- **Інтерпретованість тем LDA:** Латентне розміщення Діріхле є імовірнісною мо-

деллю, виділені теми якої потребують експертної інтерпретації людиною. Назви тем у цьому звіті присвоєні авторами на основі аналізу ключових термінів та репрезентативних цитат; вони відображають домінуючі напрями, а не вичерпні категоріальні визначення.

- **Переклад:** Усі цитати респондентів автори переклали з оригінальних українських відповідей. Переклад орієнтований на точність передачі змісту, а не на стилістичне шліфування, тому може не повною мірою відтворювати розмовні чи ідіоматичні вислови.
- **Малий обсяг вибірки для окремих пунктів:** Запитання Q25 (Інші коментарі) містить лише 78 очищених відповідей, що обмежує статистичну надійність та стійкість результатів тематичного моделювання LDA для цього конкретного пункту.

Частина 1. Профіль респондентів

Вибірка з 291 респондента відображає структуру української дослідницької спільноти крізь призму наукових напрямів, етапів професійної кар'єри та локацій. Жінки-дослідниці становлять 62% ($n = 182$), чоловіки — 35% ($n = 101$), решта 8 респондентів вирішили не вказувати свою гендерну приналежність. Найбільшу групу за науковим ступенем становлять кандидати наук / PhD (64%, $n = 186$), за ними йдуть доктори наук (27%, $n = 78$).

За етапом кар'єри найчисельнішою є група дослідників на середньому етапі кар'єри (10–20 років після захисту дисертації; $n = 116$), далі йдуть досвідчені вчені (понад 20 років стажу; $n = 101$) та молоді вчені (0–10 років стажу; $n = 62$). У віковій структурі домінує когорта 35–49 років (56%, $n = 163$). Найбільшими науковими сферами у вибірці виявилися природничі науки ($n = 89$) та гуманітарні науки і мистецтво ($n = 84$).

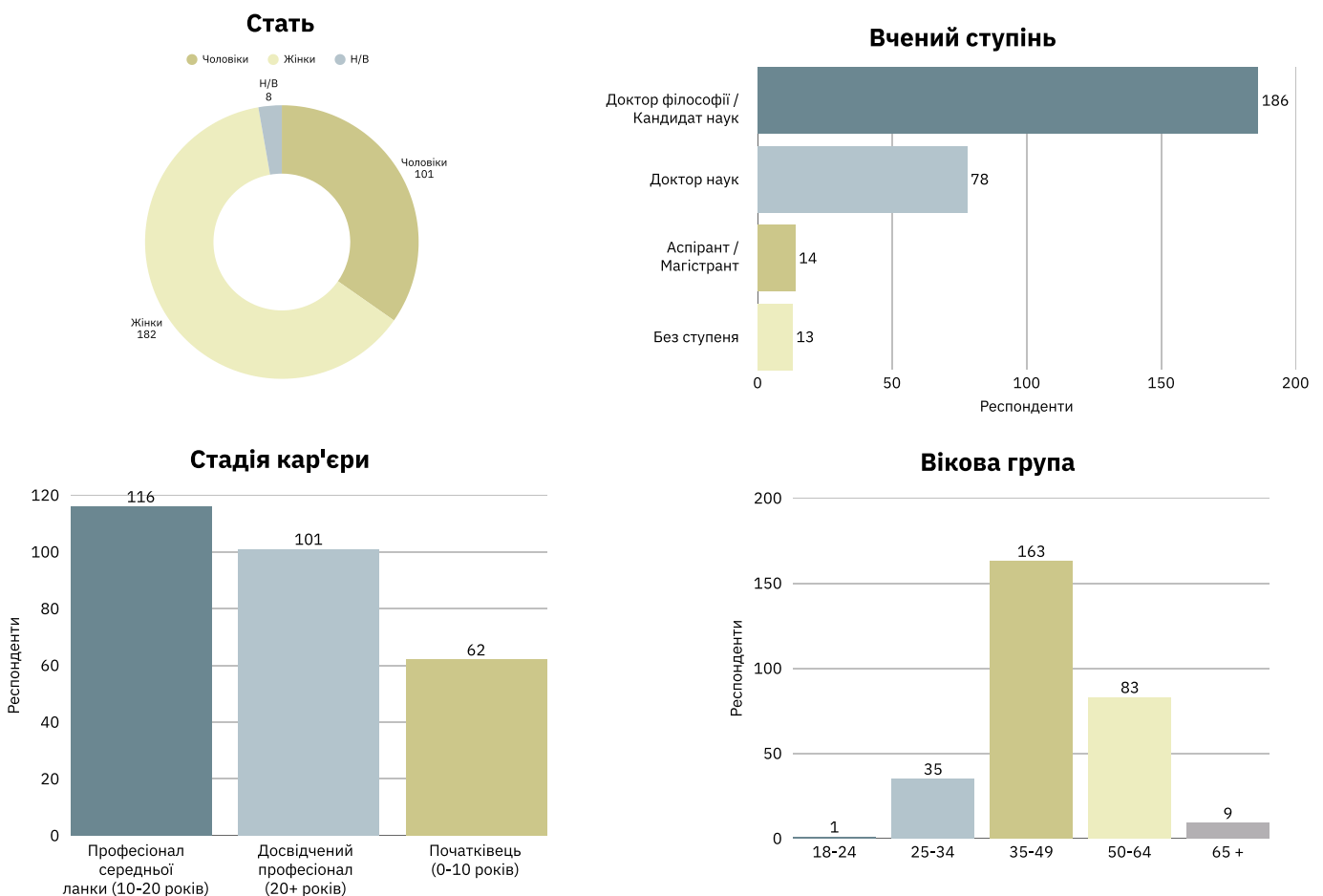

Рисунок 1. Демографічний профіль респондентів: розподіл за гендером, науковим ступенем, етапом кар'єри та віком ($n = 291$).

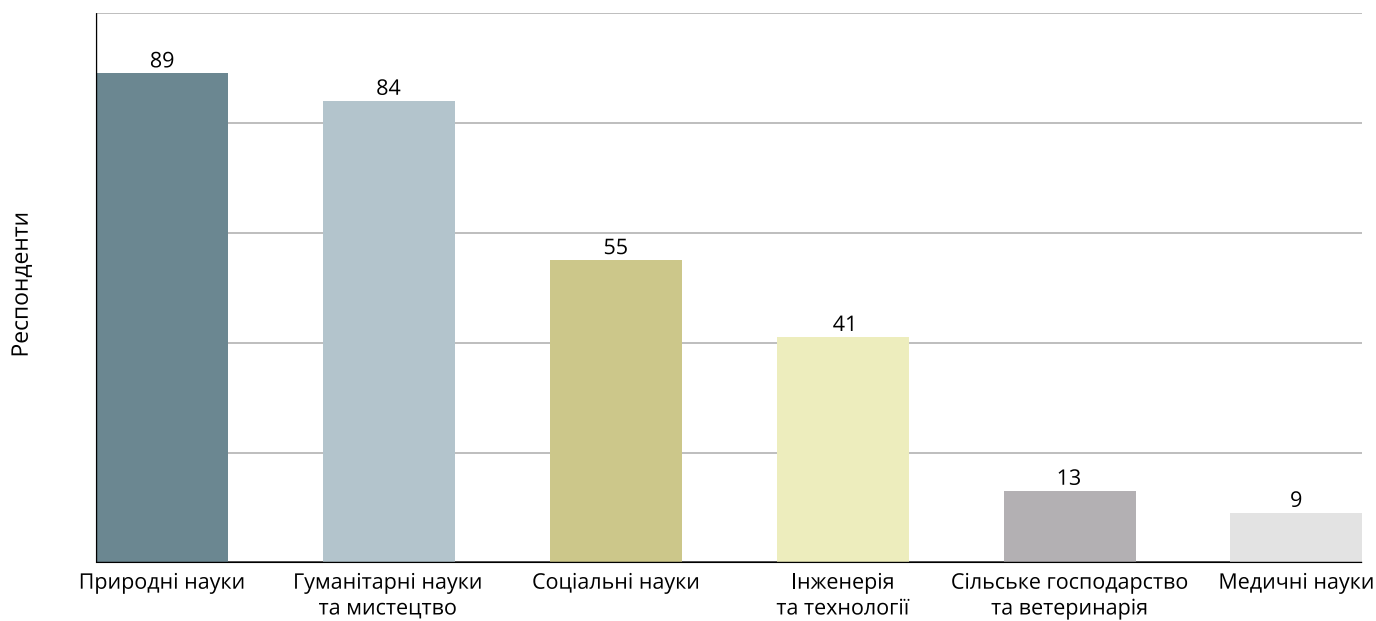

Рисунок 2. Розподіл респондентів за сферами наукових досліджень (n = 291).

Частина 2. Поточна інституційна афіліація та місце перебування

Більшість респондентів зберігають афіліацію з університетами (39%, $n = 114$) або інститутами НАН України / науково-дослідними установами (21%, $n = 62$) в Україні — загалом 60% опитаних. Ще 12% вказали подвійну афіліацію (Україна + за кордоном). Лише 8% повністю базуються за кордоном, причому 6% перебувають там на умовах тимчасових програм стажувань.

За місцем проживання 39% мешкають у Центральній/Східній Україні, 31% — за кордоном, 17% — у Південній/Східній Україні, і 13% — на Заході країни. На Харківську та Запорізьку області — прифронтові або близькі до лінії фронту регіони — припадає 30% місць проживання респондентів до повномасштабного вторгнення.

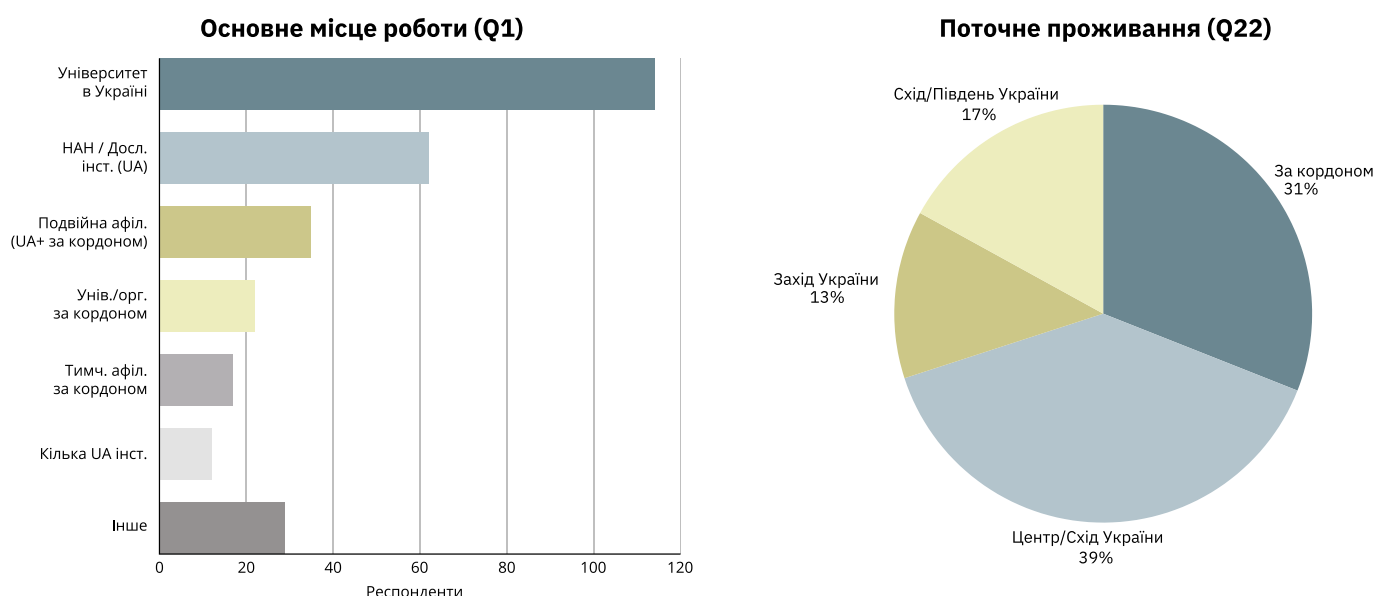

Рисунок 3. Поточна інституційна афіліація за місцем роботи (ліворуч) та поточне місце проживання (праворуч).

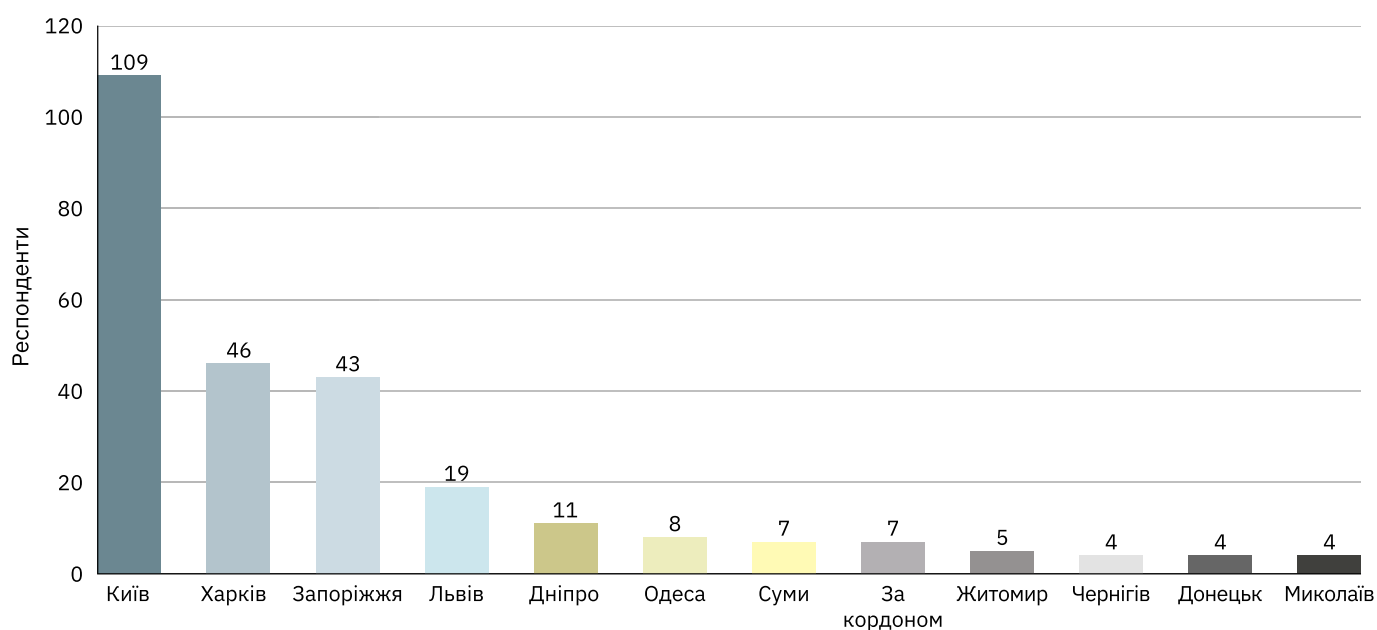

Рисунок 4. Регіон проживання станом на 24 лютого 2022 року (Q23).

Частина 3. Зміни у кар'єрному статусі з лютого 2022 року

П'ятдесят відсотків респондентів повідомили, що їхній кар'єрний статус залишився незмінним. Серед тих, чий статус змінився: 24% вказали на підвищення (що, ймовірно, зумовлено інституційною реструктуризацією через виїзд колег); 11% втратили афіліацію внаслідок

вимушеного переміщення; 6% отримали пониження; і 2% змінили професію. Доступ до дослідницької інфраструктури був суттєво або повністю порушений для 46% респондентів; лише 17% повідомили про мінімальний вплив війни на цей аспект.

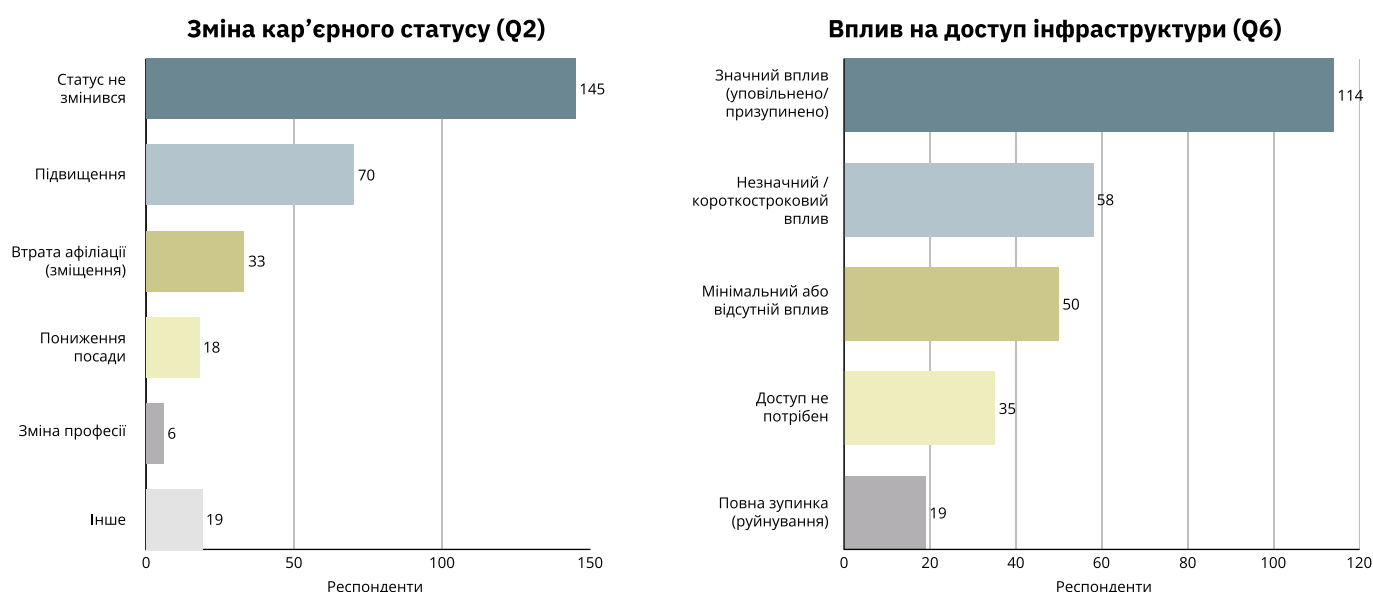

Рисунок 5. Зміни у кар'єрному статусі (ліворуч, Q2) та вплив війни на доступ до інфраструктури (праворуч, Q6).

Частина 4. Поточні та повоєнні потреби

У структурі поточних пріоритетів домінують фінансова підтримка (86%, $n = 251$), особиста безпека та безпека родини (72%, $n = 210$), а також базові потреби, зокрема житло та електропостачання (59%, $n = 172$).

У повоєнних потребах акценти зміщуються у бік фінансової підтримки (89%), залучення молоді до науки (54%), а також повернення та реінтеграції дослідників (44%). Це відображає глибоке занепокоєння наукової спільноти щодо формування розриву між поколіннями в кадровому потенціалі української науки.

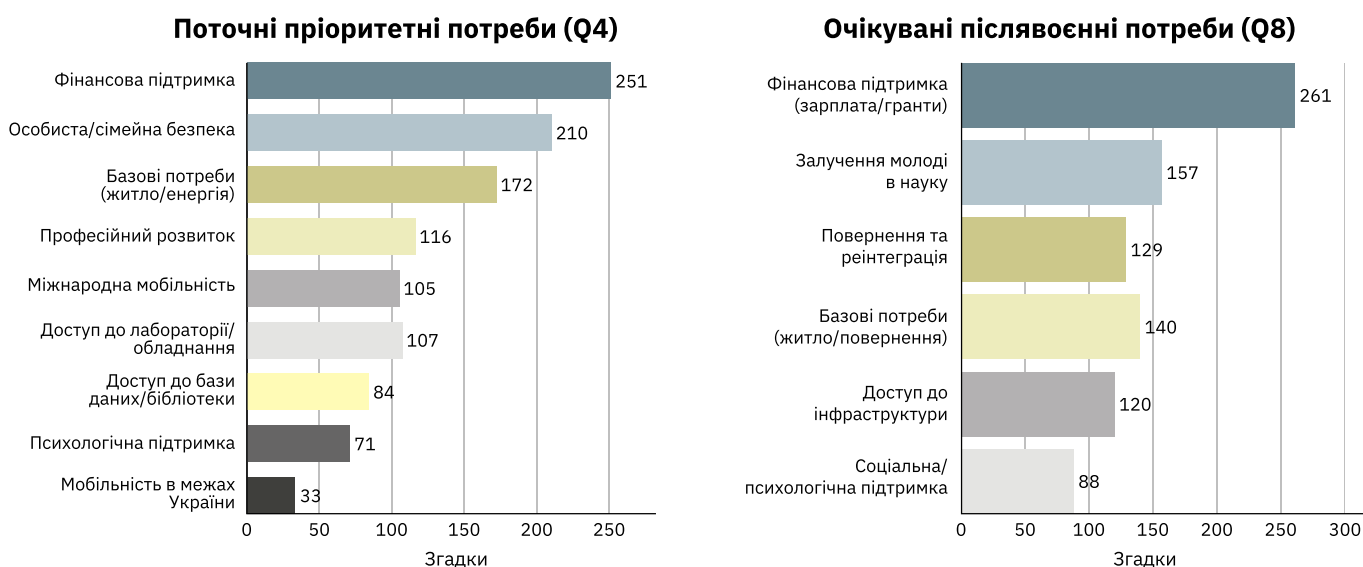

Рисунок 6. Поточні пріоритетні потреби (ліворуч, Q4) та очікувані повоєнні потреби (праворуч, Q8). Запитання з можливістю вибору декількох варіантів відповідей.

Частина 5. Ефективність інструментів підтримки

Міжнародні інструменти стабільно випереджають українські національні аналоги в усіх 12 категоріях. На міжнародному рівні найвищий бал отримав доступ до обладнання та баз даних (3,78), далі йдуть дослідницькі гранти (3,71) та очні програми стажувань (3,59).

Найнижчі бали отримали правозахисні та адвокаційні програми (3,78 на міжнародному рівні; 1,32 на національному). Показники національної підтримки є однорідно низькими і не сягають позначки 3,0 для жодного з інструментів, при цьому програми переміщення (1,47) та правозахисні програми (1,32) перебувають на нижній межі шкали.

Таблиця 2. Оцінка ефективності інструментів підтримки науковців (Q10 проти Q11)

Інструмент підтримки	Міжнар.	Націон.	Розрив
Екстрені стипендії	3.56	1.87	+1.69
Програми переміщення (релокації)	2.60	1.47	+1.13
Програми стажувань (очні)	3.59	1.72	+1.87
Програми стажувань (дистанційні)	2.41	1.99	+0.42
Дослідницькі гранти (для вчених у групах ризику)	3.71	1.67	+2.04
Доступ до обладнання / баз даних / бібліотек	3.78	2.85	+0.93
Фінансування публікацій	2.89	1.56	+1.33
Фінансування заробітної плати	3.16	2.38	+0.78
Професійний розвиток (тренінги, курси)	3.45	2.60	+0.85
Психологічна підтримка	2.55	2.10	+0.45
Юридичні / міграційні послуги	2.08	1.43	+0.65
Правозахисні та адвокаційні програми	1.63	1.32	+0.31

Примітка: Середні бали розраховано виключно серед користувачів відповідних інструментів (некористувачів виключено). Шкала оцінювання: 1 = абсолютно неефективно, 5 = дуже ефективно. Розрив (Gap) = Міжнародний бал мінус Український національний бал.

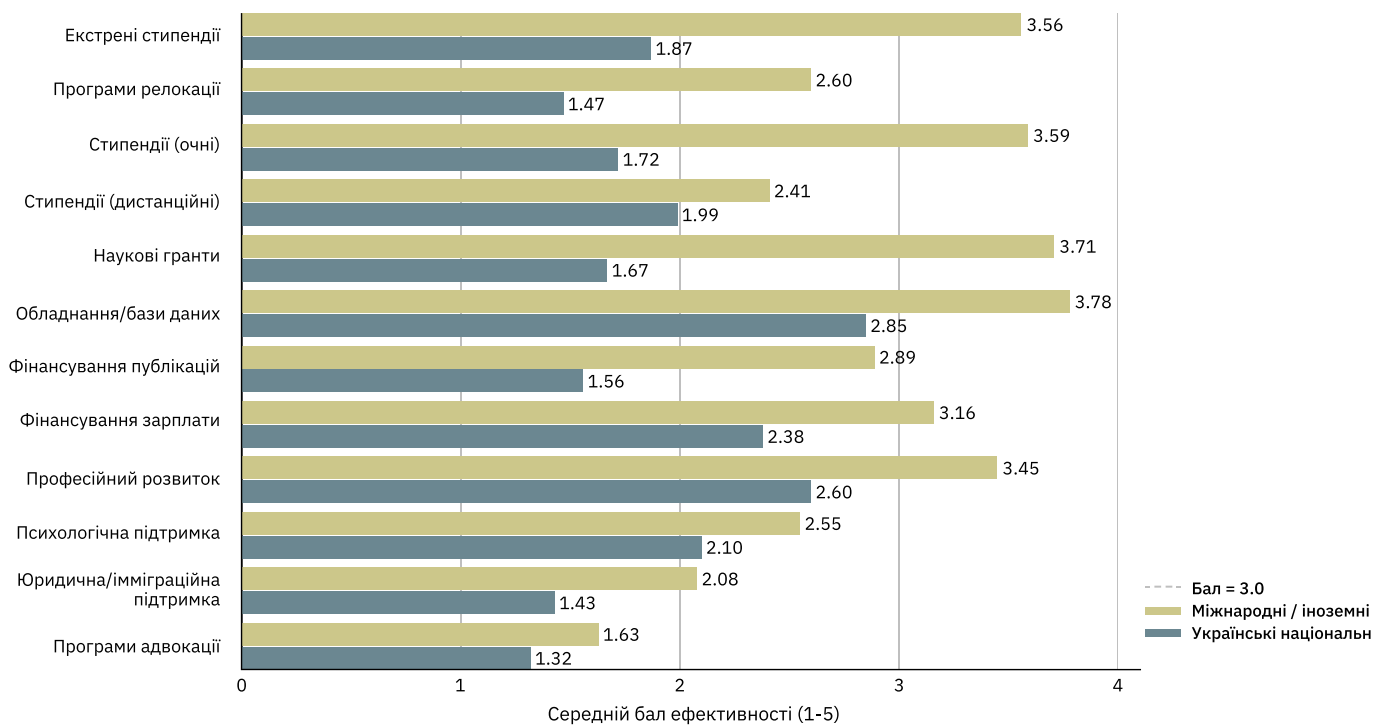

Рисунок 7. Ефективність інструментів підтримки: порівняння міжнародних та національних джерел

Частина 6. Підтримка впровадження інструментів та структурні прогалини

Доступом до обладнання та баз даних скористалися 69% респондентів ($n = 201$). Дослідницькі гранти та програми професійного розвитку отримали по 55% опитаних ($n = 161$). На противагу цьому, юридичними та міграційними послугами скористалися лише 25% ($n = 73$), а правозахисними та адвокаційними програмами — всього 20% ($n = 60$). Поєднання низької оцінки їхньої ефективності з малим охопленням свідчить

про системні збої в доступі і про низьку якість самих послуг.

Психологічну підтримку отримали лише 33% вчених, хоча 24% респондентів прямо назвали її своєю актуальною потребою. Програми переміщення та дистанційні стипендії демонструють помітно низькі показники охоплення (30% і 28% відповідно) відносно загального рівня вимушеного переміщення у вибірці.

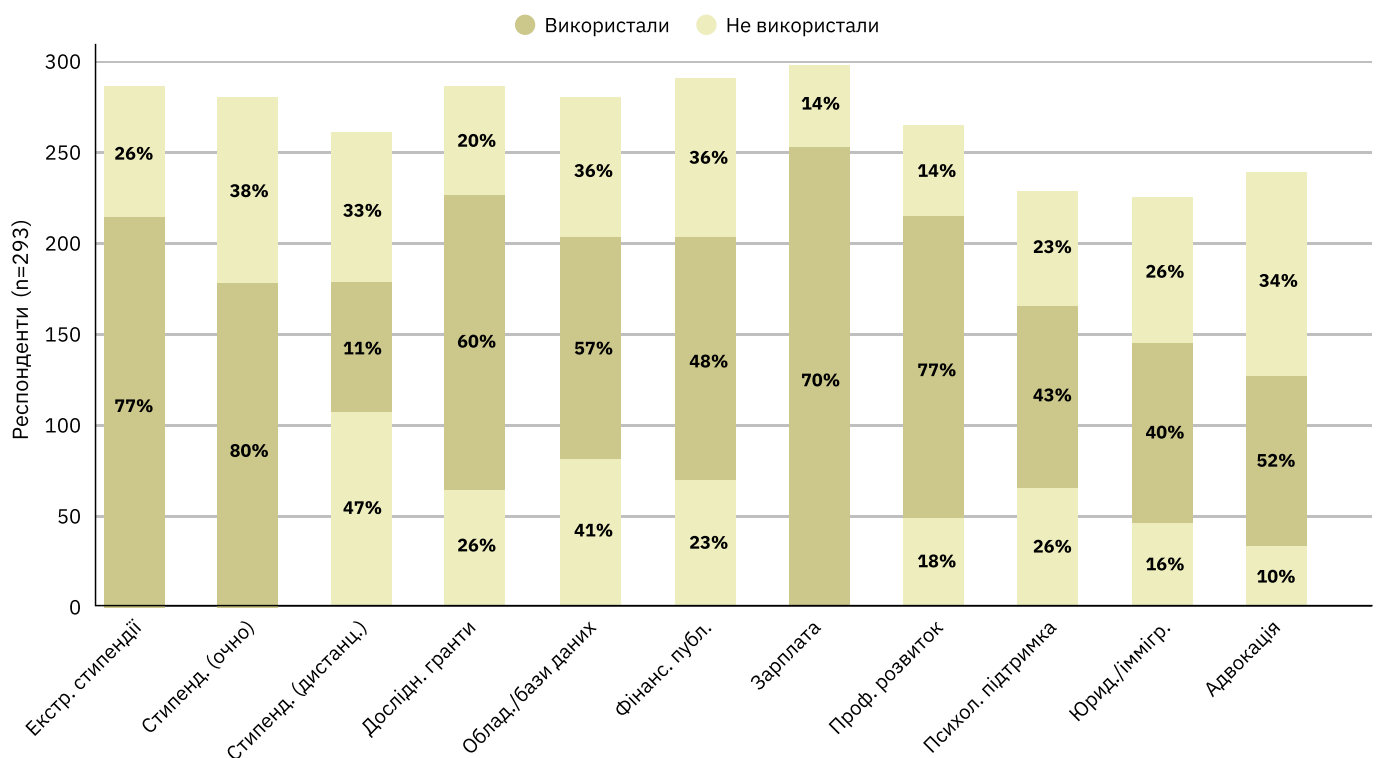

Рисунок 8. Охоплення інструментами підтримки: частка користувачів (темний колір) та некористувачів (світлий колір). Відсотки відображають частку респондентів, які скористалися кожним конкретним інструментом.

Частина 7. Комп'ютерний аналіз текстів відкритих відповідей (NLP)

У цій частині представлено результати комп'ютерного аналізу семи відкритих запитань анкети, який охопив 1154 змістовні відповіді. Аналіз поєднує виокремлення ключових слів за методом TF-IDF, тематичне моделювання LDA та кластеризацію ме-

тодом К-середніх (K-Means) для виявлення магістральних тем, лексичних патернів та структурних групувань у корпусі відповідей на кожне запитання. Усі цитати респондентів перекладено з оригіналу.

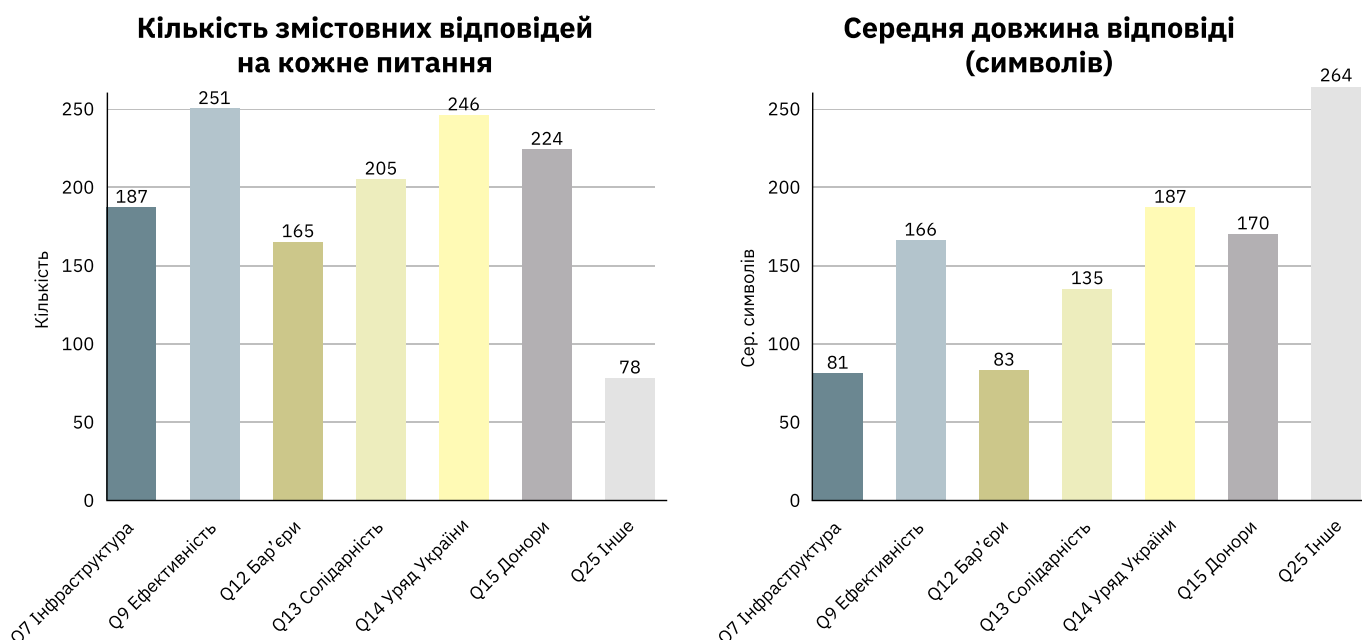

Рисунок 9. Обсяг відкритих відповідей (ліворуч) та середня глибина відповідей у символах (праворуч). Запитання Q14 та Q15 згенерували найбільш інформаційно багаті тексти, що повністю узгоджується з їхньою спрямованістю на формулювання стратегічних рекомендацій.

7.1 Пріоритети відновлення інфраструктури (Q7)

186 змістовних відповідей (із 247 загалом) стосувалися питання про те, які елементи інфраструктури є найбільш критичними для відновлення. Глибина відповідей була порівняно малою (медіана — 42 символи), що відображає лаконічність відповідей у формі списків.

Ключові терміни

Аналіз за методом TF-IDF виявив, що домінантними термінами є: *відновлення, доступ, опалення, обладнання, лабораторії, електро-*

постачання та інфраструктура. Часта конкуренція (спільна поява) термінів, пов'язаних із фізичним станом будівель (*опалення, вікна, корпуси*), поруч із цифровою інфраструктурою (*бази даних, онлайн, бібліотеки*), відображає подвійну природу руйнувань: фізичні пошкодження від обстрілів супроводжуються колапсом енергосистеми, що критично обмежує цифровий доступ.

Теми LDA

Було виділено п'ять тем:

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Відновлення лабораторій та енергопостачання	доступ · лабораторії · електропостачання · інфраструктура · університет	43
2	Фізичний стан будівель та опалення	корпуси · опалення · електропостачання · теплопостачання · приміщення	42
3	Цифрова інфраструктура та доступ до баз даних	бази даних · онлайн · електрика · бібліотеки · цифрові ресурси	31
4	Дослідницькі комплекси та фінансування обладнання	фінансування лабораторій · дослідницькі комплекси · приміщення · академічний	36
5	Базові комунальні послуги та зв'язок	опалення · інтернет · обладнання · комунальні послуги	34

Майже рівномірний розподіл відповідей за темами свідчить, що жоден окремий вимір інфраструктури не домінує в запитах учених: відновлення фізичних споруд, стабільне

енергопостачання, цифровий доступ та лабораторне обладнання є однаково важливими й взаємопов'язаними пріоритетними кластерами.

7.2 Концептуалізація ефективності підтримки (Q9)

251 змістовна відповідь стосувалася питання про те, що саме означає ефективність програм для конкретного дослідника. Це запитання згенерувало один із двох найбільших обсягів тексту та продемонструвало високу лексичну насиченість (середня довжина — 203 символи). Це свідчить про прагнення вчених сформулювати виважені й контекстуалізовані визначення ефективності.

ливість, підтримка, програми, дослідники, фінансовий, фінансування та дослідження. Регулярне поєднання слів «фінансова» та «підтримка» показує, що для більшості респондентів ефективна допомога починається з фінансової передбачуваності, хоча й не обмежується нею. Спільна поява слів «продовжувати» та «дослідження» у біграмах фіксує безперервність наукової роботи як головний критерій успішності програм.

Ключові терміни

Домінантними термінами TF-IDF є: *мож-*

Теми LDA та репрезентативні голоси респондентів

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Безперервність програм та збереження потенціалу	підтримка · програми · дослідники · дослідження · робота	56
2	Доступ до можливостей та ресурсів	можливість · доступ · підтримка · дослідники · фінансування	55
3	Продовження досліджень як стрижневий критерій	можливість · продовжувати · дослідження · ефективність	57
4	Фінансова стабільність та підтримка публікацій	фінансова підтримка · публікації · можливість · фінансування	45
5	Підзвітність програм та вимірювані результати	дослідження · підзвітність · програма · результати	38

«Ефективність означає створення реальних умов для продовження повноцінної наукової діяльності в Україні, а не просто формальне збереження статусу дослідника. Ефективна підтримка дозволяє вченому зберегти свій науковий напрям, свою лабораторію, свій колектив і забезпечити умови для наукової продуктивності».

— Респондент — Тема 1 (Продовження досліджень)

«Для мене ефективність означає не одноразову виплату, а створення умов для довгострокової професійної стабільності: фінансова передбачуваність, безпека, доступ до ресурсів і можливість планувати дослідження щонайменше на один-два роки вперед».

— Респондент — Тема 2 (Безперервність досліджень)

«Дослідник повинен отримувати заробітну плату, яка дозволяє жити гідно. Фінансова підтримка — це першочерговий критерій. Не менш важливою є можливість брати участь в академічних заходах за кошти університету, публікуватися та зберігати доступ до ресурсів».

— Респондент — Тема 3 (Фінансова стабільність)

Разом ці п'ять тем демонструють чітку ієрархію в тому, як дослідники розуміють ефективність: фінансова стабільність уможливорює продовження досліджень, що,

у свою чергу, забезпечує кар'єрний розвиток та стійкість інституцій. Так, ефективність сприймається не як разове втручання, а як системна умова.

7.3. Бар'єри в доступі до програм (Q12)

165 змістовних відповідей було отримано на запитання про те, чому респонденти не скористалися програмами підтримки. Це за-

питання є аналітично критичним, оскільки воно розкриває розрив між наявністю інструментів та реальним охопленням.

Теми LDA — П'ять типів бар'єрів у доступі

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Брак інституційного доступу / Відсутність програм на місцях	підтримка дослідників · програми · міжнародна підтримка	46
2	Інформаційні розриви та низька поінформованість	інформація · програми · не знав (-ла) · такі програми	49
3	Особисті обставини та надмірне навантаження	умови · навантаження · без переміщення	25
4	Непоінформованість про існування програм	не знав (-ла) · існування · часові обмеження	31
5	Обмеження мобільності та бар'єри відповідності критеріям	за кордоном · відповідність критеріям · обмеження мобільності	14

«Оскільки я перебуваю за кордоном, я не маю права подаватися на жодну з національних програм: участь дозволена лише тим, хто фізично перебуває в Україні. Чесно кажучи, це досить прикро — підтримка не надається тим, хто найбільше потребує стабільної академічної посади».

— Респондент — Тема 2 (Відповідність критеріям та мобільність)

«Я був недостатньо поінформований про їхнє існування, а тематика доступних грантів не відповідала моєму напряму досліджень. Багато програм орієнтовані на виїзд за кордон — а це проблема для тих із нас, хто не може або не бажає їхати».

— Респондент — Тема 4 (Інформаційний бар'єр)

Найбільший окремий кластер («Інформаційні розриви», n = 49) підтверджує, що брак поінформованості є таким же значущим бар'єром, як і жорсткі критерії відбору чи особисті обставини. Значна частина нау-

ковців, які не отримали допомоги, просто не знали про існування таких програм. Це свідчить про те, що комунікаційна інфраструктура є тією прогалиною, яку можна усунути на рівні конкретних рішень.

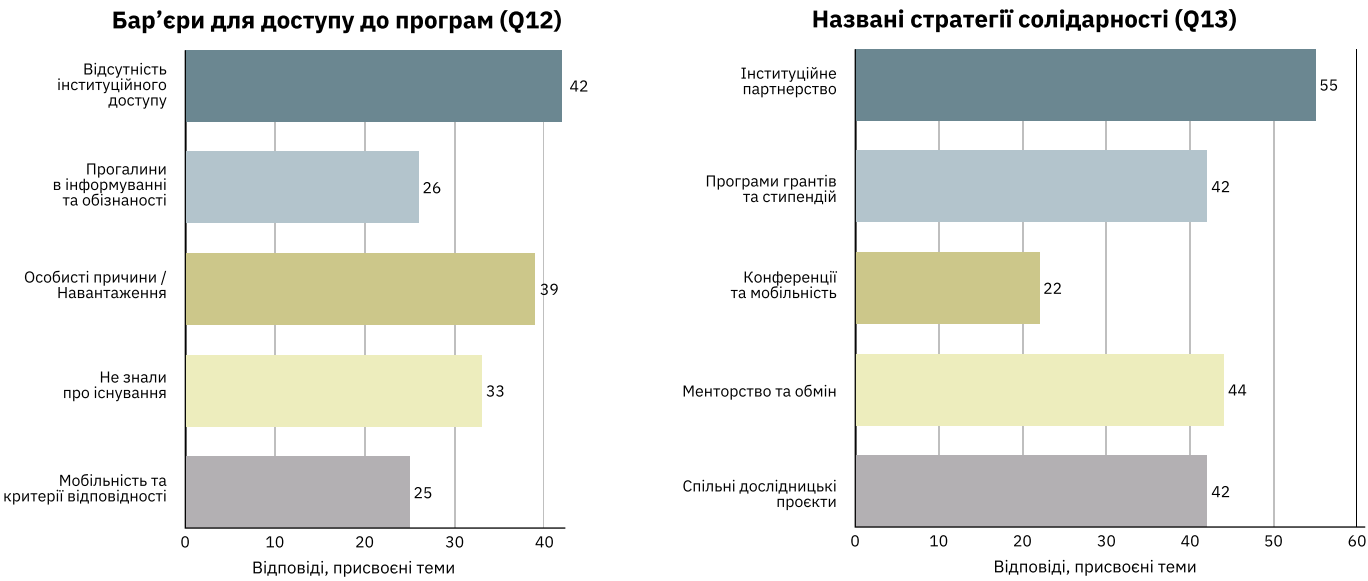

Рисунок 13. Бар'єри в доступі до програм за тематикою (Q12, ліворуч) та ефективні стратегії солідарності, названі респондентами (Q13, праворуч).

7.4. Ефективні стратегії солідарності (Q13)

205 змістовних відповідей описували стратегії солідарності, які респонденти вважають ефективними. Це запитання прямо спону-

вало дослідників виділити успішні практики, завдяки чому вдалося згенерувати конструктивний та практичний контент.

Теми LDA

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Інституційні партнерства та міжнародне співробітництво	підтримка · дослідження · співпраця · міжнародна	43
2	Грантові та стипендіальні програми	гранти · дослідники · стажування (fellowships) · у групах ризику	47
3	Можливості участі в конференціях та мобільність	участь · міжнародні · конференції	32
4	Менторство та обмін знаннями	менторство · обмін досвідом · мережі	46
5	Спільні дослідницькі проекти	спільні дослідження · проекти · дані · колаборативні	37

Грантові та стипендіальні програми (Тема 1, n = 47), а також менторство та обмін досвідом (Тема 3, n = 46) виявилися двома найчастіше згадуваними ефективними стратегіями. Спільні дослідницькі проекти (n = 37)

також посідають чільне місце: це свідчить про високу цінність інструментів, які підтримують тривалі академічні зв'язки, а не просто надають тимчасову фінансову допомогу.

7.5. Рекомендації для уряду України (Q14)

246 змістовних відповідей були адресовані українським політикам. Цей блок продемонстрував найдовшу середню довжину відповідей у всьому масиві даних (середнє

значення — 263 символи), що відображає високу залученість дослідників у процеси реформування внутрішньої політики, а для багатьох — і накопичене розчарування.

Теми LDA

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Дебюрократизація та забезпечення «циркуляції мізків»	зменшити бюрократію · фінансування · збільшити · циркуляція мізків	56
2	Захист і мобільність дослідників в умовах війни	захист у воєнний час · обмеження мобільності · продовження	35
3	Програми підтримки досліджень та реформи	системна реформа · фінансування досліджень · програми	54
4	Оплата праці наукових кадрів	заробітна плата · збільшення окладів · винагорода	54
5	Інституційна підзвітність	інституційна підзвітність · фінансування · Україна	47

«Створення механізмів для “циркуляції мізків”, а не їхнього безповоротного відтоку — це головний ризик сьогодні. Необхідно розробити нормативну базу для дистанційної афіліації, щоб дослідники, які працюють за кордоном, могли зберігати формальні зв'язки з українськими інституціями без санкцій».

— Респондент — Тема 1 (Бюрократія та циркуляція мізків)

«Підвищити заробітну плату. Створити умови для міжнародних проєктів. Заохочувати міжнародну співпрацю та знизити бюрократичні бар'єри. Поточна ситуація — коли оклади зменшуються, а вимоги до звітності зростають — є абсолютно нежиттєздатною».

— Респондент — Тема 4 (Заробітні плати)

«Критично важливо зберегти можливість для українських дослідників брати участь у національних грантових програмах незалежно від їхнього фізичного місця перебування, за умови, що вони залишаються афілійованими з українськими установами».

— Респондент — Тема 2 (Захист у воєнний час)

Скорочення бюрократії є найбільшим кластером (n = 56), за ним ідуть підвищення заробітної плати та системна реформа фінансування (обидва — n = 54). Разом ці три кластери охоплюють 67% змістовних від-

повідей і збігаються в єдиному системному діагнозі: українська наука є хронічно недофінансованою, надмірно регульованою та інституційно недооціненою — умови, які війна лише загострила, але не створила.

7.6. Рекомендації для донорів та міжнародних організацій (Q15)

223 змістовні відповіді були адресовані міжнародним донорам та організаціям, що сформувало найбільш насичений та різноманітний корпус текстів. Середня довжина відповіді (269 символів) виявилася найвищою серед усіх відкритих запитань. Це

свідчить про те, що дослідники сприймають міжнародних суб'єктів як відкритих до рекомендацій та спроможних діяти на основі цих рекомендацій, тоді як щодо вітчизняних політиків такої впевненості немає.

Теми LDA

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Збільшення обсягів та довгострокове фінансування	довгострокове фінансування · проекти · програми · українські дослідники	68
2	Підтримка дослідників, які залишаються в Україні	підтримка всередині країни · програми · проекти · повернення	43
3	Гранти на конференції та мобільність	конференції · стажування (fellowships) · гранти · участь	33
4	Видимість програм та інформування	видимість програм · інформація · залучення (outreach)	40
5	Розширення та доступність грантових можливостей	розширення грантів · українські вчені · фінансування · збільшення	39

«Донори мають зосередитися на довгострокових інструментах підтримки, а не лише на коротких екстрених грантах, щоб забезпечити стабільність дослідницької діяльності; поєднувати фінансову підтримку з професійною інтеграцією — включенням українських учених до консорціумів, спільних проєктів та програм; забезпечити гнучкі умови фінансування — дистанційну роботу, перерозподіл бюджету, продовження проєктів; підтримувати інституції, а не лише окремих осіб, для збереження наукових шкіл та колективів в Україні».

— Респондент — Тема 1 (Довгострокове фінансування)

«Гранти на реінтеграцію: створіть цільові програми для дослідників, які повертаються, щоб вони могли застосувати досвід та мережі зв'язків, здобуті за кордоном, у науковій системі України. Найефективніші механізми одночасно забезпечують ресурси, включення в міжнародні мережі та можливість працювати над дослідженнями з довгостроковим ефектом».

— Респондент — Тема 2 (Підтримка всередині країни)

«Жінки-дослідниці, які виїхали з України з неповнолітніми дітьми і несуть повну відповідальність за їхню безпеку, освіту та інтеграцію, майже повністю випадають із поля зору політики підтримки. Прив'язка до шкіл обмежує мобільність і фактично виключає їх із програм, які вимагають фізичного переміщення».

— Респондент — Тема 3 (Рівність доступу та видимість)

Домінування теми довгострокового фінансування ($n = 68$) як головної рекомендації повністю узгоджується з кількісними даними, які визначили коротку тривалість контрактів основним обмеженням наявних інструментів. Прямий заклик підтримати до-

слідників усередині країни ($n = 43$) відображає повсюдно поширене переконання, що міжнародна допомога диспропорційно спрямовується на тих, хто виїхав з України, залишаючи більшість колег без належної підтримки.

7.7. Інші коментарі щодо впливу війни на науку (Q25)

На це загальне відкрите запитання було зібрано 78 змістовних відповідей. Попри менший обсяг корпусу текстів, аналіз LDA дозволив виділити чотири чіткі теми.

Теми LDA

№	Назва теми	Ключові терміни	n
1	Системний вплив на академічні установи	університети · інституційний вплив · академічна діяльність	16
2	Відтік мізків та майбутнє української науки	відтік мізків · українська наука · майбутнє	16
3	Адаптація досліджень до умов воєнного часу	умови війни · адаптація · нові виклики	20
4	Індивідуальний досвід дослідників	особистий досвід · дослідники · персональний вплив	26

«Українська наука була дуже слабо інтегрована в західну академічну екосистему ще до великої війни, з відомих причин. Ці причини нікуди не зникли після 24 лютого 2022 року. Більше того, вони продовжують діяти поруч із новими. Уваги потребують три стратегічні аспекти: репатріація інтелектуального капіталу; відновлення інституційної спроможності; та підключення дослідників, які повертаються, до реформованих інституцій».

— Респондент — Тема 1 (Відтік мізків)

«Війна йде не лише на полі бою — гібридна війна точиться і в науці. Статті українських авторів у деяких журналах проходять довший процес рецензування. Ми стикаємося з дискримінацією в окремих контекстах, де наші перспективи прирівнюють до перспектив російських учених, попри фундаментальну різницю в нашому становищі».

— Респондент — Тема 2 (Гібридна війна в науці)

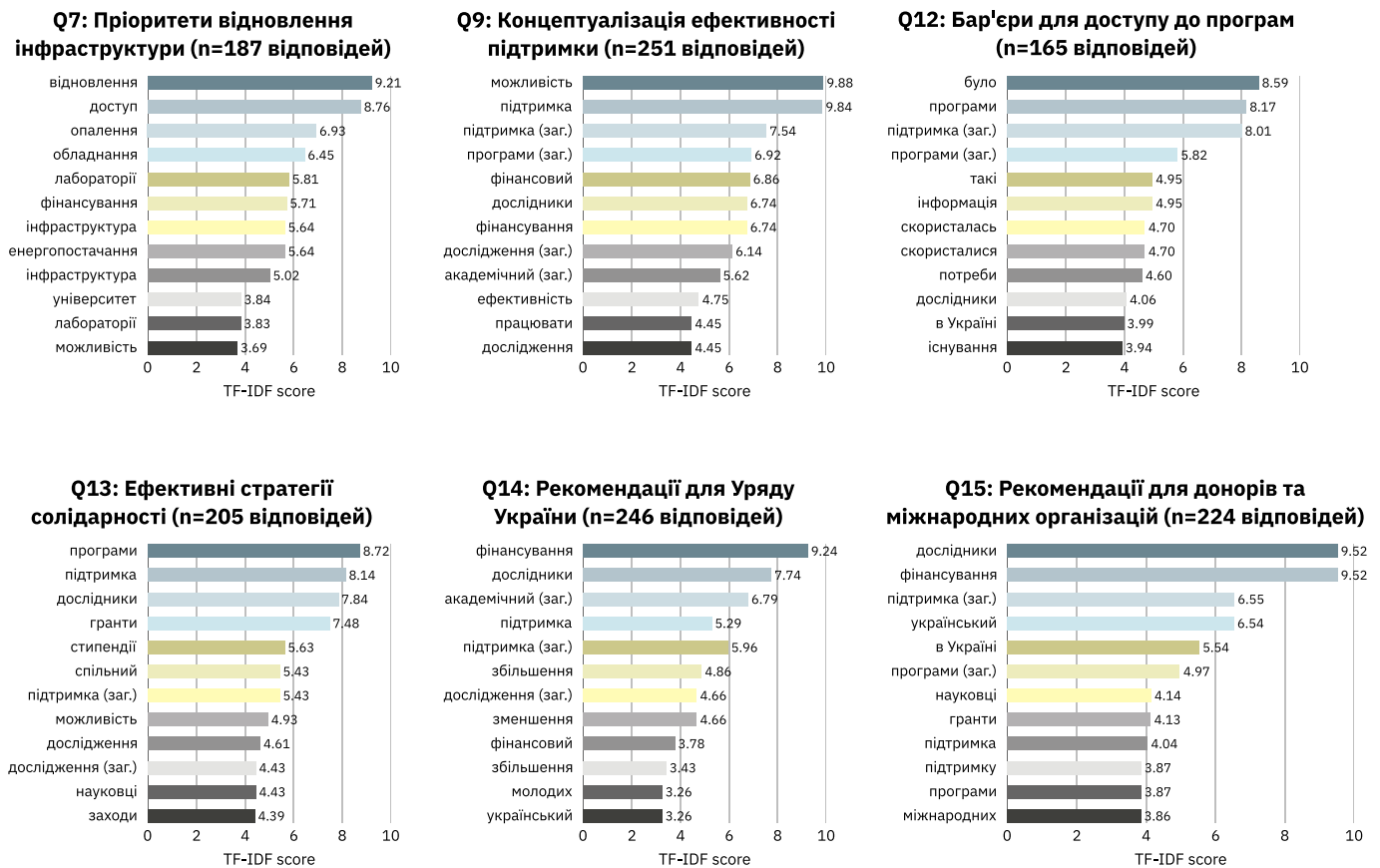

Рисунок 10. Топові ключові слова TF-IDF для кожного відкритого запитання (перекладено з української). Терміни ранжовані за ваговим показником TF-IDF у межах корпусу.

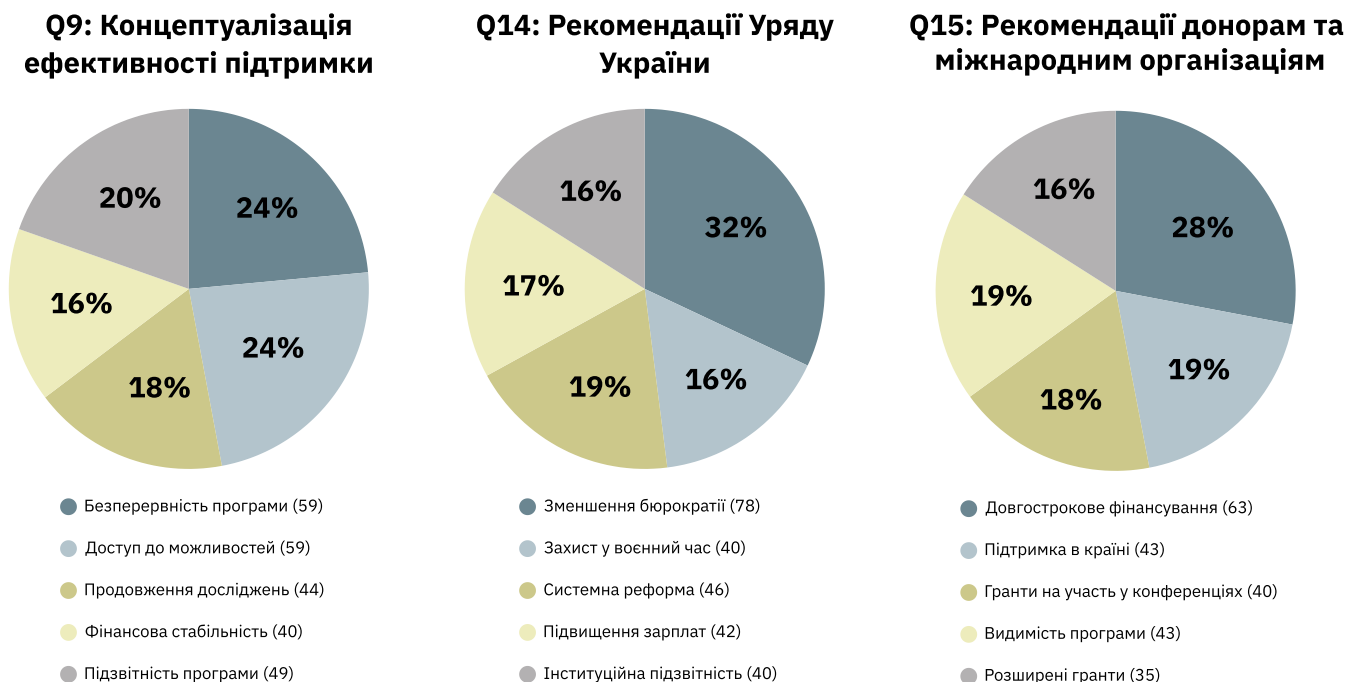

Рисунок 11. Розподіл тем LDA для трьох стратегічно важливих запитань (Q9, Q14, Q15).

7.8. Наскрізний тематичний синтез

Аналіз результатів NLP одночасно за всіма сімома запитаннями дозволяє виокремити чотири наскрізні теми, які виходять за межі окремих пунктів анкети:

1. Фінансовий фундамент як системна передумова

Фінансова підтримка постає як домінантна проблема в кожному запитанні — від відновлення інфраструктури (кошти на обладнання) та визначення ефективності (фінансова стабільність) до рекомендацій уряду (підвищення окладів) та донорам (довгострокові гранти). Дані свідчать про те, що більшість збоїв інших інструментів підтримки або безпосередньо викликані, або загострені хронічним браком фінансування як на національному рівні, так і в системі міжнародних програм.

2. Інформаційний провал як структурний бар'єр

Аналіз бар'єрів (Q12) показує, що друга за величиною група некористувачів ($n = 49$) не отримала допомоги через банальну непоінформованість, а не через невідповідність критеріям чи особисті обмеження. Цей збій у доступі до інформації знову з'являється в рекомендаціях донорам (Q15), де видимість програм та залучення формують окремий тематичний кластер. Це означає, що покращення комунікаційної інфраструктури може розширити охоплення програм без залучення нового фінансування.

3. Розрив між тими, хто всередині країни, і тими, хто за кордоном

Через відповіді на запитання Q12, Q14 та Q15 проходить чітка напруженість між дослідниками, які виїхали з України (вони стикаються з обмеженнями мобільності, хронічною нестабільністю та викликами інтеграції), та тими, хто залишився (вони потерпають від руйнування інфраструктури, обвалу заробітних плат та відсторонення від міжнародно орієнтованих програм). Обидві групи висловлюють незадоволення системами підтримки, відкаліброваними під умови іншої групи. Ця структурна асиметрія є прогалиною у проєктуванні програм і не враховується наявними типологіями інструментів.

4. Гендер та родина як недостатньо інституціоналізовані виміри

Проблеми гендера та родини стабільно виникають у відповідях на запитання Q9, Q15 та Q25, попри те, що вони не були виділені в анкеті як окрема кількісна категорія. Дослідники з дітьми стикаються з комплексом бар'єрів: прив'язка до шкіл обмежує мобільність; статус одиноких батьків (диспропорційно жінки) обмежує робочий час; а наявні програми вкрай рідко враховують умови для спільної мобільності родин. Ці проблеми залишаються невимірними у кількісних аналізах і потребують якісної уваги.

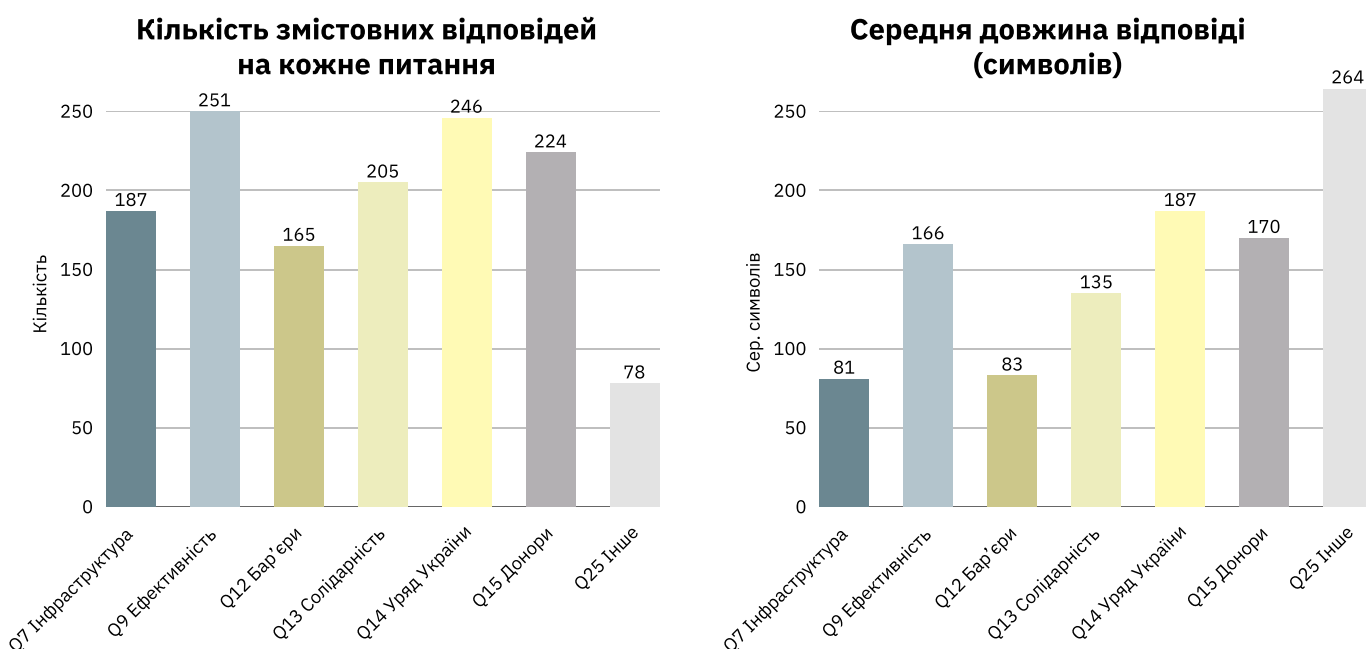

Рисунок 12. Згруповані оцінки ефективності: порівняння міжнародних (темний колір) та українських національних (сірий колір) джерел. Пунктирна лінія відповідає нейтральній оцінці 3,0.

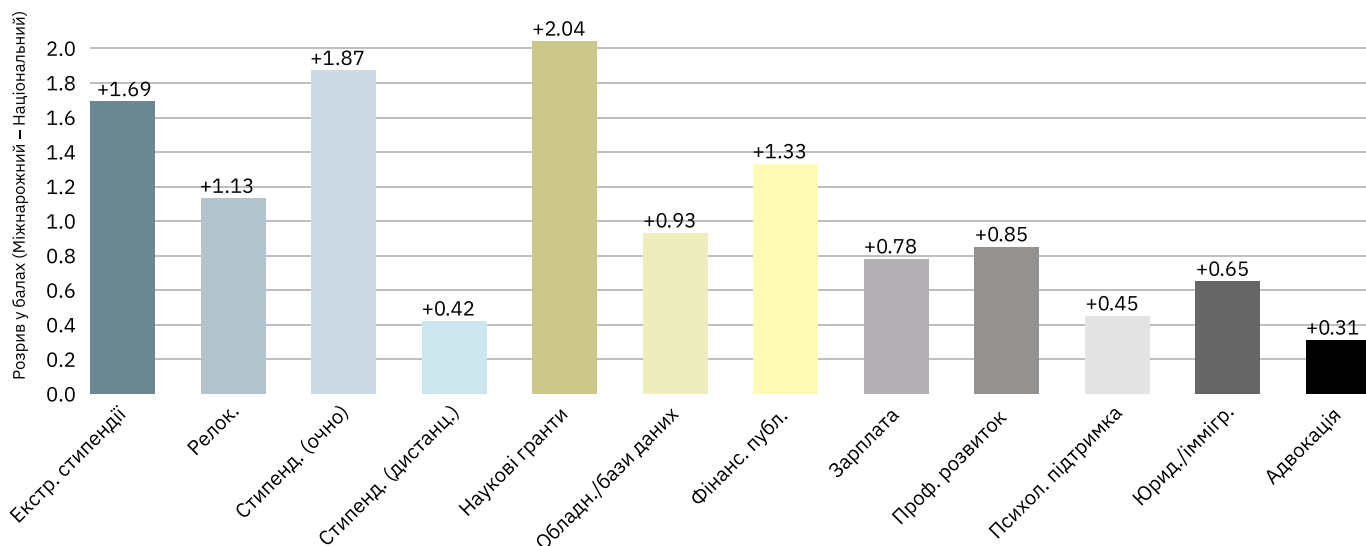

Рисунок 14. Показник розриву в оцінках (міжнародний бал мінус національний) для кожного інструменту.

Загальне резюме звіту

Дані опитування — що в структурованих відповідях, що у відкритих наративах — об'єднуються в цілісну й тривожну картину стану української наукової спільноти в умовах повномасштабної війни. Більшість респондентів залишаються в Україні, підтримуючи роботу офіційних інституцій у критично погіршених умовах. Ті, хто виїхав, стикаються з нестабільними контрактами, короткостроковими позиціями та ризиком остаточного розриву зв'язків із науковою системою України.

Інструменти підтримки надали вагому допомогу, особливо коли йдеться про доступ до інфраструктури, грантів та очних стажувань. Проте NLP-аналіз відкритих відповідей суттєво доповнює кількісні дані: ефективність розуміється не як разове втручання, а як системна умова, що забезпечує фінансову передбачуваність, безперервність досліджень та довгострокове кар'єрне планування. Бар'єри в доступі пов'язані з інформаційними провалами та дизайном самих програм не менше, ніж із дефіцитом ресурсів. А голо-

си дослідників — особливо жінок із неповнолітніми дітьми та вчених, які залишаються в Україні — підсвічують аспекти рівності доступу, які структуровані пункти анкети просто не здатні вловити.

Разом кількісні та текстові дані обґрунтовують чотири ключові висновки для політики:

1. Фінансування має бути більш довгостроковим та передбачуваним.
2. Інформаційну інфраструктуру та канали залучення необхідно зміцнити для подолання прогалин у поінформованості.
3. Інструменти підтримки мають бути перформативні для рівноцінного забезпечення потреб колег усередині країни й переміщених дослідників.
4. Питання гендеру, родини та соціальної інтеграції повинні бути інституціоналізовані як базові компоненти дизайну програм, а не додаватися як другорядні опції в міжнародних та національних програмах підтримки.

ДОДАТОК 2 ДО БІЛОЇ КНИГИ — БЛАНК АНКЕТИ ОПИТУВАННЯ

Опитування українських дослідників щодо впливу війни на їхню професійну діяльність

Шановний(-а) колего!

Ініціатива *Science at Risk* (<https://scienceatrisk.org>) проводить коротке опитування українських дослідників щодо впливу війни на їхню професійну діяльність. Якщо після 24 лютого 2022 року ви тимчасово призупинили наукову роботу, мобілізувалися до лав Збройних Сил України / Територіальної оборони або змінили професійну сферу, ми також будемо щиро вдячні за вашу участь.

Заповнення анкети займає приблизно 15–20 хвилин. Усі відповіді є повністю анонімними і будуть використані тільки в узагальненому вигляді для підготовки білих книг «Профілі українських дослідників під час війни» та «Ефективність інструментів підтримки науковців під загрозою», які будуть опубліковані навесні 2026 року на платформі *Science at Risk* (<https://scienceatrisk.org>). Щиро дякуємо за ваш час та участь.

Розділ 1. Вплив війни на академічну діяльність

1. Поточний професійний статус (один варіант відповіді) Де ви зараз працюєте / навчаєтеся?

- Університет в Україні / Національна академія наук України / інша українська науково-дослідна установа
- Працевлаштований(-а) у двох або більше наукових установах / університетах в Україні
- Одночасно працевлаштований(-а) в українській установі та закордонному університеті / науковій організації
- Робота в українській науковій установі є сумісництвом, основне місце роботи — поза межами академічної сфери
- Працевлаштований(-а) у неакадемічній установі в Україні (громадська організа-

- ція, аналітичний центр, музей тощо)
- Працевлаштований(-а) в університеті / науково-дослідній установі за кордоном
- Тимчасова афіліація за кордоном (програма стажування / fellowship, гостьова посада, тренінг)
- Не маю інституційної афіліації, але продовжую наукову діяльність
- Наразі не займаюся науковою діяльністю через службу в Збройних Силах України
- Наразі не займаюся науковою діяльністю через зміну професії
- Відпустка по догляду за дитиною
- На пенсії
- Безробітний(-а)
- Інше

2. Зміна кар'єрного статусу в академічній сфері після 24.02.2022 (один варіант відповіді)

- Без змін
- Підвищення посади
- Нижча академічна посада
- Втрата афіліації через внутрішнє переміщення або еміграцію
- Втрата афіліації через релокацію установи
- Втрата афіліації через закриття установи
- Зміна професії
- Вихід на пенсію
- Інше

3. Чи була ваша установа релокована (переміщена) через воєнні події? (один варіант відповіді)

- Так, після 2014 року
- Так, після 24.02.2022
- Так, переміщувалася більше одного разу
- Ні

4. Найбільш нагальні поточні потреби як дослідника (оберіть до 3 варіантів)

- Академічна мобільність (внутрішня та міжнародна)
- Фінансова підтримка (заробітна плата,

гранти, інституційне фінансування)

- Психологічна підтримка
- Доступ до інфраструктури (лабораторії, обладнання, польові бази)
- Доступ до баз даних, бібліотек, матеріалів
- Професійний розвиток (тренінги, колаборації, можливості публікації, мобільність)
- Можливості для проведення досліджень за кордоном
- Особиста безпека та безпека родини
- Побутові умови (житло, електроенергія, інтернет)
- Інше

5. Труднощі, з якими ви зіткнулися через введення воєнного стану (оберіть до 3 варіантів)

- Не стикався(-лася) з труднощами
- Скорочення педагогічного навантаження / звільнення
- Скорочення фінансування досліджень
- Нерівномірний розподіл навантаження / ресурсів
- Збільшення навантаження для отримання відстрочки від мобілізації
- Обмеження академічної мобільності
- Обмежений доступ до дослідницьких матеріалів / польових баз / тем
- Потреба в додаткових джерелах доходу через низьку зарплату
- Інше

6. Вплив війни на доступ до інфраструктури вашої установи (один варіант відповіді)

- Повне припинення досліджень через руйнування / переміщення установи
- Суттєві збої та затримки в дослідженнях
- Незначні або тимчасові перебої
- Мінімальний вплив або відсутність впливу
- Не маю доступу до жодної української дослідницької інфраструктури
- Інше

7. Яка інфраструктура є найбільш критичною для відновлення ваших досліджень? (відкрите запитання)

8. Повоєнні пріоритети для відновлення науки в Україні (оберіть до 3 варіантів)

- Професійний розвиток та навчання
- Фінансова підтримка (заробітні плати, гранти)
- Житло та розселення
- Реінтеграція військового досвіду в академічне середовище
- Академічна мобільність
- Соціальна підтримка (психічне здоров'я, умови праці, страхування)
- Доступ до дослідницької інфраструктури
- Залучення молодих дослідників
- Повернення та реінтеграція дослідників з-за кордону
- Безпека дослідників та їхніх родин
- Інше

Розділ 2. Досвід участі у програмах підтримки науковців

9. Критерії (індикатори) ефективності програм підтримки у воєнний час (відкрите запитання)

10. Якими міжнародними інструментами підтримки ви користувалися (2022–2025 рр.)? (множинний вибір)

- Екстрені стипендії / короткострокове фінансування
- Програми переміщення (релокації)
- Тимчасові академічні позиції (очні)
- Тимчасові академічні позиції (дистанційні)
- Програми для науковців у групах ризику (наприклад, Scholars at Risk, CARA)
- Малі дослідницькі гранти / підтримка публікацій / доступ до обладнання
- Фінансування заробітної плати
- Розвиток кар'єри (менторство, тренінги, написання грантів, мовні курси)
- Психологічна / психосоціальна підтримка
- Юридична або міграційна допомога
- Правозахисні / адвокаційні програми
- Нічим із переліченого
- Інше

11. Якими українськими інструментами підтримки ви користувалися (2022–2025 рр.)? (множинний вибір)

- Екстрені стипендії / короткострокове фінансування
- Програми переміщення (релокації)
- Тимчасові academic позиції (очні)
- Тимчасові академічні позиції (дистанційні)
- Програми для науковців у групах ризику (наприклад, Scholars at Risk, CARA)
- Малі дослідницькі гранти / підтримка публікацій / доступ до обладнання
- Фінансування заробітної плати
- Розвиток кар'єри (менторство, тренінги, написання грантів, мовні курси)
- Психологічна / психосоціальна підтримка
- Юридична або міграційна допомога
- Правозахисні / адвокаційні програми
- Нічим із переліченого
- Інше

12. Якщо ви не користувалися жодною програмою підтримки, вкажіть чому? (відкрите запитання)

13. Ефективні стратегії міжнародної та національної солідарності з науковцями у групах ризику (відкрите запитання)

14. Рекомендації для українських політиків (відкрите запитання)

15. Рекомендації для міжнародних організацій та донорів (відкрите запитання)

Розділ 3. Соціально-демографічна інформація

16. Стать (один варіант відповіді)

- Жіноча
- Чоловіча
- Не бажаю вказувати

17. Вік (один варіант відповіді)

- До 35 років
- 35–49 років
- 50–64 роки
- 65 років і старше

18. Науковий ступінь (один варіант відповіді)

- Кандидат наук / PhD
- Доктор наук
- Не маю наукового ступеня
- Інше

19. Етап наукової кар'єри (один варіант відповіді)

- Початковий / Молодий вчений (0–10 років після захисту дисертації)
- Середній (10–20 років після захисту дисертації)
- Старший / Досвідчений вчений (понад 20 років після захисту дисертації)
- Інше

20. Сфера наукових досліджень (один варіант відповіді)

- Природничі науки
- Технічні науки та технології
- Охорона здоров'я та медичні науки
- Сільськогосподарські науки
- Соціальні (суспільні) науки
- Гуманітарні науки та мистецтво

21. Поточний регіон проживання (один варіант відповіді)

- Східні / прифронтові регіони
- Центр України
- Захід України
- Тимчасово окуповані території
- За кордоном

22. Регіон проживання станом на 24.02.2022 (один варіант відповіді)

23. Досвід вимушеного переміщення (з 2014 року по теперішній час) (множинний вибір)

- Не маю досвіду переміщення
- Внутрішнє переміщення (2014–2021 рр.)
- Виїзд за кордон (2014–2021 рр., повернувся(-лася))
- Виїзд за кордон (2014–2021 рр., залишився(-лася) за кордоном)
- Внутрішнє переміщення після 24.02.2022 (повернувся(-лася))
- Внутрішнє переміщення після 24.02.2022

(досі перебуваю в евакуації)

- Виїзд за кордон після 24.02.2022 (повернувся(-лася))
- Виїзд за кордон після 24.02.2022 (досі перебуваю за кордоном)
- Інше

Прикінцевий розділ

- Коментарі та зауваження до запитань анкети (відкрите запитання)
- Загальна оцінка опитування (шкала від 1 до 5)

• Що можна було б покращити? (множинний вибір + відкрите запитання)

- Зменшити кількість запитань
 - Зменшити кількість відкритих запитань
 - Додати більше готових варіантів відповідей
 - Змінити формулювання варіантів відповідей
 - Інше
- Додаткові коментарі (відкрите запитання)

ДОДАТОК 3 ДО БІЛОЇ КНИГИ — СИСТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ PRISMA

Технічне завдання (ключові етапи пошуку літератури із застосуванням підходу PRISMA). Посилання на концепцію: <https://www.prisma-statement.org/prisma-2020-flow-diagram>

Основні завдання: Пошук академічної та сірої літератури, опублікованої з 1920 року до теперішнього часу, яка присвячена інструментам підтримки науковців під загрозою в Європі.

До масиву пошуку необхідно включити дослідження, звіти та оцінювання ефективності (список не є вичерпним).

У цьому процесі основну увагу слід приділити таким аспектам:

- **Програми підтримки,** програми стажувань (fellowships), схеми фінансування, юридична допомога та інституційні мережі, спрямовані на науковців, дослідників та викладачів, які визнані такими, що перебувають у групі ризику через політичні, соціальні або академічні загрози.

- **Географічні межі,** обмежені європейськими країнами та ініціативами Європейського Союзу.
- **Результати та наслідки,** пов'язані з питаннями доступу, інклюзії, інтеграції, захисту академічної свободи та кар'єрної сталості науковців під загрозою.
- **Історична еволюція** та сучасні розробки, включно з такими визначними програмами, як *Inspireurope*, *MSCA4Ukraine* та програмами стажувань *SAFE*.
- **Типи підтримки:** національні програми, ініціативи на загальноєвропейському рівні, спрощення візових режимів, доступ до фінансування та розбудова потенціалу (capacity building).

NB (Зверніть увагу): Обмежити пошук базами даних та джерелами, які охоплюють усі галузі науки, історію цієї тематики (включно зі сферою вищої освіти), а також дослідження в галузі державної політики.

!!!